

İŞİ VAKTİNDEN ÇOK OLANLAR 3

NUREDDİN YILDIZ

tahlil yayınları

İSTANBUL 1437 / 2016

İŞİ VAKTİNDEN ÇOK OLANLAR - 3

Nureddin Yıldız

TAHLİL
YAYINLARI

Tahlil Yayınları: 1

Nureddin Yıldız Kitaplığı: 1

Yayın Editörü
Sadullah Yıldız

Tashih
Samet Öztürk
Fatih Karadayı

Kapak Tasarım
M. Semih Taneri

İç Tasarım
Şaban Muslu

ISBN
978-605-5271-77-0

İletişim Adresi
Kartaltepe Mah. 60. Sok. No: 50 Bayrampaşa/İSTANBUL
Tel/Faks: (0212) 417 77 75

tahlilyayinlari.com
editor@tahlilyayinlari.com

Her hakkı mahfuzdur.

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

Nureddin YILDIZ

1960 yılında Trabzon'un Of ilçesinde doğdu. Hafızlığını ve ilk dinî eğitimini babası Hilmi Yıldız Hocaefendi'nin yanında tamamladı. İstanbul-Gaziosmanpaşa İmam Hatip Lisesi'ne devam ederken değişik gazetelerde haftalık yazılar ve tercümeler kaleme almaya başladı. Aynı zamanda kürsü hatipliğine devam etti. Öğrencilik yıllarında Milli Türk Talebe Birliği ve Akıncılar Teşkilatı'nda aktif görevler üstlendi.

İmam hatip lisesinin ardından Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir dönem eğitim gördükten sonra Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitesi'ne geçiş yaptı. Burada Usul-u Fıkıh bölümünü bitirdi. Mekke'de bulunduğu süre içerisinde hadis hocalarından özel dersler ve icazetler aldı. Suriyeli muhaddis Abdulfettah Ebu Gudde, Hindistanlı âlim Ebu'l Hasen En-Nedvi ve Osmanlı ulemasının son devir temsilcilerinden Mehmet Emin Saraç Hocaefendi, icazet aldığı hocalarından bazılarıdır.

İstanbul'a döndükten sonra sürekli içinde bulunduğu eğitim ve sivil toplum faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırdı. Hafızlık ve din eğitimi alanında değişik kurum ve kuruluşlarda grup eğitimleri verdi.

Teşkilatlanma bilinci ve sivil toplumculuk alanında özel çalışmalarda bulundu. Tercümelerin yanında özgün eserler kaleme almaya başladı. Başta Senabil Hizmet ve Kültür Vakfı olmak üzere birçok sivil toplum örgütünün kuruluşuna katıldı. Hâlen birçoğunun yönetim, denetleme ve istişare kurullarında görevleri bulunmaktadır. Son olarak da Sosyal Doku Derneği'nin kuruluşuna fikrî öncülük yaptı.

Tebliğ ve irşat faaliyetleri kapsamında çocuk ve gençlerin eğitimi, örnek aile modeli, İslam ahlakı, teşkilat eğitimi, ümmet bilinci vb. konularda yüzlerce seminer ve konferans vermiş, hâlen vermeye devam etmektedir. Çeşitli dergilerde düzenli olarak yazıları yayınlanmaktadır.

Senabil Hizmet ve Kültür Vakfı ve Sosyal Doku Derneği'nde çalışmalarını sürdürmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır. Dünya Müslüman Âlimler Birliği ve Türkiye Âlimler Birliği'nin ilk üyelerinden olup sohbetleri **sosyaldoku.com** üzerinden yayınlanmakta, **fetvameclisi.com** adresinden de sorulara cevap vermektedir

Telif Eserleri:
1) İşi Vaktinden Çok Olanlar (4 Cilt)
2) Rahmetin Kapısında
3) Mü'min Kimliğimiz
4) Edep ve Amel
5) Dinimize Hizmetin İç Sorunları
6) En Sevgiliden Uzanan Dallar (2 Cilt)
7) Ramazan Risalesi
8) Anahtar Cevaplar
9) Hani Din Hepimizindi?
10) Kıblegâh Evler
11) Baldan Tatlı Sözler
12) Medine Raporu
13) Bu Zamanın Sabrı
14) Aile Davamız
15) Geminin Neresindeyiz?
16) Mahrem Cevaplar
17) Namaz Muhasebesi
18) Hâlimizin İzahı
19) Hanımlar İçin İnciler
20) Mektubunuz Var
21) Mü'min Ev
22) Arş'ın Gölgesindeki Genç
23) Doğal Aile
24) Elbette Allahuekber
25) Mücahide Kadın
26) Bir Umut Bir Mektup (3 Cilt)
27) Hür Yürekli Genç
28) Şehzadebaşı Sohbetleri
29) Hacı Bayram Sohbetleri

Tercüme Eserleri
1) Medine Toplumu / *Prof. Dr. Ekrem Ziya Ümeri*
2) Düzeltilmesi Gereken Kavramlar / *Muhammed Kutup*
3) Kur'an'da Resûlullah / *Prof. Dr. M. Ali Haşimi*
4) İslam İnancı / *Muhammed Kutup*

5) İslami Çalışma Metodu / *Mustafa Muhammed Tahhan*

6) Kur'an ve Sünnet'e Göre Müslüman Kadının Şahsiyeti / *Prof. Dr. M. Ali Haşimi (Heyet)*

7) İslam Fıkıh Ansiklopedisi / *Prof. Dr. Vehbe Zuhayli (Heyet)*

8) Sosyal Bilimler Ansiklopedisi *(Heyet)*

9) Et-Tefsirul Münir / *Vehbe Zuhayli (Heyet)*

10) Bulûğu'l Merâm Şerhi / *Nureddin Itr (Heyet)*

Yakın Zamanda Yayınlanacaklar

- Ömer Müslümanlığı
- Tıbba Müslümanca Bakış
- Riyazüssalihin Kapısı
- Kur'an Her Şeyimiz
- Siyasete Nübüvvet Mührü
- Sünnet Neden Garip?

Hamdimiz/Salâvatımız

Kitabımız Kur'an'ı geçmiş ümmetlerin örnekleriyle dolduran ve yolumuzu aydınlatacak güzel insanları bize tanıtan Allah'a, O'nun layık olduğu en mükemmel kelimelerle hamdederiz.

En mükemmel örnek olan sevgili peygamberimiz Muhammed aleyhisselama salât ve selam ederiz.

Çünkü o,

İnsanlığın en karanlık günlerinden birinde gönderildi. Kendisini davasına adadı. Bir kişinin kurtulmasını dert edindi. Kur'an, onun derdini âyet konusu yaptı; 'Neredeyse kendini helak edeceksin.' diye uyardı.

O, çocukların derdinden anladı, onlarla ilgilendi. Kadınların derdinden anladı, onlarla ilgilendi.

Merhameti, ona inanmayanlara bile sirayet etti. Ümmeti için uğraştı. Bize bizden daha yakın oldu. Yirmi üç yılda, ölülerden diri bir millet çıkardı. Bir kişi bulamadığı ortamda 'Veda Hutbesi'ni yüz bin kişiden daha kalabalık bir kitleye irat etti.

Yapılamazı yaptı. Yetiştirdiği nesil, insanlığa bereket yaydı. Dilini bilmeyenlerle bile konuşabildi. En güzel örnek olarak, hayatın içini doldurdu.

O, hayattır, hayatın değeridir.

Sallallahu aleyhi ve sellem.

Önsöz

Bizi rahmetiyle kuşatan Rabbimize, O'nu övmeye layık olan en güzel kelimelerle hamdederiz.

En güzel örneğimiz Peygamberimiz Muhammed *aleyhisselam*a salât ve selam ederiz.

Bir avuç buğday tanesinin yarısı değirmene giden çuvala, diğer yarısı da gelecek yıl ekilecek tarlada tohum olması için ambara konduğunda, buğday tanelerinin gramaj olarak eşit olmaları, değer açısından denk olmalarını gerektirmez. Değirmene giden buğday tanelerinin, gıda olarak canlılara yararlı hâle gelmesi de ambara konana göre üstün olmasını sağlamak için yeterli değildir. Gelecek yıl ekilecek tarlanın tohumları olmak üzere ambara kaldırılan buğday taneleri, kesinlikle buğday türünün en değerlisidir çünkü buğdayın her yıl tarlalardan harmanlanabilmesi için tek seçenek, tohum olarak bir bölümünün ambara kaldırılması seçeneğidir. Buğday, bu formül sayesinde tarlalarda vardır. Değirmende un olanla tarlada tohum olanın aynı görülmesi hiç mümkün değildir.

İnsanoğlunun insanlık mücadelesi, insan olmanın üstünlüklerini koruma ve sürdürme heyecanı bunun gibidir. Doğup büyümek, hatta Müslüman olup iyi bir din hayatı yaşamak elbette bir düzeydir. Kendi içinde takdir edilebilir yönleri de vardır.

İnsan olarak doğup büyüyenlerle, insanlığı büyütenler arasında farklar vardır.

Müslüman olup cennete gidecek kadar iyi işler yapanlarla, insanların cennete girmesi için gayret edenler arasında matematik ölçüleriyle ölçülmesi mümkün olmayacak kadar büyük farklar vardır.

Bugün yaşayan insanlar olarak, insanlığın erimeden bize ulaşması için uğraşanlarla, insan olarak doğmuş olmaktan başka ayrıcalığı olmayanlar arasındaki bariz farkı bilmek durumundayız.

İslam'la şereflenip, o şerefiyle ölenleri elbette rahmetle anarız. İslam'ı bugüne taşıyanları sıradan anmayı, asla uygun görmeyiz. Sıradan bir hayat yaşamayanlar, nesiller boyu en üstün övgülerle anılmaya müstahaktırlar.

Bir canla yaratıldıkları hâlde, binlerce can kadar heyecan ve gayretle çalışan insanları takdir edebilmek için onların belirgin farklılıklarına işaret eden bu kitabın, gelecek nesillerde onlardan örnekler alacak insanlara hizmet etmesini diliyorum.

Nureddin YILDIZ
Bayrampaşa-1430/2009

Müezzinlerin Pîri

-Kölelikten Efendiliğe-

Seçilmiş Olmak

Allah Teâlâ'nın yarattığı milyarlarca insan arasından, Muhammed *aleyhisselam*ın arkadaşı olarak seçilmiş olmak, en büyük nimetlerden biridir. 'Muhammed *aleyhisselam*ın arkadaşı' olarak seçilmek, aynı zamanda insanlık için gönderilmiş en hayırlı nesilden, orta ümmetten olmaktır. Dinlerin sonuncusu İslam'ın ilk uygulayıcılarından olmaktır. Kur'an surelerinin, âyetlerinin inişine şahit olmak, Allah'ın son kitabının nerede, nasıl ve niçin indiğine şahit olmaktır. Kıyamete kadar gelecek bütün Müslüman nesillere '*örnek nesil*' olarak gösterilmektir.

Muhammed *aleyhisselam*ın arkadaşı olarak seçilmek ve yaşamak, insan neslinin en mükemmel örnekleriyle bir arada olmak, en alttan en üste doğru yirmi üç yılda gerçekleşen, ilk ve yegâne değişimi bizzat gözlemlemek ve o değişimin içinde, değişimden bir öğe olarak bulunmaktır.

Sahabi olmak, tam anlamıyla seçilmiş hatta övülmüş olmaktır. Bu seçilmişlik, istisnasız bütün sahabiler için geçerlidir. Son hutbe 'Veda Hutbesi'ni dinleme şerefine erenler veya başka yerlerde 'sahabi'lik payesini yakalayanlar, insan için elde edilebilir en büyük nimetlerden birine sahip olmuşlardır. Şüphesiz nimetler, beraberlerinde sıkıntılar ve zorluklarla gelirler. Sadece sahabi olup dua almak, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in yanında bulunmak, onunla namaz kılıp oruç tutmak olarak özetlenebilecek bir beraberlikten söz etmiyoruz.

Onlar, sahabiliğin onca büyük nimeti yanında, zorluklarını da göğüslemek durumunda oldular. Birdenbire karşılaştıkları yeni bir hayat teklifi önündeki bocalamaya az veya çok takılanlar oldu. İstisnalar hariç, ilk karşılaşmada tereddüt geçirmeyen yok gibiydi. Sahabi olmanın ilk bedeli olarak, yaşadıkları toplumlarını karşılarına almak veya hicret edip gitmek seçenekleriyle karşılaştılar. Asırların birikimi bir toplum örfünü bir gecede silmek, hiç de kolay olmadı. Sahabi olmak bir nimetti elbette ama o nimetin bedeli basit değildi. Bedel ödemeye hazır olanlar, sahabi oldular, farklılığı yakaladılar.

Sahabilik seçilmişliktir.

Bu seçilmişlik içerisinde iki kere seçilmiş olmak gibi farklı olanları da oldu. Bilal bin Rebah, bu farklı seçilenlerden biridir. Onun hayatı, doğumundan ölümüne kadar incelendiğinde, seçilmişlerin arasından seçilmişlik gibi bir farklılık göze batacaktır. İmrenilecek çapta gelişmeler ve güzel bir sonuç, Bilal'in hayatına damgasını vurdu.

Bilal, Habeşli bir köle aileye mensuptu. Üstelik de siyahtı. Simsiyah bir köle! Hayatı köle olarak başladı. Kölelerin gördüğü tahkiri gördü. İkinci sınıf bile sayılmıyordu. Sadece babasına köle dendiği için o da köle olarak yaşadı. Eziyet edildi, dövüldü, horlandı.

Bir gün, beyazların ve hürlerin kabullenemediği bir iman davetine kulak kabarttı. Efendisinden izin almadan davete icabet etti. İman etmesi teklif edilince 'İman ettim.' dedi.

İman etmesi ona pahalıya mal oldu. Dayanılması güç işkencelere uğradı ama sabretti. Yılmadı. İmanında sebat gösterdi.

Sonunda da kazananlardan oldu. Dünya hayatında da yüzü güldü, ahiret diyarına da hoş müjdelerle gitti.

Yaşadığı toplumun en alt tabakasındaydı. Ölürken en yükseklerde, en gür sesin sahibi olarak öldü. Ne derisi, ne ailesinin köleliği yükselmesini engellemedi. O yükseldi, onu yükselten dini de kudretini göstermiş oldu.

İki Kere Doğan Adam

Önce annesinden doğdu, simsiyah bir kadının çocuğu olarak dünyaya geldi. Hem siyah hem köle bir ailenin çocuğuydu. Mekke'ye Ümeyye bin Halef'in kölesi olarak girdi. Her köle gibi o da işe koşuldu. Merhametsiz, putperest insanların elinde ve evinde yaşamak durumundaydı.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, imana davet etmeye başlayınca ilk cevap veren yedi kişiden biri o oldu. Ümeyye bin Halef, şirkin azılılarından biri olarak, onun iman etmesini içine sindiremedi. Dönmesini emretti. Bilal itaat etmedi. Dövdü, ezdi olmadı. O şirkinde, Bilal imanında ısrar etti. Bilal'i kızgın taşın üstüne koydu. Göğsüne de başka bir taş daha koydu. Öylece güneşin altında bekletti. Bir yandan da kırbaçlatıyor, imanından dönmesini istiyordu. Bilal sabretti, yılmadı. Ümeyye de inadından vazgeçmedi.

İlk iman eden ve Bilal'in de imanına vesile olan Ebu Bekir *radıyallahu anh*, durumdan çok etkilendi. Ümeyye ile pazarlık edip Bilal'i satın aldı. Satın aldıktan sonra da onu azat etti. Böylece Bilal, prangalardan kurtulmuş oldu. Bilal yeniden Ebu Bekir'in elinde doğdu.

Ebu Bekir, konumu gereği Müslümanların efendisiydi. Bilal de daha sonra geldiği nokta itibarıyla efendiliğe yükseldi. Ebu Bekir ve Bilal aynı safta, aynı ruhta birleştiler. Aynı müjdelere beraberce sevindiler. Ömer bin Hattab *radıyallahu anh*, bu durumu şu şekilde özetlerdi:

"**Ebu Bekir efendimizdir; efendimizi de azat etti."** *(Hâkim, 3/284)*

Ebu Bekir'in azat etmesi, Bilal'in zorluklarını tamamen kaldırmadı. Bilal sadece Ümeyye bin Halef'ten kurtuldu ama açlık devam ediyordu. Sadece açlık da değildi sorun; Kureyş, İslam'ı karşısına almış, topluca saldırıyordu. Müslüman olan hiç kimseye aman yoktu ki Bilal'e olsun! Muhasaraya ve tacize uğrayıp, tahkir ediliyordu. Bütün Müslümanlar sıkıntıdaydılar.

Bilal, girdiği yolda azimle yürüdü. Sıkıntıların her çeşidine göğüs gerdi. Ta ki hicret vakti geldi. Hicret vakti gelince de hicret etti çünkü o, kendisini Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in yanında bir gölge gibi tutuyordu. O neredeyse Bilal de oradaydı.

Cahiliye Bilal'e derisinin rengine göre muamele yapıp onu hakir tutuyordu. İslam ise kalbindeki imana göre muamele yapıp onu yüceltti. Yüceldikçe büyüdü. Büyüdükçe Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme yaklaştı. İlklerden, en öndekilerden oldu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem imam, o müezzin oldu. İmam'ı bir gün Miraç'ta cenneti gezerken onun terlik sesini duydu. (Buhari, 1098) **Müezzin'i İmam'ından ayrılmıyordu.**

İmam Nerede Müezzin Orada

Nübüvvetten sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yirmi üç yıl yaşadı. Bilal, bu yirmi üç yılda bir gün ayrılmadı onun yanından. Efendimiz en özel hizmetlerine varıncaya kadar onu, hususi hizmetlerinde kullandı, gece nöbetinde tuttu. O, peygamberini çok sevdi, peygamberi de onu sevdi. Cihada çıktığında onunla beraberdi Bilal. Hatta bir bayram günü insanlara konuşma yapacağı zaman Bilal'e dayandı, öyle konuşma yaptı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu, kendisini dinlendiren, rahatlatan bir arkadaş olarak seçmişti. Herkes sahabiydi ama Bilal'in yeri başkaydı. Nice hür ve beyaz derili, soy sop sahibi insanlar, o siyah derili kölenin erdiğine erememişlerdi. Seviyor ve seviliyordu.

İslam, Allah'ın son dini, namaz o dinin en büyük ibadeti, ezan da namaza davetti. Medine'de namaz farz kılındıktan sonra, ilk zamanlar ezan yoktu. Ezan yerine vaktin geldiği duyurularak insanlar namaza çağırılıyordu. Bazı sahabiler, namaza mahsus bir çağrı arayışı içine girdiler.

Abdullah bin Zeyd isimli sahabi, bugünkü ezan cümlelerini ihtiva eden bir rüya gördü. Rüyasını Peygamber *sallallahu aleyhi ve selleme* anlattı. O da rüyasındaki cümleleri Bilal'e öğretmesini emretti. Böylece ilk ezan görevi de Bilal'e verilmiş oldu. Namaza davetin ilk görevlisi o oldu.

Dün köleydi, eziliyordu. Bugün, minarelerin sultanlığına yükseldi. O, 'Allahuekber' dedikçe milyonlar secdeye kapandı.

Bilal bir köleydi. Ne adı vardı ne soyadı... İslam onu kölelikten aldı, Müslümanlar'ın en yüksek yapısı olan minarelerin şerefesine yerleştirdi.

İmam'ın Öldüğü Gün

Her fâni gibi Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir gün öldü. O gün Bilal, ezanı yarısına kadar eda edebildi. 'Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah' diyemedi. Ezanı eda ettiği yerden inip yere yığıldı. Annesini kaybetmiş küçük çocuk gibi ağlıyordu. Onun hâline bakan Medine'deki mahzun sahabiler de ağladılar. Medine gözyaşlarına boğuldu.

Sevdiği Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in olmadığı bir dünyada, onun yanında okuduğu ezanları tekrar edemeyecekti. Nitekim kararını açıkladı:

'Vallahi, Resûlullah'tan sonra kimse için ezan okumayacağım!'

İkinci Deneme

Bilal *radıyallahu anh*, cihat için Medine'yi terk etmiş, Şam'a yerleşmişti. Onun Şam'da bulunduğu bir zamanda, ikinci Halife Ömer *radıyallahu anh* oraya geldi. Oradaki Müslümanlar, Bilal'in sesini Medine'de iken duymuş veya başkalarından dinlemiş kimselerdi ama Bilal, Şam'da hiç ezan okumamıştı. Ömer'den Bilal'e baskı yapmasını rica ettiler. O da devlet başkanı olarak Bilal'e talimat verdi. Bilal, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in vefatından yedi-sekiz yıl sonra ilk ezanını okumak üzere, ezan okunan taşın üstüne çıktı.

Şam sustu. Bilal'in, Cebrail'in yanı başında on yıl okuduğu ezanını dinleyeceklerdi.

Bilal, ezana başladı. Eski Bilal değildi o. Yaşlanmış, cihadın yorgunluğu bedenini etkilemişti. Yine de 'Müezzin Bilal'di o. Sesler kısıldı, kulaklar ona çevrildi.

İkinci, üçüncü, dördüncü cümlede önce Halife Ömer çocuk gibi ağlamaya başladı. Yirmi üç yıllık müthiş hatıralar o birkaç saniyede gözünün önünde canlanmıştı. Ömer ağlamaktan kendini tutamıyor. Omuzları inip kalkıyordu.

Şam bir garipti, ağlama fırtınasına yakalanmıştı. Herkes yıllar öncesine gitmişti ama Bilal, başladığı ezanı bitiremedi. Yine aynı yerde, hıçkırıklara boğulup ezanı yarıda bıraktı.

Bu deneme, Bilal'in son ezanıydı. Ondan sonra gördüğü bir rüya üzerine Medine'ye gitti. Kısa bir ziyaret yapıp Şam'a döndü ve orada, cihat için çıktığı yerde vefat etti.

Bilal'den Dersler

1- İslam, 'En üstününüz Allah'tan en çok korkanınızdır.' kuralını getirmiş ve bu kuralı bizzat Peygamber'i vasıtasıyla tatbik etmiştir. **Bilal'in imanından başka, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellemin* evinde iken evine, cihatta iken yanı başına, yolda iken bineğine, bir mecliste iken oturumuna katılmasını sağlayacak hiçbir özelliği yoktu**. Fakir, kimsesiz, beyaz derililerin arasında siyah derili biriydi. Taraftarı yoktu, kalabalığı yoktu.

Bu hâliyle iman ettikten sonra, yirmi üç yıl Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in bir numaralı kadrosunda bulundu. Siyasi, sosyal ve ekonomik her konuda, Ebu Bekir'in görüşü sorulan her yerde onun da görüşü soruldu. İtirazına dikkat edildi. Ağa insanlarla bir arada iken, onun dünkü köle olduğunu hatırlayan olmadı. Şereflilerin en şereflisi idi çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in yanı başında, onun en yakını gibi durabilen çok kimse yoktu.

2- Bilal *radıyallahu anh*ın sadece ses güzelliği ile bilinmesi, ona karşı bir saygısızlıktır. Bilal'in sesinin, mesela bir Ebu Musa el Eş'ari *radıyallahu anh* kadar güzel olduğuna dair bir bilgimiz de yoktur. **Bilal hakkında bildiğimiz; sesinin değil, samimiyetinin güzel olduğudur.** Güzel olan Bilal'in ihlasıdır. Onun ezanını dinleyenlerin etkilendiği değer sesi değil, 'hayye alessalah' derkenki heyecanıdır.

Derisinden kendisine bir katkı gelmediği gibi, sesinden de bir katkı gelmemiştir. O, minarelerin sembolü bir sahabidir. Onu, ses yarışmalarında derecesi olan birine benzetemeyiz. O, ezanın hakkını verdiği gibi, kendisine tevdi edilen her görevin hakkını en az ezan kadar verdi. Ölümü de ezan okurken değil, başka bir görev olan cihadı eda ederken olmuştur.

Bilal *radıyallahu anh*, aynı zamanda sadece Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in müezzini değildir. Peygamber, yirmi üç yıl boyunca yapılan cihat hareketlerinin tamamına onunla beraber katılmıştır. Yani Bilal iyi bir mücahittir. Onu cihadıyla da anmak gerekir. Gece nöbetçisi olarak

sabahladığı geceler, bir insanın geçmişini doldurmak için yetecek kadar çoktur.

Hatta onun adına müezzinlik dâhil hiçbir şey kaydedilmemiş olsa ve sadece, yıllarca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in abdest suyunu taşımış olması, adının yükselmesi için yeterlidir. Bilal *radıyallahu anh* sadece müezzin değildir. **Onun ümmet katındaki değeri, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellemin* ona olan sevgisinden kaynaklanmaktadır. O sevginin temelinde de ses değil, ihlas yatmaktadır.**

3- Bilal'in üzerinden izlenen bir başka gerçek şudur:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin seçip görevlendirdiği sahabilerin hemen hemen tamamı, kendilerine verilen görevlerin hakkını vermişlerdir. Verilen işte başarısız olduğu için görevinden alınan sahabi, yirmi üç yıl gibi bir zamanda yok denecek kadar azdır. Bu bize şunu gösteriyor:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimiz, seçme imkânının yok denecek kadar az olduğu, kıt bir kadroyla iş yapmak durumunda olduğu hâlde, seçip bir göreve atadığı isimler başarılı olmuşlardır. Bu başarı, onların dirayetinden evvel, onları seçen iradenin dirayetini ve hikmet dolu muamelesini göstermektedir.

Kendisinden sonra hilafet görevi için Ebu Bekir'i işaret ederken bu derin hikmet ortaya çıkmıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen Ebu Bekir *radıyallahu anh* hilafet makamının hakkını vermiş, kendisine bu görev için işarette bulunan makamı mahcup etmemiştir.

Halid bin Velid, Müslüman olur olmaz eline sancağı verip onu cepheden cepheye göndermiştir. Halid, İslam'da uzun bir yaşama dönemi de geçirmemişti ama gittiği her yerde İslam'ın yüzünü güldüren sonuçlar elde etti. Hataları ve yanlışları elbette oldu ama getirdiği zaferler, ezanla buluşturduğu toprakların yanında hataları konuşmaya bile değmeyecek kadardır.

Hassan bin Sabit'i, bugünkü anlamıyla enformasyon bakanı gibi bir görevde tutması ise bambaşka bir hikmete delalet etmektedir.

Aynı şekilde Zeyd bin Sabit'i matematik gerektiren meselelerden sorumlu tayin etmesi, Ali bin Ebi Talib'i fıkıh ve siyasi meselelerde istişare merkezi olarak göstermesi, aynı hikmetin derin ufkunu göstermektedir.

Bilal de böyle bir hikmete binaen seçilmiş ve ilk müezzin olarak tayin edilmiştir. Allah hepsinden razı olsun. Onları ve bizi cennetiyle mükâfatlandırsın.

Bundan anlaşılıyor ki yetenek tespit etmek de bir yetenek gerektirmektedir. Hikmeti bulabilmek için de hikmete ehil olmak gerekiyor.

Bilal *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*i çok seviyordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu seviyordu. Bu sevgi iki taraftan sürekli desteklendi, hiç köstek görmedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu sevdiği için yanında tuttu, müezzini yaptı, saygınlığını korudu, rengini ve kimliğini hiçbir şekilde önemsemedi. İman olarak kime denkse o denkliğin gereği bir muameleye tabi tuttu onu. Bilal'i üzen Ebu Bekir'i bile uyardı.

Bilal de sevilmesini bahane ederek şımarmadı. Sevgiyi suistimal etmedi. Tembelliğine sevgi maskesi giydirmedi.

4- Sevildiği için, o sevginin hakkını verebilmek uğruna herkesten çok çalıştı.

Tam anlamıyla ve gerçek manasında, 'Herkes uyurken o nöbet tuttu.' O işi ciddi tuttuğu için üzerindeki sevgi yoğunlaştı, her gün bir kat daha değeri arttı. Yükseldikçe tevazusu arttı. Peygamber'in en yakınındakilerden biri olduğu hâlde, en uzaktan gelenler gibi davrandı. Meleklerle oturduğu anlar, onun sadece tevazusunun yükseldiği anlar oldu. Yaşlı bir ihtiyar olduğu zamanlarda Şam'da cihat ordularının arasında, gençlerle aynı safta cihat etti. 'Biz gençken…' diye başlayan teselli edebiyatları yapmadı.

Bilal'in süreci, kızgın taşların üzerinde başladı. Oradan hareket etti, yirmi yıl sonra Kâ'be'nin üzerine çıktı. En büyük sözü söyledi. Oradan yürüyüşüne devam etti. Her fâni gibi, ona ayrılan vaktin bittiğini anlayınca da:

'Yarın, sevgili dostla ve onun adamlarıyla buluşma günüdür.' diyerek Rabbine gitti.

Ezanın, sadakatin ve vefanın sembolü Bilal olarak aramızda kaldı. Onu sevdik, onun anısına Habeşlileri bile sevdik.

Allah ondan razı olsun. Ona göklere yükselen ezan adedince rahmet etsin.

Allah ondan razı olsun.

Onu azat edip ümmete kazandırandan razı olsun.

Bilal bin Rabah: Bilâli Habeşî ve Kölelikten Efendiliğe Uzanan Yol

Geldiği seviyeden ötürü övüldüğü zaman başını eğer, utanırdı. Alnından ter boşaldığı olurdu.

'Dünkü köle Habeşli Bilal'im ben.' derdi.

Bir gün kendisi ve kardeşi için aynı anda kız istemeye gitti. Kızların babasına konuşmaya başlayınca şunları söyledi:

‘Ben Bilal’im. Bu da kardeşim.

Habeşli iki köleyiz.

Boş bir yoldaydık, Allah hidayet verdi bize.

Köleydik, Allah azat etti bizi.

Eğer kızınızı verirseniz ‘Elhamdülillah’ deriz. Vermezseniz de ‘Allahuekber’ deriz.’

* * *

Kölelikten Efendiliğe

‘Kimseye işkence edilmediği zamanda ben Allah yolunda işkence gördüm. Kimsenin bir korkusu olmadığı bir zamanda ben Allah yolunda korkutuldum. Benim ve ailemin üç gün, üç gece canlının yiyeceği bir şey olmadan geçirdiği zamanlar oldu.’ (Ahmed, 3/120)

Abdullah bin Mesud *radıyallahu anh* diyor ki:

İslam’ı ilk açıklayan yedi kişi oldu: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Bekir, Ammar, Ammar’ın annesi Sümeyye, Suhayb, Bilal ve Mikdad.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*i Allah, amcası Ebu Talib’le korudu.

Ebu Bekir’i ailesi korudu. Diğerlerini müşrikler ezdiler.

Demir yelekler giydirip, güneşin altına koydular. Onlara istediklerini yapabildiler de Bilal farklı oldu. Allah yolunda canını hiçe saydı o. Ailesini yok saydı. Onu yakalayıp çocukların eline verdiler ve Mekke sokaklarında dolaştırdılar. O ise: ‘Ehad! Ehad!’ diye bağırıyordu.’ (Hâkim, 3/384)

Kölelikten Efendiliğe

Bilal *radıyallahu anh* ilk Müslüman olan yedi kişiden biri olarak hep önlerdeydi. İslam yeni gelişiyor, ilkeleri yeni yeni oturuyordu. O günlerden birinde, yine ilklerden ve öndekilerden biri olan Ebu Zer *radıyallahu anh* Bilal’le tartıştı. Sinirli hâliyle konuşup Bilal’e ‘Zenci Çocuğu’ anlamında bir cümle kullandı. Bilal üzüldü ama yapacak bir şey yoktu. Ok yayından çıkmış, Bilal’in kulağına girmişti.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* olaydan haberdar oldu. Ebu Zer *radıyallahu anh*a: ‘Onu annesinden ötürü mü ayıpladın? Sen, içinde

cahiliye olan bir adamsın!’ dedi. (Buhari, 30. Hadis)

Ebu Zer *radıyallahu anh* gereken dersi almıştı. Bilal’den özür dilemek için, Bilal’in siyah ayağıyla yüzüne basmasını teklif etti. Bilal’in cevabı çok netti ve tam bir iman ehli cevabı idi:

‘Allah’a secde eden bir yüze ayağımı değdirmem! Helal ettim gitti.’

* * *

Kölelikten Efendiliğe

Bilal’in mezarının Şam’da mı, Halep’te mi olduğunu tarihçiler hep tartıştılar. Onlar Bilal’in ölüsünü merak ettikleri için kabrinin nerede olduğunu araştırıyorlardı. Hâlbuki Bilal ölmedi. O yaşıyor. On dört asırdan beri milyonlarca minarede, her gün beş defa Bilal’in sesi ve hatırası yankılanıyor!

Allah ondan razı olsun.

Kölelikten Efendiliğe

Aiz bin Amr anlatıyor:

Ebu Süfyan (henüz iman etmemişken); Selman, Suhayb ve Bilal’in bulunduğu bir grubun yanından geçiyordu. Onlar Ebu Süfyan’ı görünce dediler ki:

- Allah’ın kılıcı şu Allah’ın düşmanlarının boynunu hâlâ vurup, işlerini bitirmedi!

Ebu Bekir: ‘Kureyş’in ulusu ve efendisi için mi böyle bir söz söylüyorsunuz?’ diye çıkıştı onlara. Sonra da Peygamber *sallallahu aleyhi ve selleme* gidip durumu bildirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu.

- Ebu Bekir! Onları darıltmış olmayasın! Eğer onları darılttı isen, Rabbini darıltmış olursun!

Ebu Bekir, dönüp onların yanına gitti. ‘Kardeşlerim! Yoksa sizi darılttım mı?’ dedi. Onlar da:

- Hayır, kardeşimiz. Sen bizi darıltmadın, Allah seni mağfiret etsin, diye cevap verdiler. (Müslim, 2504; Ahmed, 5/64)

* * *

Fetih ve Bilal

Fetih'ten Önce
Yer : Mekke
Mekke : Putlarla Dolu
Müslümanlar : Hicrete Mahkûm
Müşrikler : Azgın ve Şımarık
Bilal : Kızgın Taşların Üstünde
"Allah birdir" diyor.

Fetih'ten Sonra
Yer : Mekke
Mekke : Putlar Devrildi
Müslümanlar : Muzaffer Ordunun Erleri
Müşrikler : Yok!
Bilal : Kâ'be'nin üstünde
"Allahuekber" diyor.

Şehit Sihirbazlar

Tarih Bir Derya!

Dönüp geçmişi inceleyenler, Habil-Kabil olayından bu yana, binlerce yılı dolduran ve her biri aklı zorlayacak enteresan olaylar göreceklerdir. Bu olayların faillerine ait bilgilerin bir kısmı, mahşere kadar gizli kalacak şekilde bizim müşahede ve inceleme alanımızın dışında kalmıştır. Varlığından hiçbir bilgimizin olmadığı nice olaylar da vardır elbette. Özellikle cereyan ettiğine dair ipuçları bize ulaşan olaylar ve failleri bile, tarihi ibret ve ders kaynağına dönüştürmek için yeterlidir. Her bir olay, bir veya birkaç konuda bize büyük dersler vermek için yeterlidir.

Bizim, geçmişteki olayları yok saymamız, gözümüzü kapatıp çölde yürümemiz gibi bir durumdur. Bizim gibi olan insanların, bizim yaşadığımız dünyada iken üzerlerinde gerçekleşen olaylar; her ne kadar onlara ait olaylar olarak tescil edildiyse de insanlıkta ve dünyada paydaşımız olanların karşılaştıklarını bizden uzak olaylar olarak göremeyiz. Onlar da bizim varlığıyla farklı olduğumuzu düşündüğümüz ne varsa onlarla farklıydılar. İsteyerek veya istemeyerek bir mecraya sürüklendiler ve bugün bizim için ibret malzemesine dönüşen vakıalarla yüzleştiler.

Onlar, o vakıalardan kendilerini tecrit edemedikleri gibi biz de onların başına gelenlerden üzerimize pay çıkarmada kendimizi muaf göremeyiz. Onların yaşadıkları bize ibret, biz de bizden sonrakilere ibret konusuyuz. Bizi şöhrete ulaştıracak bir enteresanlıkla karşılaşmasak dahi, bir dönemi dolduran nesil olarak iyi veya kötü yaşadığımız hayat, akıbetimiz ibrettir. Kayda değer hiçbir malzeme üretememiş olmamız zaten başlı başına bir ibret konusudur.

Özellikle Kur'an'ımızın zikrettiği olaylar, kesinlikle tarihî olaylar olmakla sınırlı tutulmamalıdır. Kur'an, bir tarih kitabı değildir. Kıyamete kadar, sadece ibadet maksadı ile okunacak bir kitabın muhtevasında, tek bir harfin dahi boşluk doldurmak için bulunduğu söylenemeyeceği gibi, nesillerden bir nesli doğrudan ilgilendirmeyen bir âyetinin, hatta bir kelimesinin bulunduğu da söylenemez. Farklı âyetlerde Allah Teâlâ, eskilere ait kıssaların Kur'an'da tekrar edilmesindeki hikmeti, okuyanların ibret alması olarak açıklamıştır.

Bir nokta daha ileri giderek şu gerçeği de dikkate almamız gerekmektedir:

Mesela Yusuf *aleyhisselam*a ait olay sadece bir surede geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bazı peygamberlere ait olaylar ise bir âyetin içinde sıkıştırılmış hâldedir. Öbür taraftan Musa *aleyhisselam* yüz otuz ayrı yerde anlatılmaktadır. Musa *aleyhisselam*a ait kimi olaylar ise üç-dört ayrı surede, hemen hemen aynı kelimelerle tekrar edilmektedir. Musa *aleyhisselam*a ait verilen bilgilerin hacminin, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve selleme* ait bilgilerden çok daha fazla olduğuna da ayrıca dikkat etmemizde yarar vardır.

Eskiler diyerek geçiştiremeyeceğimiz bir hakikatle karşı karşıyayız. Kur'an, üzerinde duruyorsa, biz de durup tefekkür etmek mecburiyetindeyiz. Değerlendirme bize göre değil, Kur'an'a göre yapıldığında, 'ibret alma' özelliğimiz de devreye girecektir. Aksi takdirde, dünya döner, nesiller gelip geçer, ağaçlar büyür, çiçekler solar gibi masallarla ömür tüketmek durumunda kalırız.

Musa aleyhisselamınHayatı Ayrı Bir Derya

Musa *aleyhisselam*, beş büyük peygamberden biridir. İnsan neslinin en sorunlu ırkına peygamber olarak gönderildi. Gönderildiği dönem de insan ırkının gördüğü en zalim yönetimlerden birinin hükümranlığı dönemine rastladı.

Kur'an'ımız, doğum öncesinden itibaren başlayan bir genişlikte Musa *aleyhisselam*ı anlatmaktadır. Özellikle doğumu, peygamberlik süreci ve peygamberliğini tebliğ tarzı, surelere, âyetlere konu oluşturmaktadır. Bazı sahnelerin birden fazla tekrar edildiğini de görmekteyiz.

Aslında, dünya ne kadar dönerse dönsün, değişen çok şey yoktur. İnsan aynı insan, imtihan aynı imtihandır. İman aynı iman, küfür de aynı küfürdür. Geçmişi iyi kavrayanların, bugüne ait olayları iyi idrak etmeleri kolay olmaktadır. Hayatı bugünden ibaret zannetmek anlamına gelebilecek, geçmişi yok sayma veya yok saymaya denk bir tutum olan Kur'an'dan ayrı olarak değerlendirme hâli, bile bile kör kalma, bilginin aslından yoksun kalmadır.

Tarihin her döneminde bir Firavun ve bir Musa muhakkak bulunmuştur. Konumları ve mekânları farklı olsa da roller aynıdır. Kur'an ısrarla, Firavun'u vurguluyorsa, bize önemli bir tefekkür kapısı açıyor demektir. Yoksa öyle bir zalimin Kur'an'da zikredilmesinin yüzeysel bir anlamından bile söz etmek mümkün olmazdı.

Musa *aleyhisselam*ın Kur'an'da zikredilmesi, doğum öncesinden başlamaktadır. Firavun, gördüğü bir rüya üzerine, erkek çocukların öldürülmesi emrini vermiş ve emri tatbik edilmeye başlanmıştır. Musa *aleyhisselam*ın annesi, endişelenmeye başlamıştı. Doğumu gerçekleşince, Allah Teâlâ'nın ilhamıyla çocuğu bir sandığa koyup suya bırakır. Sandık gide gide Firavun'un sarayına ulaşır. Bebek katilinin eline geçer ama bebek katili, bebeği bilmeden büyütür. Annesiyle buluşması ve kendisinin gelişmesi ve sonra da bir cinayete karıştığı için Medyen'e kaçması, orada evlenmesi, Mısır'a geri dönmesi ayrıntı düzeyinde zikredilir. *(Kasas suresi, Tâhâ, 40; Furkan,35-36; Şuara, 12-16; Neml, 7-12; Secde, 23-25; Naziat, 15-19)*

Mısır'a döndükten sonra kendisi gibi peygamber olan kardeşi Harun'la beraber Firavun'a gidip, onu imana davet etti. Firavun, iman etmediği gibi zulmünü artırdı. Musa *aleyhisselam*'dan âsa ve el mucizesi çıktı. Firavun mucizelerden etkilenmedi. Musa *aleyhisselam*ı sihirbaz olmakla itham etti. *(Tâhâ, 55; Şuara, 34-38; Ğafir, 23-46; A'raf, 106-129; Yunus, 75-89; Zuhruf, 51-54)*

Firavun ve Mısırlılar iman etmeyip, azmaya devam edince, onlara ve İsrailoğulları'na Allah'tan azap geldi. Dokuz çeşit azap bile onları yola getirmedi. İbret almadılar. *(A'raf, 130-135; İsra, 101-102; Tâhâ, 59; Neml,13-14; Zuhruf, 46-50)*

Firavun ve adamları Kızıldeniz'de boğuldular. (*A'raf, 136-137; Yunus, 90-92; İsra, 103-104; Tâhâ, 77-79; Şuara, 52-68; Duhan, 17-31)*

Firavun'dan sonra Musa *aleyhisselam*ın sıkıntıları bitmedi. İsrailoğulları ona, Firavun'dan geri kalmayan eziyetler yaptılar. *(A'raf, 138-140, 142-160, 171; Tâhâ, 80-82, 91, 98; Bakara, 54-56, 63-64, 67-74, 92-93; Maide, 20-26; Ahzab, 69; Saf, 5)*

Bir başka zalim olan Karun'la uğraştı. *(Kasas, 76-83)*

Salih kulla bir yolculuğu Kur'an'a konu oldu. *(Kehf, 60-82)*

Musa aleyhisselamın Devam Eden Dersi

Allah Teâlâ, Musa *aleyhisselam*a inayetini, o anne rahminde iken başlattı. Onu en mükemmel şekilde korudu. Doğumu, büyümesi, peygamberlikle şereflendirilmesi, Firavun ve Karun'la mücadelesi, İsrailoğulları'nın kabalıklarına ve hırçın çıkışlarına karşı dayanması, Kur'an'da konu olacak kadar büyük bir mücadelenin parçaları olarak önümüzde durmaktadır. Bu

mücadelesinin her bir ayrıntısında Allah Teâlâ'nın inayeti onun üzerinde olmuştur.

Musa *aleyhisselam*ın, onu öldürebilmiş olmak için yüzlerce çocuk katleden Firavun'un eliyle ve emeğiyle onun sarayında büyümüş olması, Allah Teâlâ'nın kudretindeki sonsuzluğu açıkça ortaya koymaktadır. Bütün nesiller, Allah Teâlâ'yı ve kudretini tanımak için bu olayı, en doğru bilginin kaynağı olan Kur'an'dan defalarca okumalıdırlar.

Musa *aleyhisselam*, karıştığı bir cinayetten ötürü Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı. On yıl dışarıda kaldı. Çobanlık yaparak geçindi ama bu onun nübüvvetle şereflenme sürecinin bir ön hazırlığıydı. Firavun'dan ve hükmünden kaçtı. Geri geldiğinde, Firavun'un karşısına peygamber olarak çıktı. Firavun ve ordusunun helak olacağı olaylar dizisi, onun Mısır'dan kaçmasıyla başlamıştı aslında. Musa *aleyhisselam*, bütün nesillere şu mesajı vermektedir: Hüküm Allah'ındır.

Bize göre acıklı ve gereksiz gibi görülebilen pek çok olay, sonu beklendiğinde muhteşem gerçeklere sebep olabilmektedir. Musa *aleyhisselam*, tükenmiş bir sürecin örneği değildir. Onu 'Musa' yapan süreç, bireysel ve toplum bazında devam etmektedir. Kıyamete kadar da devam edecektir. Musa'dan ders almak için yeterli nedenlerimiz ve gerekli imanımız vardır. Kudret, Firavunlar'ın elinde değildir. Yegâne kudret sahibi Allah Teâlâ'dır. Eğer bazı insanlar ve düzenler, güçlü ve kudretli görülüyorlarsa, bu bile onların değil, Allah'ın kudretinin eseridir. Zira şeytanı yaratıp, hile ve imkân sahibi yapan Allah Teâlâ olduğu gibi, bazı kullarına, diğer kullarını ezebilecekleri bir güç vermesi, yine O'nun katında hikmetleri gizli olan bir nedenden ötürüdür.

Musa *aleyhisselam*ın üzerinde görülen en önemli derslerden biri, Allah'ın yardımının ve kulun rahatlamasının ancak imtihanın yaşanmasından sonra olabileceğidir. Kul, üzerine düşen rolleri yapmadan, sadece rahatlamak istediği için rahatlayamaz. Allah Teâlâ ne zaman dilerse o zaman yardım eder ama kul, asla çektiğinden ötürü ecirsiz kalmaz. İyi sonun ve ecrin en önemli şifresi sabırdır. Sabrı, günübirlik bir kavram olarak algılamak yanlıştır. Ebedî bir cennet ve en büyük gaye olan Allah rızasına ermek için birkaç saatlik sabır çok cılız kalır. Bir ömür boyu sabretmek, hayatı sabırla yaşanabilir hâle getirmek gerekmektedir.

Musa *aleyhisselam*ın, kendisine Firavun'dan çektiklerini aratmayacak eziyetler eden İsrailoğulları ile olan ilişkilerinde de Allah'a daveti ve din tebliğini çalışma konusu hâline getirenler için iyi bir örnek vardır. Öyle

zalim bir millete bitmez tükenmez bir sabır ve yumuşaklıkla muamele etmeye devam etmiş, onlara hak ettikleri hâlde beddua bile etmemiştir.

* * *

Musa aleyhisselamın hayatından bütün çağlara bir iman dersi olarak intikal eden olaylardan biri de sihirbazlar olayıdır. Firavun, Musa aleyhisselamı sihir yapmakla itham edince, ülkesindeki en büyük sihirbazları, onunla bir meydanda yüzleştirmeye kalkıştı. Neticede sihirbazlar, Musa aleyhisselamın mucizesi önünde mağlup oldular. Mağlubiyetleri, kendilerine gelmelerine vesile oldu. İman ettiler. Firavun, sihir düellosunda yenildi, bu yetmiyormuş gibi sihirbazların Allah'a iman etmesiyle ikinci kere yenildi. Onları asıp keseceğini söyledi. Sihirbazlar etkilenmediler. Sihirbaz olarak başladıkları günü, şehit olarak bitirdiler.

* * *

Sihir ve Hükmü

Büyü olarak da bilinen sihir, onu yapanın tabiat kanunlarını aşabilecek bir güç sahibi olduğu vehmine dayanan bir uygulamadır. İlk çağlardan itibaren insanlık sihirle ilgilenmiştir. Kur'an'ı Kerim *(Bakara suresi, 102. âyetine bakılabilir.)* ve hadisi şeriflerde geniş bir şekilde yer almış konulardandır. Sahih bir hadiste sihir, yedi büyük günahtan biri olarak sayılmıştır.

Sihir, insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar uzandığı için dalı budağı da çoktur ama sihir, ana hattıyla iki türlüdür: **Birincisi**, el çabukluğu ile yapılan veya karşıdaki insanı yanıltmaya yönelik olan sihirdir. **İkincisi de** cinlerin yardımıyla yapılan sihirdir. Sihrin temel mantığı, yanıltmak ve korkutmaktır. Ehlisünnetin inancına göre, Allah'ın dilemesi olmadan hiçbir şeyin tesiri yoktur. Bu kural sihir için de geçerlidir. Bu durum, sihrin yok olduğunu sayma anlamına gelmez. Sihir vardır, yapılır ancak doğrudan etkisi yoktur.

On yedinci asrın başından itibaren sihrin, göz yanıltması ve ürkütme ağırlıklı bir işlem olduğu daha iyi anlaşıldı. Bilimsel gelişmeler sihirbazların gücünü kırdı. Bütün çağdaş gelişmiş teknolojiye rağmen sihrin varlığına ve etkisine inanılıyor olmasının tek izahı, iman boşluğudur. Sihir yapanın dilediğini yapabileceği, her şeye hâkim olduğu inancı batıldır. Mü'min, Allah'a güvenip üzerine düşen tedbiri alır; gerisinden çekinmez.

Bu nedenle özellikle Felak ve Nas surelerinin sabah akşam okunması çok önemli bir tedbirdir.

Cinlerle irtibat kurularak yapılan sihrin hükmü hakkında âlimler önemli görüşler belirtmişlerdir. Bilhassa, kâfir cinlerle irtibat kurup, insanlara zarar veren sihirbazların öldürülmesi konusunda hüküm vardır. Bunu yapanın Müslüman olması veya olmaması, durumu değiştirmez.

Tirmizi'nin rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: '**Sihirbazın cezası, kılıçla öldürülmektir**.' buyurmuştur. *(Hudûd, 27)*

Sihirin tedavi için kullanılması ise caiz görülmüştür fakat sihrin tedavide kullanıldığı ne kadar doğrudur; bunun belgelenmesi oldukça zordur. Yani sihirbazın iyi niyetliliğinin belgelenmesi güçtür.

Firavunlar döneminde özellikle Mısır'da sihir ve sihirbazlık en muteber mesleklerdendi. Sihir, gücü temsil ediyordu. Bu nedenle de gücü söylendiği zaman sihir yapması vurgulanıyordu. Firavun, Musa *aleyhisselam*ın önünde, âsa ve el mucizesi karşısında çaresiz kalınca, onu iyi bir sihirbaz olmakla suçladı. Daha sonra, Musa *aleyhisselam*ın sihrini çözebilecek bir sihirbazlar grubu kurdu.

Firavun döneminde sihrin gücü, göz yanıltmanın ötesinde değildi. Bazı rivayetlere göre hortumlara cıva doldurup, bunları güneşin altında yayınca, cıvanın genleşmesiyle, hortumlar canavara dönüşmüş gibi hissettiriliyordu. Kısacası yaptıklarının özü, aldatmak ve ürkütmekti ama bununla, halkı uyutuyor, menfaatlerini elde edebiliyorlardı.

Sihir ile keramet ve mucizenin benzerliği yoktur. Bilhassa mucize, gerçeklerin yansımasıdır. Musa *aleyhisselam*ın elinde ejderhaya dönüşen âsa, sihirbazların sihir malzemelerini yutmuştu. Bu yutma olayı, bir göz aldatmacası değildi çünkü olay gerçekleştikten sonra, onlarca sihirbazın malzemesinden hiçbir iz kalmadı. Sihirde ise böyle bir şey yoktur.

Firavun'un düzenini, sihirbazların desteğiyle yürütmesi bile, sihrin bir şeytan tuzağı olduğunu idrak etmek için yeterlidir.

Bir Günde Hem Sihirbaz Hem Şehit İnsanların Kur'an'a Mâl Olmuş Tavırları

A'raf Suresi Âyetleri

103. Sonra onların ardından Musa'yı, apaçık mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları

(mucizeleri) inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu.

104. Musa dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."

105. "Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır. Ben size Rabbinizden açık bir delil (mucize) getirdim. Artık İsrailoğulları'nı benimle gönder."

106. Firavun, "Eğer açık bir delil getirdiysen haydi göster onu bakalım, şayet doğru söyleyenlerden isen." dedi.

107. Bunun üzerine Musa, âsasını yere attı. Bir de ne görsünler; apaçık bir ejderha.

108. Elini (koynundan) çıkardı. Bir de ne görsünler; o eli, bakanlar için bembeyaz olmuş.

109. Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır."

113. Sihirbazlar Firavun'a geldiler. "Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?" dediler.

114. Firavun: "Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız." dedi.

115. (Sihirbazlar), "Ey Musa!" Ya önce sen at, ya da önce atanlar biz olalım." dediler.

116. (Musa), "Siz atın." dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindekini) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.

117. Biz de Musa'ya: "Elindeki değneğini at." diye vahyettik. Bir de ne görsünler; o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.

118. Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı.

119. Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi.

120. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

121. "Âlemlerin Rabbine iman ettik." dediler.

122. "Musa ve Harun'un Rabbine."

123. Firavun: "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha!" dedi. "Şüphesiz bu, halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. Göreceksiniz!"

124. "Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da (ibret olsun diye) sizin tümünüzü elbette asacağım."

125. Dediler ki: "Biz mutlaka Rabbimize döneceğiz."

126. “Sen sırf, Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun.

Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve Müslüman olarak bizim canımızı al.”

Yunus Suresi Âyetleri

79. Firavun: “Bütün usta sihirbazları bana getirin.” dedi.

80. Sihirbazlar gelince Musa onlara: “Atacağınızı atın (hünerinizi ortaya koyun).” dedi.

81. Sihirbazlar atacaklarını atınca Musa dedi ki: “Sizin bu yaptığınız sihirdir. Allah onu elbette boşa çıkaracaktır çünkü Allah bozguncuların işini düzeltmez.

82. Suçluların hoşuna gitmese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir.”

Tâhâ Suresi Âyetleri

56. Andolsun, biz ona (Firavun’a) bütün mucizelerimizi gösterdik de o, bunları yalanladı ve reddetti.

57. Şöyle dedi: “Ey Musa! Sihrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin?”

58. “Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda; uygun bir yerde, senin de bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle.”

59. Musa: “Buluşma vaktimiz, bayram günü, insanların toplandığı kuşluk vaktidir.” dedi.

60. Bunun üzerine Firavun ayrılıp, hilesini kuracak sihirbazlarını topladı, sonra geldi.

61. Musa onlara şöyle dedi: “Yazıklar olsun size! Allah’a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah’a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır.”

62. Sihirbazlar, işlerini kendi aralarında tartıştılar ve gizli gizli konuştular.

63. Şöyle dediler: “Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar.”

64. “Öyleyse, hilelerinizi toplayın (birbirinize destek olun) sonra sıra hâlinde gelin. Bugün üstün gelen muhakkak başarıya ulaşmıştır.”

65. Sihirbazlar: “Ey Musa! Ya önce atmayı tercih edersin ya da ilk atan biz oluruz.” dediler.

66. Musa: “Yok, (önce) siz atın.” dedi. Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor.

67. Bunun üzerine Musa, içinde bir korku hissetti.

68. Şöyle dedik: “Korkma (ey Musa!) çünkü sensin en üstün olan.”

69. “Sağ elindekini (değneğini) at ki onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez.”

70. (Musa’nın değneği, sihirbazların ipleriyle değneklerini yutunca) Sihirbazlar hemen secdeye kapandılar ve: “Harun ve Musa’nın Rabbine inandık” dediler.

71. Firavun: “Demek, ben size izin vermeden önce ona (Musa’ya) inandınız ha! Şüphe yok, o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Şimdi andolsun sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabı daha şiddetli ve daha kalıcıymış, mutlaka göreceksiniz.”

72. Sihirbazlar şöyle dediler: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen, vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin.”

73. “Şüphesiz ki biz, günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için Rabbimize inandık. Allah’ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

74. Şüphesiz, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, kesinlikle ona cehennem vardır. Orada ne ölür ne de (güzel bir hayat) yaşar.

75, 76. Her kim de O’na salih ameller işlemiş bir mü’min olarak varırsa işte onlar için en yüksek dereceler, içinden ırmaklar akan, içinde ebedîyyen kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu, günahlardan temizlenenlerin mükâfatıdır.

Şuara Suresi Âyetleri

32. Bunun üzerine Musa, âsasını attı; bir de ne görsünler; âsa açıkça kocaman bir yılan olmuş.

33. Elini koynundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş.

34. Firavun, çevresindeki ileri gelenlere: “Şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır.” dedi.

35. “Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?”

36. Dediler ki: “Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder.”

37. “Sana bütün usta sihirbazları getirsinler.”

38. Böylece sihirbazlar, belli bir günün belirlenen bir vaktinde bir araya getirildiler.

39. İnsanlara da: “Siz de toplanır mısınız?” denildi.

40. “Umarız, üstün gelirlerse sihirbazlara uyarız.” (dediler.)

41. Sihirbazlar gelince, Firavun’a, “Eğer biz üstün gelirsek gerçekten bize bir mükâfat var mı?” dediler.

42. Firavun: “Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız.” dedi.

43. Musa onlara: “Hadi ortaya atacağınız şeyi atın.” dedi.

44. Bunun üzerine onlar, iplerini ve değneklerini attılar ve “Firavun’un gücüyle elbette bizler üstün geleceğiz.” dediler.

45. Musa da âsasını attı. Bir de ne görsünler, âsa onların düzdükleri sihir takımlarını yutuyor.

46. Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.

47. “Âlemlerin Rabbine inandık.” dediler.

48. “Musa’nın ve Harun’un Rabbine.”

49. Firavun, “Ben size izin vermeden ona inandınız ha? Mutlaka o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Yakında bilip göreceksiniz siz! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım.” dedi.

50. Sihirbazlar şöyle dediler: “Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz.”

51. “(Burada) ilk inananlar biz olduğumuz için şüphesiz Rabbimizin, hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz.”

Musa *aleyhisselam*, Firavun’un hükümran olduğu Mısır’a peygamber olarak gönderildi. Musa *aleyhisselam*ın Mısır’a dönmesiyle, Yusuf *aleyhisselam*ın Mısır’da ölmesi arasında dört yüz yıl vardı.

Firavun’un, Musa *aleyhisselam*ın Allah’a davetine cevabı, bütün tağutların cevabı gibi oldu: Reddetti. Reddederken önce, Musa *aleyhisselam*dan ikna edici belgeler istedi. Musa *aleyhisselam* da ona iki mucize gösterdi. Bu mucizelerden biri, elindeki âsayı yere atması oldu. Elindeki âsa yere düşer düşmez, erkek bir yılana dönüştü. Yılan, sarayda dolaşmaya başladı. İkinci olarak da elini gömleğinin cebine koyup çıkardığında eli, güneş gibi parlak, bembeyaz hâle geldi.

Firavun, inanmak için belge istemişti ama belgelere inanmadı. Dehşetini de gizleyemedi. Musa *aleyhisselam*ı iki şeyle itham etti. Birincisi: Sen büyük bir sihirbazsın, dedi. İkincisi de: Sen bizi, bu topraklardan çıkarmak istiyorsun, dedi. Musa *aleyhisselam*ın cevaplarının faydası olmadı.

Firavun, adamlarını topladı, Musa engelini nasıl aşacaklarını görüştü.

Neticede Mısır'da ne kadar sihirbaz varsa hepsinin toplanmasını ve Musa'nın mağlup edileceği bir düello yapılmasını kararlaştırdılar.

Musa *aleyhisselam*dan bir gün belirlemesini istediler. O da halkın en rahat bir şekilde toplanabileceği bir millî bayram gününün belirlenmesini istedi. Kabul ettiler.

O gün geldiğinde sihirbazlar, Firavun'dan galip gelmeleri hâlinde para alıp alamayacaklarını sordular. O da onlara, hem para hem de özel adamlık unvanı vaat etti.

Meydanda toplanıldı.

Firavun ve devlet erkânı alanı doldurdular.

Musa *aleyhisselam* ve Harun *aleyhisselam* bir taraf, Mısır'ın her tarafından getirilmiş sihirbazlar bir taraf oldu. Bu sihirbazların yetmiş kişiden fazla olduklarına dair rivayetler vardır.

Sihirbazlar, ipleri ejderhaya dönüştürme olarak hülasa edilebilecek bir gösteri yapacaklardı.

Musa *aleyhisselam*a dönüp, gösteriyi önce kimin yapacağını sordu sihirbazlar. Musa *aleyhisselam*ı yaşlı biri gördükleri için ona hürmet ettiler. Bu da onların, büyük dönüşüm sürecini başlattı. *(Ruhu'l-Beyan tefsiri, A'raf suresi, 115. âyet tefsiri)*

Musa *aleyhisselam*, önce onların başlamasını istedi.

Ellerindeki ipleri attılar. İnsanların ürkeceği büyük ejderhalara dönüştü ipler.

Allah Teâlâ, Musa *aleyhisselam*a elindeki âsayı yere atmasını emretti. Âsa, büyük bir ejderhaya dönüştü; onların iplerini yuttu.

Sihirbazlar irkildiler. Kendilerini en büyük gücün sahibi zannediyorlardı. Ortaya koydukları maharetlerinin yok olup gittiğini görünce akılları başlarına geldi; Musa *aleyhisselam*ın hak yolda olduğunu, Allah Teâlâ tarafından desteklendiğini anladılar. Gerçekle inatlaşmadan oracıkta iman etmeyi kararlaştırdılar. 'Biz, Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik.' dediler.

Firavun, duyduğuna inanamadı. İlah olduğunu iddia ediyordu. Emrindeki sihirbazları, Musa'yı mağlup etmeleri için getirmişti. Beklentisinin tersi

oldu; adamları mağlup oldular. Bir de Musa'nın Rabbine iman ederek ona ikinci bir mağlubiyet yaşatıyorlardı.

Sihirbazlar, iman ettiler. İmanlarının şükrü için secdeye kapandılar.

Firavun, onların gerçekten iman edip etmediklerini sordu. İman ettiklerini açıkça ilan ettiler.

Firavun, onları hurma ağacına asıp, ayaklarını ve ellerini çaprazlama keserek cezalandıracağını söyledi. Vazgeçmelerini istedi.

Sihirbazlar imanlarından dönmedi. Ölümden korkmadıklarını, Firavun'un ancak dünya hayatına hükmedebileceğini, Allah'ın kendilerine ahireti vereceğini söylediler. Allah'ın azabının onun azabından ağır olduğunu dile getirdiler.

Firavun, dediğini yaptı; onları nehrin kenarına götürüp öldürttü.

Sabahına sihirbaz ve Firavunperest olarak girdikleri günün akşamına şehit olarak erdiler.

Birkaç dakikalık imanın bile insana neler kazandırabileceğini, sebat ve şecaatleriyle tarihe yazdılar. Kur'an kahramanı olarak ahirete gittiler. İnsanlar onlardan etkilendi. Rivayetlere göre o gün, Musa *aleyhisselam*ın peygamberliğine altı yüz binden fazla insan iman etti.

Onların üzerinde Musa *aleyhisselam*ın mucizesi gerçekleşti.

Hakkı çok çabuk kavradılar. İpucunu yakalayınca tereddüt etmediler, inatlaşmadılar. Kısa bir an'ı, birkaç dakikayı çok iyi değerlendirip ebedî cennetlere erdiler. Tehditlere aldırmadılar.

Firavun'a verdikleri cevaplara bakılacak olsa, günlerce Musa *aleyhisselam*dan vaazlar dinledikleri zannedilir. Hâlbuki durum öyle değildir. Onlar Musa *aleyhisselam*ı belki de daha önce hiç görmemişlerdi ama iman, bir kere kalbe girdi mi, zaten fıtratta bulunduğu için, iki dakikalık mü'min dahi, peygamberin söyleyeceği hakikatleri söyler. Nitekim bu olayda söyledi de.

Sihirbazların tutumundan iki net sonuç çıkmaktadır:

a- Kısacık bir imanî hayat döneminde büyük bir Allah sevgisine erdiler. Pek çok insanın bir ömür boyu eremediğine ermiş olmaları, değerlendirildikten sonra dakikaya bile pek çok şeyin sığdırılabileceğini göstermektedir. Önemli olan, zamanın azlığı veya çokluğu değil, samimiyet ve ihlasın azlığı veya çokluğu olmaktadır.

Onların o bir iki dakikada ulaştıkları mertebe, sıddıklar ve salihlerin mertebesidir ki imrenilecek olan da budur. Zamanı olağanüstü denebilecek

oranda iyi kullanmışlardır. O kadar ki şeytanın onlara vesvese verme fırsatı bile bulmasına izin vermemiş oldular.

b- Geçmişe ait hatalardan ve birikimlerinden anında kopmuşlar, Rablerinden hatalarını mağfiret etmesini beklemişlerdir. Önceki birikimlerine takılıp kalsalardı, o ilerleyişi sağlayamayacak, Firavun'un tehditleri önünde dik duramayacaklardı.

Kur'an, sihirbazların kaç kişi oldukları, erkek mi kadın mı oldukları gibi konularda bilgi vermiyor. Önemli olan da o tür bilgiler değildir zaten. Önemli olan, sabahına sihirbaz bir kâfir olarak girdikleri günün sonunu şehit olarak nasıl bitirdikleridir. İman neymiş onu göstermeleridir. Allah onlardan razı olsun.

Âlimlerin Sultanı

Ulema; Peygamber Vârisidir

İnsanlara hidayet ve ilim getiren Allah'ın elçisi, Refik-i Â'la'ya intikal ettiğinde, nübüvvetini de götürdü. Nübüvveti kimseye intikal etmedi ancak nübüvvetinin eseri olan ilim ve dinin, kıyamete kadar gelecek nesillere taşınması için vekiller tayin edildi. Onlar dini ve ilmi, O'nun izinden gidip, son insana kadar taşıyacaklardı. Bunun için '*Âlimler, peygamberlerin vârisleridir*.' ilkesi kondu. ÜmmetiMuhammed'in içinde 'âlim' vasfı taşımak, elde edilebilecek en büyük makamlardan birini elde etmek olarak görüldü.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, sağlığında sadece din öğretmiyordu. Bulunduğu toplumun sosyal, siyasi ve askerî noktalarında da en üst makamdı. O, peygamberdi, başkandı, önderdi. O'ndan sonra O'nun mirasına sahip olanlar, peygamberliği dışındaki kimliğini aynen devam ettirmek durumundaydılar.

İlk vârisleri olan sahabiler, -Allah onlardan razı olsun- görevlerini en iyi şekilde yaptılar. O zamanın onca kıt imkânlarına, büyük devletler ve iç fitnelerin zorlu baskılarına karşı, Peygamber'in vefatından henüz bir asır geçmeden İslam'ı, o zamanki mamur dünyanın önemli bir bölümüne ulaştırdılar. Sadece ulaştırmakla da kalmayıp kendilerine emanet edilen değerleri, hiçbir değişime uğratmadan, olduğu gibi koruyup taşıdılar. Onlarda, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizde gördüğümüz geniş kapsamlılığın büyük oranda bulunduğunu görüyoruz.

Sadece ilimle meşgul olup, hayattan kopuk bir tavır sergilemediler. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali örneklerinde açık bir şekilde görülebileceği gibi bulundukları mevkileri farklı yeteneklerle doldurdular. Siyaset gerektiğinde siyaset yapabildiler. Dünyanın en büyük güçleriyle, mesela binlerce yıllık yapısı olan Sasani Devleti ile savaşacakları zaman, o çapta askerî planlar yaptılar. Din adına konuşulacağı, fetva verileceği zaman da en önde konuşanlardan, istişare meclisini yönlendirenlerden oldular. Bütün bunlarla beraber, ailelerini ve çevrelerini de ihmal etmediler. İbadetten geri kalmadılar. Zühde ve takvaya örnek oldular. Ne iç sorunlar ne de dış sorunlar onların kimliğini bozmadı.

Elbette sahabiler hakkında söylenen bu söz, onların tamamı için geçerli değildir. Sadece cihat edebilen veya sadece şiir söyleyebilenleri de olmuştur

fakat sahabinin genel karakteri belirlenirken ve sahabiler içerisinde ‘âlim’ olarak anılanlar açısından bakıldığında yapıları böyledir.

Sahabiler neslinden sonra gelen tabiin nesli için de benzer şeylerden söz etmek mümkündür. Onlar da yoğun bir şekilde vârisi oldukları emanete sahip çıktılar. Gece gündüz demeden çalıştılar. Onlarda sadece, ilme doğru bir branşlaşmadan söz edilebilir. Özellikle, Ali bin Ebi Talib *radıyallahu anh*tan sonra meydana gelen olaylar, oğlu Hüseyin *radıyallahu anh*ın şehit edilmesi gibi vakalar, siyasetten nefreti/korkuyu beraberinde getirdi. Kendisini ilme verenler, siyasi meclislerden uzak kalmaya çalıştılar ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in mirasının korunmasında bir sıkıntı oluşmadı. Bir sonraki kuşak, dini, ilk berraklığıyla devraldı. Kur’an, tek bir harfine varıncaya kadar korundu.

İlk dönemlerde âlimlerin yetişmesi için kurulu müesseseler yoktu. Abbasilerin sonlarına doğru medreseler ve müesseseler yaygınlaştı. Genelde âlimler, mescitlerden yetişiyordu. Bir âlimin dizinin dibinde oturuluyor, nerede ilmine itibar edilen bir âlim varsa ona gidiliyordu. Yetişmiş bir âlimin, yüzlerce hocası olabiliyor, her birinden aylarca ders okuduğu oluyordu. Aynı zamanda, bir branşta okumuş olmak da âlim olarak bilinmek için yetmiyordu. Matematik ve benzeri ilimler de dâhil pek çok ilim dalında yetişmek genel uygulamaydı.

Üçüncü nesilden itibaren ilim ve âlim sözcüklerinin önceki dönemlere göre farklılık arz eden bir durum sergilediğini görüyoruz. Bu farklılıkları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a- Dışarıdan gelen felsefi akımlar etki etmeye başladı. Yüzde yüz Kur’an ve Sünnet kökenli ilim yerine, felsefenin bir yolla rengine etki ettiği ilim çıktı ortaya. Yetişen âlimler de öncekilerin söylemediklerini söylemeye başladılar. Ortaya çıkan fırkalar, İslam toplumu içerisinde gelişen ekoller bunun göstergesidir. Ashabın dinlemeye bile tahammül edemeyeceği sözler alenen savunulur oldu.

b- Siyasetin, âlimler üzerindeki etkisi yoğunlaştı. Saraya davet edilmek, iki şeyden biri için oluyordu. Ya iltifatlar ve ikramlarla bir anlamda satın alınmak ya da tehdit edilip susturulmak. Aksi takdirde toplumun önünde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in mirasını sürdüren bir çalışma yapmak mümkün olmuyordu.

Onun yerine bireyselleşen çalışmalar yapılabiliyordu. Bu dönemdeki yaygın durumu, Medine’de kırbaçlanan İmam Malik’te, Bağdat’ta zindanda

ölen İmam A'zam'da, ölesiye dövülüp hapsedilen İmam Ahmed'de görebiliriz.

c- İlim, yüzde yüz ahiret kazancı için bir manada cihat olarak sürdürülen amel iken, dünyalık kazanma vesilesine dönüştürüldü. Bu dönüşüm, âlimlerin, vârisi oldukları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*deki etkiyi kaybetmelerine neden oldu. Konuştuğunu yapmayan, yapamayacağını konuşan, böyle olduğu için de insanlar üzerinde etkisi olmayan âlimler oldu.

Üçüncü dönemden itibaren ortaya çıkan ve üç maddede özetlediğimiz bu gelişme, genel yapıyı yansıtıyorsa da ilim ve âlim vasfını kullananların tamamı için geçerli değildir. Ahmed bin Hanbel'in eşsiz duruşu ve Ehlisünnet'in imamı olmayı hak edişi, Ebu Hanife'nin İmamlık unvanını yakaladığı tavrı olan siyasilere karşı duruşu, emsali zor bulunur tavırlardır.

Allah'ı ve rızasını isteyen, başka hiçbir şeyde gözü olmayan isimler azımsanacak kadar az değildir. Ancak binlerle ifade edilenlerin yanında yüzlerle anılabilecek durumdadırlar. Daha sonraki nesillerde bu durum daha da derinleşti. Üç tespitten her biri derinleşerek sürdü. Derinleşmenin akabinde şöyle bir sonuç çıktı ortaya:

Binlerle ifade edilebilecek âlimden söz edilebildiği hâlde, bir veya ikisinin kimliği, onların tamamından daha müessir olabilmiştir. Bir ikisinin çalışmaları nesiller kurtaran sonuçlar getirmiştir. Adları asırlara mal olmuş, sonraki asırlarda örnek tipler olmuşlardır. Gazali, Nevevi, İbnülcevzi bu çizginin örnek isimleridir.

Altıncı ve yedinci asra damgasını vuran isim ise, asıl adı Abdülaziz bin Abdisselam olan ama şöhreti İzz bin Abdisselam olarak yayılan Dımaşk doğumlu fakihtir. Yaşadığı çağda ve sonraki çağlarda mü'minlerin gönlünde taht kurmuş, *'işte âlim'* denen ender isimlerin biridir.

* * *

"Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilim bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen, bir kısmı suyu kabul eden toprağa düşer. O da bol çayır ve ot yetiştirir.
Bir kısmı da suyu üstünde tutar, Allah onunla insanları faydalandırır, insanlar hem kendileri içer, hem hayvanlarını içirirler, ekin ekerler.
Yağmurun bir bölümü de düz ve kaypak bir toprağa gelir; ne su tutar, ne çayır bitirir.

Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu başkasına öğreten kimse ile bunu duyduğu vakit kibrinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir."
(Buhari, 79. hadis)

* * *

Hiçbir âlim, mezhep imamları hariç, onun kadar sevilmemiştir, sayılmamıştır dense mübalağa yapılmış olmaz. Dolu dolu bir âlim olarak yaşadı ve öldü. Yedi asırdan beri, '*Keşke bir, İzz bin Abdisselam'ımız olsa!'* denmeyen dönem yoktur. Derin ilmi, takvası, zühdü ve fetvasının bedeli olarak hicret etmeye razı olan ama geri adım atmayan, siyasi, sosyal ve ekonomik fikirleriyle hep önde olan mübarek bir isim olarak hafızalarda kaldı. Allah ondan razı olsun.

İzz'in Çağına Tepkisi

İzz *rahmetullahi aleyh*, ümmetin geçirdiği en kötü dönemlerden birinde yaşadı. Hatta onun dönemi, kötülerin en kötüsü olarak da adlandırılabilir. Bağdat'ta Hilafet'in Moğol çizmeleri altında düşmesi bile, 'en kötü' denmesi için yeterli bir sebeptir. Ses çıkarmamak üzerine kurulu bir şahsiyet güden binlerce âlimin arasında, seslerin en gürünün sahibi, her çeşit övgüye layıktır. İzz, hayatı boyunca hep bir defa konuşmuştur. Sözünü geri aldığı veya ikilettiği de olmamıştır.

Kendisini yok sayıp ümmetini düşündü. Birliğin simgesi hâline geldi. Siyasi veya ırkî bir yakınlığı hiç olmadı. O, Hakk'ın adamıydı.

Cihada teşvik etti. Gerektiğinde de seksen yaşında olduğu hâlde, cephenin önüne koştu. Onun bu hâlini gören ordu heyecana geldi, coştu; yenilmez zannedilen haçlı ordularını perişan etti.

Siyasileri muhatap bile almadı. Halkın baş adamı oldu.

Gerektiğinde çağdaşı âlimleri bile karşısına alıp bid'at ve hurafelerle, kelimenin tam anlamıyla savaştı.

Dünyaya tenezzül etmedi. Zahid yaşadı öldü.

Mısır'da kâdılkudât olduğu gün, hiçbir şeyi değişmedi. Defalarca kerameti görüldü. O, bunu hiç hissetmedi bile.

Müthiş bir parçalanma vardı. Birlikten bir eser yoktu. Gemisini kurtarana kaptan deniyordu.

Cihat etmekten korkuluyordu. Âlimler, minberlerde konuşuyor, meydanlara çıkamıyorlardı. Siyasiler, çaresiz ve acizdi.

Siyasetçiler, bir yolla âlimleri ya susturuyor, ya da kendi tarafına alıyordu. Âdeta halk, tamamen sahipsizdi.

Bid'at ve hurafeler din hâline gelmişti. Yöneticiler de bundan hoşlanıyordu. Hurafelerin arkasında duran halkı iyi oyalıyorlardı.

Açlık ve sefalete rağmen, lüks bir hayat yaşayan kadro vardı.

Makam sahibi olanlar, getirildikleri makamların etkisinde kalıp değişiyorlardı. Müslümanlar, iyi bildiklerini zannettikleri şahsiyetlerde bile hayal kırıklığına uğruyorlardı.

Sultanululema: İzz bin Abdisselam

Hicretin 577. yılında Dımaşk'ta doğdu. *(miladi, 1181)* Hicretin 660 yılında da Kahire'de vefat etti. *(miladi, 1262)* Asıl adı Abdülaziz bin Abdisselam'dır. Müslümanlara onur kazandıran davranışları, ilme ve âlime getirdiği ivme nedeniyle, '*dinin onuru*' anlamında İzzüddin bin Abdisselam olarak anıldı. Müslümanların ona verdiği yeni ismi, babasının verdiği isimden daha meşhur oldu. Daha sonra **İzz bin Abdisselam** olarak anıldı.

Altmış yaşına kadar Şam'da yaşadı. Ondan sonra da Mısır'a hicret etti. Şafii mezhebine müntesiptir. Gerek Şam' da ve gerekse Mısır'da o zaman için en önemli mevkilerde bulundu. Siyasilerle iç içe ama onlara yön veren bir hayat yaşadı. Başta fıkıh ve tefsir olmak üzere farklı alanlarda eserler yazdı. Yazdığı eserler 36 başlıkta toplanmaktadır.

Doğup geliştiği dönemde âlim çoktu. Hatta âlimler, toplumun önemli bir tabakasını oluşturuyordu. Hilafet makamında ve sarayda etkileri yüksekti ama âlimlerden beklenenle âlimler arasında uçurumlar vardı. Kitap okuma ve okutma makinesine dönüşmüş âlimler, Müslümanların önünde, onları yönlendirebilecek bir noktada duramıyordu.

Bilgi çok, amel yoktu. İzz, bu dönemde geldi ve ilmin hakkını verdi. Yazdıklarıyla yaptıkları arasında bir fark görülemedi. Evlendi. Kalabalık bir aileyi yönetti. Babasından miras alamayacak kadar fakir yetişmişti. Halkın içine karıştı. Siyasilerle yapılan oturumlara katıldı. Kitaplar yazdı. Çok sayıda talebeler yetiştirdi. Yetiştirdiği talebeleri, alanlarında bir numara oldular.

Bütün bunlara rağmen İzz, ilminin onurunu korudu. Tavizsiz bir hayat yaşadı. Ölüm tehditlerinden çekinmedi. İbadete düşkünlüğü ve takvası, peşinden kitleleri sürükleyecek kadar yüksekti. Gözü yaşlı, gariplerin

derdinden anlar bir hayatı vardı. Zahid yaşadı. Sivil bir kişinin gelebileceği en üst görevlere geldi. Kâdılkudât (adalet bakanı) oldu. Vefat ettiğinde bir mal bırakmadı. Sadece, kendisi gibi âlim bir çocuk ve ölçülemez bir şeref bıraktı.

İlmin Hakkı

Talebeleri, onun hayatını yazan tarihçiler, ilim meclislerinde konuşma yapanlar, ona hangi vasfı vereceklerine şaşırdılar. Hangi vasfı kullansalar yetersiz kalıyordu.

Genelde onun için: Fakîh, davetçi, ilmiyle amel eden âlim, yaşlı delikanlı, şeyhülislam, sultanululema, kadı, usulcü, müfessir, dil bilimci, emri bilmaruf ve nehyi anilmünkerin en iyi uygulayıcısı, kral satan, hatip, mücahit, müftü, zahid vb. ifadeler kullanılmıştır. Sonunda bu tür vasıfların bütününü kuşatacak bir unvan olarak, **'Âlimlerin Sultanı'** olarak anıldı.

İlmin Hakkı

Fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İlim tahsil etme imkânı bulamadı. Yirmi yaşını geçtiği hâlde okuyamamıştı ama aileden ve çevreden edindikleriyle iyi bir Müslüman gençti.

Barınacak bir evi dahi olmadığından Emevi Camisi'nin külliyesinde kalıyordu. Yirmi yaşını geçkindi. Bir gece ihtilam oldu. Çok soğuk bir hava olduğu hâlde, gece caminin havuzunda yıkandı. Tekrar yattı. Sabaha doğru ikinci defa ihtilam oldu. Tekrar aynı soğuk suyla banyo yaptı.

Sabaha doğru hastalandı. Yattığı yerden çıkamayacak hâle geldi.

Onun bu durumuna vâkıf olan bir Müslüman, böyle soğuk bir havada yıkanmayıp teyemmüm de yapabileceğini söyledi ona. Çok üzüldü. Böyle bir kolaylık olduğu hâlde onu bilemeyişinden utandı.

İyileştikten sonra, en yakın medresenin yolunu tuttu. Bu olayın kendisine, Allah tarafından ilme yönelmesi için bir işaret olduğuna inandı. İlim yoluna girdi. Kırk yaşlarına geldiğinde fetva verebilecek seviyeye ulaştı. Bir gece bahçesinde ihtilam olduğu ve soğuk suyla banyo yapmak zorunda kaldığı Emevi Camisi'ne hatip olarak tayin edildi. Oradan hakkı haykırmaya başladı.

İzz, geç başladı. Emsallerinin bitirdiği yıllarda o elif cüzünden başlamıştı. O yürüdü, emsalleri durdu. Sonunda yarışı kazanan, ilmin hakkını en güzel şekilde veren, adı tarihe altın harflerle yazılmış bir âlim oldu.

İlmin Hakkı

İzz'in Emevi Camisi'nde hatip olduğu dönemde Suriye bölgesindeki beyliklerden birinin başında Salih İsmail vardı. Mısır'daki beyliğin başında da Kamil vardı. Mısır kralı Kamil, Dımaşk'ı ele geçirmeyi düşündü. Ordusunu hazırladı, harekete geçti. Salih İsmail, tek başına Kamil'e karşı koyacak durumda değildi. Diğer beylikler de kardeşleri ve amca çocuklarından oluştuğu hâlde onlarla da arası iyi değildi. Zevk ve keyif içinde yaşamaktan başka bir derdi yoktu.

Salih İsmail, beyliğini kurtarmak için bölgedeki haçlılarla anlaşma yaptı. Kamil'in ordusuna karşı onu desteklemelerine bedel olarak, Şam'ı onlara sundu. Müslümanlardan silah satın almalarına izin verdi. Şart olarak sadece sarayının korunmasını istiyordu.

Bunun adı hıyanetti. Bir Müslüman'a karşı, haçlılarla işbirliği içinde olmanın başka adı olamazdı. İzz, o haftaki hutbesinde, bunun hıyanet olduğunu ilan etti. Yöneticilere hayır dua etmeyeceğini söyledi. Halk, bu davranış karşısında satıldıklarını anladı. Salih İsmail, köşeye sıkıştı. İzz'i tehdit etti. İzz, Kudüs'e doğru terkidiyar etti.

Salih İsmail, baş danışmanını peşinden gönderdi. Danışmanla İzz'in arasında şöyle bir konuşma oldu:

Danışman:

'Salih İsmail'den özür dile, elini öp, kurtul!'

İzz:

'Serseri herif!

Onun, benim elimi öpmesine bile izin vermem. Sen benden ne yapmamı istiyorsun!'

İzz, tutuklandı. Salih İsmail, haçlılarla pazarlık yaparken İzz'i, kurbanlık olarak sundu. 'Halkı size karşı kışkırtacak adamı size veriyorum.' dedi. İzz, o esnada hapsedildiği çadırında Kur'an okuyordu. Haçlılar, onun ibadetine ve üzerindeki vakara bakıp hayran kaldılar. Allah onu gözlerinde büyüttü. Dönüp Salih İsmail'e dediler ki:

'Bizim böyle bir papazımız olsa, ayaklarını yıkar, şifa olsun diye suyunu içerdik. Sal bunu gitsin!'

İzz, böylece Allah'ın yardımıyla onlardan kurtuldu ve Mısır'a hicret etti.

İlmin Hakkı

Mısır'daki yönetime kölelerin müdahale etmeye başladığını gördü. Hemen tepki gösterdi. 'Müslüman'ı köleler yönetemez.' anlamında çıkış yaptı. Sultan ve yardımcıları ürktüler. 'Bir hoca bu işe ne karışıyor?' diyerek onu hafife aldılar. Kısa zamanda Mısır sarsıldı. Sultan sinirlendi. Kılıcını alıp, İzz'in evine gitti. Askerler kapıyı vurdular. Büyük oğlu Abdüllatif kapıyı açtı. Karşısında askerleri buldu. Askerlerin şakası olmayacağı belliydi. Sultanın yardımcısı elinde kılıç bekliyordu.

Oğlu içeri girdi. Babasına durumu anlattı. Çıkmamasını rica etti. 'Seni öldürürler, baba!' dedi.

Endişelenen oğluna döndü ve dedi ki:

'Oğlum. Baban henüz, Allah için öldürülecek seviyede değil, korkma!'

Dediği gibi oldu.

Onu öldüremediler ama o, onların burnunu sürttü.

Köle oldukları hâlde saray entrikalarıyla yönetime gelip Müslümanları yönetmeye çalışanları pazarda sattı. Sultanın da bulunduğu bir açık artırma yapıldı. Köleler -o anda prens durumundaydılar- satıldı. İzz, satıştan elde edilen parayı fakirlere tasadduk etti. Döndü sultana: 'Şimdi sarayınızdan bizi yönetebilirsiniz.' dedi.

İlmin Hakkı

Mısır'da, bugünkü adlandırmasıyla adalet bakanlığına denk gelen **Kâdılkudât** oldu. Sultan'dan sonra en yüksek maaşlardan birinin sahibiydi. Kadılar, onun tayiniyle görev yapabiliyorlardı.

O görevde iken, ilmin heybetini sarsmadı. Doğru bildiklerini konuştu. Susmadı. Sultan, bir fetvasına kızdı, görevine son verdi.

İzz, evindeki eşyalarını toplayıp bir eşeğe yükledi ve Şam'a geri dönmeye karar verdi. Azledilmiş biri olarak, heybetinin sarsılacağını düşünüyordu. Durumu Sultan'a bildirdiler. Mısır'ı terk etmesinin yönetimi rahatsız edeceğini anladı. Bizzat kendisi peşine gidip geri gelmesi için rica etti. Sevdiği talebelerine rica ettirdi. Göreve dönmemek şartıyla, Mısır'da kalmayı kabul etti.

Onurluydu çünkü en yüksek maaşlı yerlerden birinden ayrıldıktan sonra bile bütün ev eşyası bir eşeğe yüklenebilecek kadardı. Dünyaya tenezzülü olmayanların peşinden dünya koştu hep.

Mucizenin İzlenişi

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in âlimleri kendisine vârisçi tayin etmesi ile İzz bin Abdisselam'ın hayatı beraber değerlendirildiğinde bir mucize ile karşılaşıyoruz. Âlimlere emanet etmekle Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in ne kadar isabetli bir çizgi belirlediği apaçık anlaşılmaktadır çünkü âlimlerin İzz olmadıkları durumlarda nelere mal oldukları da defalarca görülmüştür. Böylece bir âlimin, tek başına da olsa, tarihin seyrini nasıl değiştirebileceği, âlime yatırım yapmanın, eğitim stratejisi açısından ne kadar isabetli bir karar olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Halktan biri ama halkın arasında sürüklenmeyen, dünyanın kendisine etki edemediği bir âlim, ümmet için en büyük değerdir. Bu anlamda âlimler, sadece dini konularda Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp siyasete hatta uluslararası ilişkilere yön veren, sapmalara karşı teminat durumunda olan şahsiyetlerdir.

İzz, Mısırlı değildi. Oraya sonradan hicret etmişti. Bütünü yirmi yıl yaşadı Mısır'da ama kralları karşısına aldı. Sadece şu olay bile onun kimliğini tanımaya yeter:

Bayram törenlerinde, herkes Kral Necmeddin Eyyub'un önünde yeri öperken, yaşıtı ve emsali onlarca âlimin ve askerî erkânın arasında yüksek sesle krala ismiyle hitap ederek: **'Filan mahallede içki satılıyorken sen burada başımızda yönetici olarak nasıl oturur, bir de bayramımızı tebrik edersin?'** diye çıkıştı. Oradakiler, İzz'in kellesinin gittiğini vehmetti fakat öyle olmadı. Allah'tan başkasından korkmadığı için, Allah herkesi onun önünde korkak hâle getirmişti. İçki satılan yer kapattırıldı ve bayramlaşma töreni öyle devam etti.

Peygamberlik makamının vârisleri durumunda olan âlimlerin, unvanlarının hakkını vermeleri ile halk içinde güdülen konumunda olmalarının doğurduğu sonuçlar, tarih boyunca pek çok defa müşahede edilmiştir. İzz bin Abdisselam'da olduğu kadar açık seçik görüldüğü ise nadirdir.

İzz, öyle güçlüydü ki vefat ettiği gün bütün Mısır onun cenazesine katıldı. O günlerde Mısır'ı ve Suriye'yi yöneten güçlü siyaset adamı ve asker Baybars, cenazeye katılmış, bizzat kendisi cenazeyi taşımıştı. Cenaze defnedildikten sonra yanındakilere dedi ki:

'Şimdi kendimi rahat bir yönetici hissedebilirim. Halkın bu kadar sevdiği bir âlimin sağlığında, krallık koltuğunda rahat oturamazdım!'

Müftü olduğu günlerde fıkhın hakkını verdi. Kadı oldu, adalet dağıttı. Öğretmenlik yaptı, müçtehit talebeler yetiştirdi.

Sadaka veriyordu. Olmayan biri olarak, ondan istenen bir şeyi bile verdiği olmuştu. Bir gün bir caminin önünde, üzerinde kıyafeti olmayan bir çocuk ondan sadaka istedi. Verecek hiçbir şeyi yoktu. Sarığını çözdü. Çocuğa don olacak kadar kısmını yırtıp ona verdi.

Kralları önünde diz çöktüren bu muhteşem insanı, bir yetim çocukla, onun ağabeyi gibi ağlarken gördüler. Fakirlerin hâlini düşünüp gece uykusu kaçtı. Mütevazı ve sade bir insandı. Kahire'de bir Müslüman görüntüsünden başka bir izlenim vermiyordu.

İslam tarihinde çok az insana nasip olan bir himmeti de vardı. Hem kalemiyle hem de kılıcıyla cihat etti. Eline geçen ne varsa onu infak ederek mal cihadını da yaptı.

Valilerden biri, bir mahalle mescidinin üstüne eğlence yeri açtı. Haberi duyduğunda ders okutuyordu. Talebelerini dersten kaldırdı. Kürek ve ne buldularsa gidip eğlence yerini yıktılar. Sonra da dönüp derslerine devam ettiler.

Allah, hayatında ona bereket verdi. 83 yıllık dolu dolu bir hayat yaşadı. Ölümünden sonra da bereketi devam etti. Kitaplarından önce tavırları, nesillere çığırlar açtı. Âlimlerin bütün çağlardaki en vakur örneği olarak bilindi. Allah ondan razı olsun.

Hicri Altıncı ve Yedinci Asırda İslam Âlemi

Hicret Diyarının İmamı

Medine'ye 'İmam' Olmak

Evs ve Hazrec'in yaşadığı hurma bahçeleriyle dolu bir köy iken, Mekke'den hicret eden Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber yıldızı parlayan Yesrib, kısa bir zamanda 'Medine' oldu. Medineliği de münevver hâle geldi. On yıl boyunca aralıksız nur yağdı vadisine. Kervanların zorunlu konaklamaları dışında kimsenin gezip görmediği bir yerken, kutup şehirlerden oldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in vefat edip oraya gömülmesi ile de toprağı tapulandı. Medine, rakipsiz bir İslam şehriydi. Kâ'be'nin bulunduğu Mekke'den sonra bir numaraydı. Vahyin indiği, binlerce hadisin telaffuz edildiği bir yerdi. **İslam orada tatbik edildi. Örnek ve önder şehir orasıydı.**

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in sağlığında Arap yarımadasının başşehri hâlini almıştı. Ondan sonra gelen Halifeleri Ebu Bekir, Ömer ve Osman zamanında Asya kıtasının başşehri oldu. Allah onlardan razı olsun. Fethedilen büyük toprak parçaları, imparatorluklar, irili ufaklı devletler Medine'ye bağlandı, oradan idare edildi. Medine, tam anlamıyla başkentti. **Ezan okunan toprakların tümü oradan idare ediliyor, İslam'ın kaynağı Kur'an ve Sünnet orada öğretiliyordu.** İlim meraklıları akın akın Medine'ye geliyor, önce sahabeden hayatta olanlardan, ardından da sahabilerin talebelerinden orada olanların önünde diz çöküp din öğreniyorlardı.

Medine, İslam'ın örneği sahabilerin merkezi durumunda olduğu için, İslam adına söylenecek sözlerin de son noktasını temsil ediyordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oradaydı. Onun biricik talebeleri olan ashap oradaydı. Ashabın talebeleri orada yetişti. İslam'ı en berrak hâliyle, uygulanır olarak görmek isteyen için en kestirme adres Medine sokaklarından geçiyordu.

Ali bin Ebi Talib *radıyallahu anh* zamanında yaşanan olaylar, Medine'nin fiili başkentliğini kaldırdı. Müslümanların idare merkezi büyük oranda Kûfe oldu. Bunun yanında sahabilerin ve onların talebeleri olan tabiinin önemli bir bölümü, Allah'ın dinini yaymak için farklı merkezlere dağıldılar. **Medine âdeta, birinci derecede din bilen adamlarını kaybeder gibi oldu**.

Daha sonraki dönemlerde iktidarı üstlenenler, Medine'de, oranın manevi havasına uygun olmayan siyasetler güttüler. Halkına eziyet ettikleri oldu. Bir fitnedir koptu Medine sokaklarında. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in vefatından bir asır geçmeden, Medine'nin 'Baş' olma özelliği zedelendi. Âyetlerin indiği, hadislerin telaffuz edildiği Medine'de, âyet öğreten, hadis okuyan 'imam' vasıflı kimseler azaldı.

Medine yine Medine idi. Hacca gelenler, Medine'yi de ziyaret ediyor, Mescid'indeki hatıralar taptaze duruyordu. **Erimeye yüz tutan, Medine'nin vahyin indiği yer olması hasebiyle Müslümanların gözündeki itibarı idi.**

Bu dönemde, Malik bin Enes ortaya çıktı. Önce hadiste ve fıkıhta imamlığı tescil edildi. İlmiyle takvası birleşince sözleri tesir etti. Mescidinebi'yi kendisine ders merkezi olarak seçti. Oradan yıllarca insanlara hadis okudu, fetva verdi. Vakarı ve derin ilmi önünde herkes saygıyla eğildi.

Malik bin Enes, elli yıldan fazla süren ilim hayatı sonunda, Medine'yi yeniden İslam'ın ilim başşehri yaptı. Medinelilere bile saygınlık kazandırdı.

Medine, ilmin merkezi oldu yeniden.

O da Medine'nin ilimde imamı olmaya uygun bulundu. Kendi zamanında da asırlar sonra da **'Hicret Diyarının İmamı'** olarak anıldı. Gayretleri, dört mezhepten birinin başı olarak anılmasına vesile oldu. Onu Medine halkı ve Medine'ye iman bağı olan herkes sevdi.

İmam Malik'in Yaşadığı Çağ

1- İmam Malik *rahmetullahi aleyh*, İslam'ın fetihlerle genişlediği, Hindistan'dan Endülüs'e kadar büyük bir toprak parçasına hükmettiği yıllarda yaşamıştır. O dönemde İslam, Medine, Mekke ve Taif'ten müteşekkil değildi. Irak, Suriye, Yemen, Afrika'nın geniş bir bölümü fethedilmiş, Asya'nın içlerine girilmişti. İslam orduları, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in arzusu olan Fetih için Bizans'ın üzerine yürüyor, surları muhasara ediliyordu. Sınırları geniş, ordusu büyük, nüfusu kalabalık, etkisi derin bir devletin varlığı söz konusuydu.

2- Ashabıkiramın ileri gelenleri ahirete göçmüş, tabiinin büyüklerinin yükseltmeye çalıştığı davet bayrağı dalgalanıyordu.

Ashabın sayısı azaldıkça, yeni Müslüman olanların beraberlerinde getirdikleri kültürler, fikir akımları Müslümanlar arasında farklı seslerin yükselmesine neden olmaya başlamıştı. Mescitlerden birinde birkaç

cümlelik bir konuşma, kısa bir zaman içinde dal budak salan bir ekole dönüşebiliyordu. Ömer bin Hattab *radıyallahu anh* gibi kesin kararlar uygulayabilecek isimlerden de yoksun olunduğu için, kıvılcımların yangına dönüşmesi engellenemiyordu.

Ashabın yokluğu, elle tutulur sonuçlarla izlenebiliyordu. Üçüncü Halife Osman bin Affan *radıyallahu anh*ın şehadetiyle başlayan büyük fitne, askerî tedbirlerle örtülmüş gibi görülse de fitnenin kökleri, farklı zeminlerden filiz salıyordu. Siyasi kadrolar aşırı hassasiyet gösteriyor, iyi ile kötüyü, beyazla karayı ayırt edemiyorlardı. Üç kişinin bir araya gelmesi endişeyle izleniyor, şüphecilik ana siyaset olarak uygulanıyordu.

3- İslam'ın ilk yıllarında ilim Kur'an'dı. Sonra ona hadisler de ilave oldu. Birinci asrın sonundan itibaren de fıkıh ilmi ortaya çıktı. Fıkıh ilmi de ince bir çizginin iki yanında yapılan bir çalışmaydı. *Kur'an ve hadislerde fıkıh yürütmek ile kişisel görüşleri fıkıhlaştırmak arasındaki ince çizginin korunup korunamayacağı endişesi taşınıyordu*. Fıkıh çalışması yapanların itham edilmeleri mümkündü.

4- Emeviler ve Abbasiler olmak üzere iki ayrı devlet, birinci asırla ikinci asır arasında kuruldu ve hüküm sürdü. Emeviler ciddi bir baskı üzerine siyaset güttüler. Peygamber *aleyhisselam*ın ehlibeyti de dâhil olmak üzere, onların zulme varan baskılarından neredeyse etkilenmeyen olmadı. Mekke ve Medine'de zulüm, ses çıkardı. Dış politikada ciddi fetihler sağlandıysa da içeride çok kan akıtıldı. Arapçılık devlet politikası hâline getirildi. Hilafet, kraliyete dönüştürüldü. Bütün bir İslam ümmeti, bir ailenin hizmetinden sorumlu gibi görüldü.

Özellikle Emeviler dönemi, valilerin zulümleriyle meşhur oldu. Şam'dan yetkilendirilen eyalet valileri, dilediklerini serbestçe yapabildiler.

Emevilere karşı kurulan Abbasiler de hükmü ele aldıklarında önemli bir değişim olmadı. Benzer zulümleri ters yönden yaptılar. Kraliyet mantığı ise aynen devam etti. Abbasiler döneminin belki de en bariz farkı, yabancı kültürlere kapıların aralanmasıdır. O dönemde, bid'atler ve yabancı fikir akımları, devlet himayesiyle Müslümanların arasına sokuldu.

5- Her iki dönem için de söylenebilecek en iyi şey şudur:

Allah'a davet, daha çok insanın Müslüman olması, kötülüklerle mücadele edilmesi konularında önemli şahsiyetler, yoğun sivil çalışmalar yaptılar. O dönemde yapılan çalışmaların bereketi hâlâ devam etmektedir. O zaman ferdî çıkışlar gibi görülen gayretler, daha sonraki asırlarda mezhep oldu, ilkeler, kurallar manzumesi oldu.

6- Önce Ebu Hanife, ardından Malik, ondan sonra da Şafii ve daha sonra da İbni Hanbel başta olmak üzere, önder insanların etrafında kümelenmeler oldu. Ciddi ilmî çalışmalar yapıldı. Bu çalışmaların en önemli meyvesi, Kur'an ve Hadis'in korunması oldu. İleriki dönemlerde mezhepler ortaya çıkınca, çalışmalar renk renk izlenecek bir yelpazeye yayıldı.

Bu dönemin önder şahsiyetlerinden biri olarak Malik bin Enes ortaya çıkmıştır. Medine merkezli, fıkıh ve hadisi birleştiren bir ekol olarak başlamış, bugün de devam eden dört mezhepten biri olarak kalmıştır.

Malik bin Enes

• Hicretin 93. yılında Medine'de doğdu. Hac için Mekke'ye gitmesi dışında Medine'den hiç çıkmadı. İlim tahsilini de orada yaptı. Hadis ve fıkıh ilimlerinde zamanının imamı olduğuna pek çok âlim şehadet etti. Muvatta isimli hadis kitabı, fıkhın hadislere göre tertiplendiği ilk kitaptır. Hicretin 179. Yılında Medine'de vefat etti. Baki' mezarlığına gömüldü.

• Heybetli bir âlimdi. Giyimine dikkat eder, bu dikkati de ilmin gereği görürdü.

• Medine'de doğdu, orada yaşadı, orada öldü. Medine Mezarlığı olan Baki'ye gömüldü ama Medine'de evi olmadı hiç. Ashaptan Abdullah bin Mesud *radıyallahu anh*a ait olan bir evi kiraladı, o evde yaşadı.

• Babasından kalan malla, kardeşinin yaptığı ticaretten ev geçimini temin ediyordu.

• Malik'in babası, dedesi ve dedesinin babası hadis ilminde saygınlığı olan kimselerdi. Malik ise, ilk yıllarında ilme önem vermedi. Kardeşi hadis öğrenmeye giderken o, kuş beslemekle meşgul oluyordu. Allah, kalbine ilim sevgisini yerleştirince, bakışı değişti. Medine'nin meşhur âlimi İbni Hürmüz'e gitti. Yedi yıl hiç ayrılmadan ondan ilim öğrendi. Bu esnada Kur'an'ı ezberledi. İbni Hürmüz'ün önüne oturduğunda on iki yaşındaydı.

• Yirmi yaşlarındayken, Medine'de, kendisine fetva için müracaat edilenlerden oldu. Zamanının şöhretli âlimleri onu takdir etti.

• Mescidinebi'de, Ömer bin Hattab *radıyallahu anh*ın yeri olarak bilinen mekânda oturup ders okuttu. Bu yer, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin itikâfa girdiği zaman kaldığı yerdi aynı zamanda.

• Hadis rivayet edecek hâle gelinceye kadar, üç yüz tabiinden ve altı yüz tebeuttabiinden ders okudu. İbni Ömer' in azatlısı Nafi', onun en belirgin hocalarından biriydi.

• Din konusunda oldukça titizdi. Her şeyden önce, faraziyat üzerine konuşmayı kabul etmezdi. Sadece olmuş meselelere cevap verirdi. ‘Olsa, yapsa…’ ile başlayan cümleler, onun meclisinde konuşulmazdı.

‘Haramdır, helaldir’ sözlerini de kullanmamaya çalışırdı. Fetva vermenin Allah Teâlâ adına konuşmak olduğunu vurgular ve yanlış yapmaktan çekinirdi. Bu nedenle sık sık: ‘*Bilmiyorum! -la edrî-’* dediği görülmüştür. Kendisine sorulan bir soruya yine ‘*la edri*’ cevabını verdiğinde, soru sahibi, basit bir meseleyi neden bilmediğini merak ettiğini belirtince, hiddetlenmiş ve ona şu cevabı vermişti:

‘Basit mesele ha!

İlmin basiti olur mu? Kıyamet günü sorulacağımız hiçbir şey basit değildir!’

Talebelerinden biri, onun bu endişesini tarif ederken diyor ki:

Malik’e bir soru sorulduğunda, sanki cennetle cehennemin arasına konmuş da bekletiliyor gibi olurdu. Ona bir soru sorulduğunda, meseleye yüzde yüz vakıfsa cevap verir, yoksa ‘*la edri*’ derdi.

• Malik bin Enes’i farklı yapan en belirgin davranışlarından biri, dini konularda tartışmaya yanaşmamasıdır. Faraziyat üzerine bahis açılmasına müsade etmediği gibi, bulunduğu meclisin, bir konunun tartışıldığı meclise dönmesine de izin vermezdi. Ona göre: ‘Muhammed’in getirdiği din bir tanedir. O bir dinden parçalar üretmek olmaz.’

• Malik bin Enes, zamanının meşhurlarından Ebu Hanife ile farklı zamanlarda buluşmuş, ilmî meseleleri konuştukları olmuştur. Her ikisinin de birbirleri hakkında takdir dolu ifadeleri olmuştur.

• Hanefi mezhebinin Ebu Hanife’den sonraki iki büyük imamından biri olan Muhammed bin Hasan, İmam Malik’ten Muvatta’yı okuyarak talebesi olmuştur. Aynı şekilde İmam Şafii de İmam Malik’ten küçük yaşta iken Muvatta okumuştur.

• Malik’in bulunduğu bir meclis, heybet ve edep meclisiydi. Kimse o mecliste ileri geri konuşamaz, gereksiz soru soramazdı. Bir keresinde dersini dinlemek için gelen Kureyşli bir gencin, oturuşundan rahatsız olmuş ve ona:

“Yeğenim!

İlim öğrenmeden önce terbiye öğren!’ demişti.

Onun ders halkalarına Halifeler de gelir ama onları farklı tutmazdı. Bir keresinde Halife Harun Reşid, meclisine gelmiş, Malik’in oturduğu sedire oturmuştu. Onu oradan kaldırıp diğer talebelerin oturduğu yere oturtmadan

derse başlamamıştı. Talebelerinden İbni Vehb, Malik'in edep ve ahlâka ne denli önem verdiğini vurgularken diyor ki: *'Biz Malik'in ilminden çok edebinden faydalandık.'*

Konuşmalarına çok dikkat ederdi. Az konuşur, konuştuğunu da tartardı. Karşısındakinin iltifatına kesinlikle cevap verirdi. 'Allah razı olsun senden.' diyene muhakkak aynısını derdi. Çocuklarını adam yerine koyar, onlara da bu şekilde davranırdı. Onu sarıksız ve sakalı taranmamış olarak gören olmamıştır. Çocukları bile evinde onu sarığı ile tanımışlardır. Üstüne başına çok dikkat ederdi. Kendisiyle ilgili olmayan bir şeye asla gülmezdi. İnsanların izleyebileceği bir yerde yiyip içmezdi. Oturduğu yerden kalkıncaya kadar sağa sola meyletmezdi.

Yaşının sorulmasından hoşlanmazdı. İmam Şafii diyor ki:

'Bir keresinde Malik'e yaşını sordum. Bana dedi ki:

'İşine bak! Yaşını söylemek muruete aykırıdır.'

• Malik'i 'imam' yapan farklardan biri, şüphesiz onun Resûlullah *sallallahu aleyhi ve selleme* bağlanan halkasıdır. Rivayet ettiği hadislerde, kendisiyle Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında bir sahabi ve bir tabii vardır. Nübüvvet pınarına bu kadar yakın olması, ona güven ve sıcaklık katmıştır.

İmam Malik ve Siyaset

Ümmete 'İmam' olup da çile çekmeyen yok gibidir.

Fıkhın İmamı Ebu Hanife zindanlarda öldü. Ehlisünnet'in İmamı Ahmed bin Hanbel en ağır işkencelere maruz kaldı. İmam Şafii, işkenceden kıl payı kurtuldu. **Hicret diyarının İmamı, Malik bin Enes de işkence gördü.**

Medine'de ders verdiği dönemlerde, siyasilere karşı tavrı gayet ciddi idi. Derslerine geldiklerinde onları talebe gibi yere oturtur, ileri geri konuşmalarına izin vermezdi. Onun sağlığında iktidara gelen Halifeler de İmam'a gerekli ilgi ve saygıyı gösteriyorlardı.

Her şey bir fetvasıyla değişti.

Medine valisi, insanlardan zorla Halife adına bey'at alıyordu. Bey'atlerinden dönmesinler diye de talak üzerine yemin etmelerini istiyordu. O günlerde İmam Malik'e, '*Kahır altında iken talak üzerine yemin ettiriliyoruz, sözümüzden dönmüş olsak talak gerçekleşir mi?*' diye soru soruldu.

İmam'ın cevabı gayet netti: *'Böyle bir yeminle talak gerçekleşmez!'*

Siyasilerin gözünde bu fetvanın anlamı şuydu: İnsanlar, beğenmedikleri bir yöneticiye itaat edeceklerine dair, talak üzerine yemin ettikleri hâlde, sıkıştıklarında fetvaya güvenip yeminlerini bozabileceklerdir. Bu da iktidardakilerin güç kaybı veya halkın desteğinin garantide olmaması anlamına gelmektedir.

İmam, neyi neden söylediğini gayet iyi biliyordu.

Medine valisi, merkeze yaranmak için duruma müdahale etti. İmam'dan fetvasını değiştirmesini önce rica etti, sonra emretti. İmam Malik'in dinle şakası yoktu. Sözünden geri dönmedi. Vali, ikazının işe yaramadığını görünce İmam'a kırbaç cezası takdir etti. Üç beş kırbaçla maslahata uygun bir fetva bekliyordu.

Öyle olmadı. İmam'ı kırbaçlattı. Namazda ellerini birbirine bağlayamayacak kadar kırbaç vurdurttu.

İmam, sakatlandı ama görüş değiştirmedi.

Bir fetva ile iktidar sallayan İmam! Ve bir fetva ile saltanatının kaymasından korkan iktidar!

İmam Malik ve Peygamber Sevgisi

Onun Peygamber *sallallahu aleyhi ve selleme* olan sevgisi tarif edilemez bir sevgidir. Onu çok sevdi. Ashabını sevdi. Medine'sini çok sevdi. Talebeleri, onu izlerken bitkin düştüler. Yanında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* anıldığında yüzünün rengi değişir, boynu bükülürdü. Meclisinde bulunanlar da zor durumda kalırlardı. Neden bu durumda olduğu kendisine sorulduğunda şu cevabı vermişti:

'Benim gördüğümü görseniz şaşmazdınız. Ben de büyük hafızlardan olan Muhammed bin Münkedir'e giderdim. Kendisine bir hadis sorduğumuzda ağlamaya başlardı. O kadar ağlardı ki acırdık ona.

Tebessüm sahibi ve mizahçı yapısı olan Cafer bin Muhammed'e giderdim. Uzun zaman onun yanına gittim. Her gittiğimde ya namaz kılıyordu, ya oruçluydu veya Kur'an okuyordu. Onun yanında da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem anıldığında kızarırdı. Abdest almadan bir defa olsun bir hadis okuduğunu görmedim.

Amir bin Abdullah'ın yanında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem anıldığında ağlamaya başlardı. Sonunda gözyaşı biterdi de dururdu.

En cana yakın insanlardan biri olan Zührî'nin yanında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem anıldığında öyle olurdu ki ne sen onu tanıdın, ne de o seni tanıdı zannederdin.'

İmam Malik, Peygamber *sallallahu aleyhi ve selleme* hürmetinden, Medine'de şehir içinde hayvana binmedi.

Hadis dersi yapacağı zaman, gusül abdesti alır, güzel koku sürünürdü. Sadece hadis okumak için oturduğu bir sediri vardı, ona otururdu. Sakalını tarar ve sarığını sarıp öyle konuşmaya başlardı. Ders arasında yüksek sesle konuşulmasına izin vermezdi.

Ziyaretçileri geldiğinde, hizmetçisi neden geldiklerini sorardı. Eğer bir meseleyi görüşmek için gelmişlerse onları kabul eder ve konuşurdu. Hadis soracaklarsa ziyaretçilerini bekletir, gusül alır, yeni elbiselerini giyer, kokular sürünüp öyle çıkardı.

Yürürken ve ayaküstü hadis soranları azarlardı. İbni Mehdi diyor ki:

'İmam Malik ile Mescit'ten çıkmış Akik'a doğru yürüyorduk. Bulmuşken bir hadisi sordum kendisine. Beni azarladı ve dedi ki:

'Seni adam zannederdim! Hiç yürürken hadis konuşulur mu?' Ben de artık beni atar düşüncesiyle, bir dahaki derste, ona uzak bir yere oturdum. Bana baktı ve:

'Gel buraya, şimdi ne soracaksan sor!' dedi. Allah ondan razı olsun.

Böyle 'İmam' Oldular

İbnü Ebi Üveys anlatıyor:

İmam Malik'in yanında idim. Bir adam gelip dedi ki:

'Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, saçın ve tırnakların gömülmesini emretti.'

İmam kızdı. Adamın dövülüp, hapsedilmesini emretti.

'Adam cahildir.' diye duruma müdahale etmek istediler.

'Görmüyor musunuz, 'Peygamber dedi.' diyor ve söylemediğini O'na izafe ediyor. Tırnakların ve saçın gömülmesi bid'attir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, saçından bir miktarını muhacirlere ve ensara vermişti. Enes bin Malik'in yanında bir miktar saçı vardı.'

Böyle 'İmam' Oldular

"İmam Malik için söz birliği edilen menkıbelerin bir benzerinin başkası için toplandığını duymadım:

Uzun bir ömür ve hadis rivayeti,

Keskin bir zekâ, derin anlayış ve geniş ilim,

İlim adamlarının, rivayeti makbul ve ilmi muteber olduğuna ittifakı,

İmamların; dindarlığı, takvası ve sünnetlere uymadaki titizliğine ittifakı,

Fıkıh ve fetvada öncülüğü, koyduğu kuralların doğruluğu.” (Zehebî)

Böyle ‘İmam’ Oldular

“Nafi’den hadis öğrenmek için gün ortası giderdim. Gölgelenecek bir ağaç bile yoktu. Güneşin altında, evinden çıkmasını beklerdim. Dışarı çıkınca, onu görmemiş gibi biraz beklerdim. Önüne çıkıp selam verirdim. Evin bahçesine geldiğinde: ‘İbni Ömer şu şu konularda ne demişti?’ diye sormaya başlardım. O da cevap verirdi. Sert biriydi. Onun için de sözü fazla uzatmazdım.

Nafi’in evi Baki’ mezarlığının kenarındaydı. Gözleri görmediği için onu evinden mescide kadar götürürdüm.”

Böyle ‘İmam’ Oldular

“Bayram namazını kıldık. Hocam İbni Şihab bugün boş olur, dedim. Namazgâhtan ayrılıp evinin kapısına gittim. Baktım hizmetçisine:

‘Kapıda kim var?’ diye soruyor. Geldi baktı ve:

‘Taleben Malik!’ dedi.

‘Al onu içeri.’ dedi. İçeri girdim.

‘Hâlâ evine gitmedin mi?’ dedi.

‘Hayır.’ dedim.

‘Bir şey yedin mi?’ dedi.

‘Hayır.’ dedim.

‘Otur ye!’ dedi.

‘Benim yemeğe ihtiyacım yok!’ dedim.

‘Peki, ne istiyorsun?’ dedi.

‘Bana hadis öğret.’ dedim.

On yedi hadis öğretti bana.

‘Ben okuyorum ama sen ezberleyebiliyor musun?’ dedi.

‘İstersen, okuduklarını tekrar edebilirim.’ dedim. Ondan dinlediğim hadisleri aynen tekrar ettim.”

Böyle ‘İmam’ Oldular

Medine valisi, İmam Malik’i hunharca kırbaçlatmıştı. Binlerce âlim yetiştirmiş ve elli yıldan fazla bir zaman Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in Mescid’inin baş hocası olmuş, Medine’de zamanının en büyük

âlimi, siyasete karışmamış, ekonomik ilişkileri olmayan, devletten maaş almayan bir insana, adi suçlulara reva görülen bir cezayı reva görmüştü.

Halife Mansur, hac için Medine'ye geldiğinde duruma müdahale etti çünkü İmam, Halifelerin gözünde de saygın bir şahsiyetti. Valiyi İmam'ın bulunduğu yere çağırttı. İmam'a vurdurduğu kırbaç kadar valiye vurulmasını emretti. Bunun adı kısastı ve adalet buydu.

İmam Malik, Halife'ye döndü ve şu cevabı verdi:

'Allah'a sığınırım bu intikamdan. Bana vurdurduğu her kırbacı ona helal ettim. O, hem Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in akrabası hem de Medine'nin valisidir.'

Böyle 'İmam' Oldular

Ömrünün son yirmi beş yılında İmam Malik, insanların arasından çekildi. Önce sadece Cuma namazlarına çıktı. Daha sonra Cuma namazı dâhil hiçbir şekilde evinden çıkmadı.

Elli yıldan fazla bir zaman Mescidinebi'de insanlara din öğreten, toplantılara katılan, cenazelere iştirak eden, hastaları ziyaret eden bu büyük İmam'ın aniden çekilmesine kimse bir anlam veremedi. Aynı dönemde siyasi karışıklıklar da vardı. Fitneden uzak kalmak istediği şeklinde yorumlandı. Çok soru sorulmasına izin vermediği için de kendisinden öğrenilme imkânı yoktu ama onun Mescid'e gelmemesi, Cuma'yı bile terk etmesi bir garipti.

Vefatına yakın dönemlerde evinde kendisini ziyaret edenlere, neden Mescid'e dahi çıkmadığını şu şekilde izah etti:

"Ahirete doğru yöneldiğim günlerim olmasa yine size açıklamazdım. Artık bu dünyada işim kalmadı, şimdi söyleyebilirim.

Uzun zamandan beri idrarımı tutamıyorum. Bu hâlimle, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in Mescid'ine gelmeye hayâ ettim. Size açıklama yapsam, o da Rabbimden şikâyet gibi olurdu. Onun için durumumu gizledim."

Böyle 'İmam' Oldular

İmam Malik'ten söz açıldığında doğal olarak mezhebi ve mezhebinin nerelerde yaygın olduğu konuşulur. Şu bölgelerde şu kadar Müslüman onun mezhebindendir, gibi tespitler yapılır.

Doğrusu şu neden konuşulmaz?

İmam Malik'in kitabı **Muvatta**'yı kaç asırdır kaç Müslüman okudu? Onu okumadan 'âlim' olan var mıdır?

Okyanus Adam

“O, Her An Yaratma Hâlindedir”

Cahiliye karanlığının en yoğun olduğu bir zamanda insanoğlunun en faziletlisini, en büyük nuru yaymak üzere gönderen Allah, her an yaratma hâlindedir. O’nun yaratmasında bir kusur bulmak mümkün değildir. En uygun zamanda en uygun olanını yaratmaktadır. Mülkünde, O’nun iradesine rağmen olabilecek hiçbir şey yoktur. O’nun iradesine teslim olmak, olayları ve kişileri O’nun açtığı pencereden izlemek, yaşamaktan lezzet almaktır. İlk insandan son insana kadar cereyan edecek olayların yazılı bulunduğu Levhimahfuz’dakilerin dakika dakika yaratıldığını bilmek, iç açan, güven veren bir bilgidir.

Uygun zamanda, uygun yerde ve uygun olanı yaratmak ancak O’nun işi olduğu için, kullarını kendisine tevekküle davet etmiştir. Asırlar sonra, filan yerdeki filan olayı dışarıdan izlediğimizde müşahede ettiğimiz gerçek bize göstermiştir ki: Gerçekten Allah’a tevekkül etmek, O’nun hükmüne razı olmak büyük bir nimettir. Eğer tevekkül kulpuna tutulma imkânımız olmasaydı, değil üzerimizde ve etrafımızda akıp gitmekte olan olayların altında ezilmeden yaşayabilmek, tarihte olup bitmiş olayları öğrenmek bile tahammülümüzü zorlardı.

Sadece bir tek olay bile akılları zorlayacak nitelikte olabilir. Beş altı asırda, büyük bir el emeği ve göz nuruyla biriktirilmiş yüz binlerce kitabı bir günde yakıp kül hâline getiren, bir ümmetin kültürünü sabahtan akşama kadar yok eden bir Moğol baskınını anlayabilmek zor olurdu.

Dört koldan saldırıya uğramış Müslümanların, onca dış tehlikeye rağmen nasıl dış tehlikeden daha hafif olmayan bir iç kargaşa yaşayabildiğini anlamak, düşünmeyi zorlayabilirdi.

Allah Teâlâ’nın her işinde muhakkak bir hikmet vardır. O hikmeti, o an idrak edemiyor olmamız ayrı bir sorundur. Belki de o hikmetin insanlar tarafından tahlil edilemiyor olması, imtihanın gereğidir. Hikmeti bilindikten sonra belki de imtihan boyutu kalkacaktır.

Tarihimiz incelendiğinde, bugün bizim büyük gördüğümüz şahsiyetlerin önemli bir bölümünün, o büyüklüğün sonuçlarını göremeden gittikleri anlaşılmaktadır. Ümmet’in onlardan yararlandığı kadar, onlar kendi emeklerinden yararlanmamışlardır. Ümmet’i için yaşamış, gayretlerinin sonucunu Rabbinden görmek üzere ahirete intikal etmişlerdir.

Bazıları da ahirete intikal etmeden önce, bulundukları mevkinin sonuçlarını müşahede etme imkânı bulmuşlardır. Celalüddin Suyutî bunlardan biridir. Enteresan bir zamanda, farklı bir kişilikle altmış yıl yaşayarak ayrıldığı bu âlemden gitmeden önce, asırlar sonra bile erişilemeyecek zirvelere nasıl çıktığını görerek gitti.

Ümmet'ine hizmet etmekte yeri doldurulamaz, benzeri oluşturulamaz bir himmet ve çalışmanın adamı olarak gitti. Bugün ilim adamı olarak anılan pek çok insanın, onun yanında küçük bir dere olarak kalabileceği koca okyanus olarak gitti.

Suyutî'nin Çağı

Suyutî'nin yaşadığı çağ, İslam'ın resmî simgesi olan Halifeliğin Bağdat'ta yıkıldığı çağdır. *(Hicrî: 656-Miladî: 1258)* Moğolların saldırılarıyla Halifelik ve Halife kaybolmuş, onun yerine Mısır'da Memlükîler olarak bilinen aile, dolambaçlı yollarla kendilerini Halife olarak adlandırmışlardı. Halifelikle beraber, ümmetin büyük birikimi Dicle nehrine atılmış, sayısını Allah'tan başkasının bilmediği kadar insan öldürülmüştü. Kütüphaneler kül yığınına çevrilmişti. Büyük bir endişe ve korku, Bağdat'tan Mahire'ye kadar her yeri bulut gibi kaplamıştı.

Bu durumun sonucunda Mısır, İslam âleminin merkezi olmuştu. Şam, Irak bölgesi, diğer topraklar büyük bir kargaşayla çalkalanıyordu.

Mısır, siyasi olarak İslam'ı ve Müslümanları temsil edebilecek bir yönetici kadrosuna sahip değildi. Saray hayatı olarak özetlenebilecek bir ortamdan, ümmeti kuşatabilecek planların yapılabildiği projelerin üretilmesi mümkün değildi. Her şeye rağmen Mısır, bir anlamda sığınılabilecek son nokta gibi duruyordu. En azından ilim adamları için hayati tehlikenin öne çıkmadığı bir durum vardı. Kütüphaneleri mamur, medreseleri, camileri çalışır durumdaydı.

Batıda ise durum daha vahimdi. Sekiz asırlık İslam Devleti Endülüs, Gırnata'nın düşmesiyle beraber tarihe gömülmüştü. İlk ve tek olarak, İslam girdiği bir yerden tamamen çıkmak durumundaydı. Devletin yıkılmasıyla da kalmamış, Hristiyanlar kurdukları engizisyon mahkemelerinde ayakta kalabilen son Müslümanları da imha ediyorlardı. Müslümanlar öldürülüyor, İslam'ın insanlığa armağanı olan muhteşem ilmî mirası, kütüphaneleri yerle bir ediliyordu. Endülüs, anlatılması güç bir facia olarak, kalbinde iman bulunan herkesi dağlıyordu. *(Hicrî: 897-Miladî: 1492)*

Doğuda ise Moğolların eksik bıraktığını Haçlılar tamamlamaya çalışmışlardı. Doğudan Batıdan kuşatılmış bir coğrafyada İslam seccadesi kaldırılmak isteniyordu.

* * *

Hicri dokuz ve onuncu asırda ilim açısından yapılabilecek bir tahlil bizi şu noktaya götürecektir:
Buharî ve Ahmed bin Hanbel gibi hadis ilminin zirvesi şahsiyetler yoktu. Onların dönemi de değildi. Hadisler toplanmış, kitaplar yazılmıştı. İşgaller ve savaşlar yüzünden eldeki eserler dağılmaya başlamıştı. O eserleri gün yüzüne çıkaracak birileri aranıyordu.
Fıkıh ilminin büyükleri olan Ebu Hanife, Şafii ve Malikler de yoktu. Onların da dönemi geçmişti. Eserlerini yazmış, söylenebilecekleri söyleyerek gitmişlerdi. Onların çalışmalarını geliştirip büyütecek birileri gerekiyordu.
Abbasiler döneminde zirveye çıkan, matematik ve tıp bilimine ait çalışmalar da yapılmıyordu. Bilhassa Bağdat'ın yakılması, -insanlık adına- matematik ve tıbbın yakılması anlamına gelmişti.
O dönem, eski eserlerden ansiklopedi üretme dönemi olarak görülebilir. Suyutî de bunu yaptı; onun döneminden önce yazılmış eserleri âdeta derleyip toplayarak gelecek kuşaklara ulaştırdı.

* * *

Celalüddin Suyutî Raporu

1- Suyutî, altmış iki yıl yaşadı. Vefatından yedi yıl önce kendi öz geçmişini, ilmî çalışmalarını, özeliklerini kaleme aldı. '*Hüsnülmuhadara*' isimli kitabıyla, kendisinden sonra onun hayatı ve çalışmaları hakkında araştırma yapacak olanların işini kolaylaştırdı. Yaşadığı dönem ve kendisi hakkındaki bilgilerin büyük bölümü, birinci elden yani onun kaleminden aktarılmaktadır.

Bu kitabında verdiği bilgilere göre Suyutî, âlim ve eserler yazmış bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Altı yaşında iken babası vefat etti. Babası vefat etmeden önce onu, âlim arkadaşlarından birine vasiyet ettiği için, yetiştirilmesi konusunda zavallı duruma düşmedi.

Allah'ın takdiri gereği Suyutî, çocuklarını ve yakınlarını kendinden önce ahirete gönderdi. Çocukları yaşamadı. Kardeşleri ve akrabaları ondan önce

öldüler.

Suyutî ilme, Kur'an ezberiyle başladı. Sekiz yaşında hafız oldu. On yedi yaşında icazet aldı ve ilk kitabını yazdı. İlk kitabının konusu da oldukça dikkat çekicidir. İlk kitabı 'besmelenin fazileti' hakkında olmuştur.

Hafızlığın akabinde ise, Müslim ve Şifa'yı ezberledi.

2- Suyutî'yi farklı kılan özellikleri sıraladığımızda karşımıza şunlar çıkmaktadır:

Kendisi hakkında konuşurken, Allah Teâlâ'nın yedi yaşında ona bazı hususları sevdirdiğini söylemektedir. O yaşlarda hayır işlerini sevdiğini, şer ehlinden nefret ettiğini söyler. Fakirleri sevdiğini, zahidlere, ibadet ehline hayranlığını ifade eder. Teenni ile hareket ettiğini, hadis okumayı çok sevdiğini, âlimleri ziyaret etmekten hoşlandığını anlatmaktadır.

Suyutî, sünnet ve hadis demektir. Sünnete hizmet etmek ve sünnet üzere yaşamak onun temel karakteridir. Özellikle ihmal edilmiş sünnetlerle ilgilenmek konusunda oldukça titizdir.

Emri bilmaruf ve nehyi anilmünker konusunda hassastır. Yöneticileri karşısına almak pahasına da olsa, doğruyu söylemekten hiç çekinmemiş, bu yüzden de başı dertten kurtulmamıştır.

Hak bildiğini savunmada müsamahakâr değildir. Cedelleşmekten çekinmez, cevap yazmaktan kaçınmazdı. Hazırcevaptı. Bu yüzden çok hasmı oldu.

Bahşiş asla kabul etmedi. Kitaplarından satarak rızkını temin etti ama sultanların verdiğini almadı. Sıkıntılarını başkalarına açmadı. Hafif yiyeceklerden yer, arkadaşlarına yük olmazdı. Sultanlar ziyaretine gelir, önünde edeple otururlardı. Kalkacakları zaman, bir ihtiyacı olup olmadığını sorarlar, o da: 'Allah'tan başkasına bir ihtiyacım yoktur!' diye cevap verirdi.

3- Suyutî'nin yaşadığı dönem, onun yaşadığı yer olan Mısır bazında değerlendirildiğinde, zenginlikle fakirliğin, ilimle cehaletin iç içe olduğu bir dönemdir. Hâlâ İslamî kaynak olarak kullanılan pek çok eser, o dönemde yazılmış veya derlenmiştir. Yöneticilerin en temel niteliği, Müslüman olmakla övünüyor olmalarıdır. İslam dışılıkla itham edilmekten, o dönemde şiddetle kaçınmışlardır. Müslümanlık iddialarına rağmen, yönettikleri halk kitlelerine İslam'ın nimetlerini tattırdıkları ise söylenemez. *'Sarayda sultan, camide Müslüman'* siyaseti güdüyorlardı. Bunun da en büyük nedeni, dış saldırılarda orduya toplanacak askere ihtiyaç duyulması olarak görülebilir.

Suyutî'nin asrında Mısır halkının önemli bir tabakasını 'sarıklılar' olarak adlandırılan müderrisler, kadılar, hatipler gibi dinî boyutu olan hizmetlerden birini görenler oluşturuyordu. Bu tabakanın halk üzerinde etkisi büyüktü. Onun için de yöneticiler, özellikle âlimler ve hatiplerle iyi geçiniyor, onları hoşnut tutuyorlardı. Onlar da saraya yakın olmanın avantajlarını kaybetmemelerini sağlayacak özel ilişkileri iyi kullanıyorlardı. Bu ilişkiler, iki tarafından özel menfaatleri kollanan bir sistemle yürütüldüğü için iki taraf da kazanıyor ama halk ve halkın dini arada kalıyordu.

Halk kitlesi için söylenebilecek en doğru söz 'halk' kelimesinden başkası değildi. Yaşadıkları ülkeyi ve din kardeşlerini kuşatan olaylar bilinmezden geliniyordu. Eğlence ve sorumsuzluk, her şeyi ezip geçen bir afete dönüşmüştü.

Halk tabakasının en önemli ayrıntılarından biri, tasavvufun en ücra noktalara kadar yayılmış olmasıdır.

Bid'atler, din gücü ile ayakta duruyordu. Mısır; bid'at, hurafe ve eğlence diyarına dönüşmüştü.

4- İlmî faaliyetler ve kitap açısından, sonraki asırlardan daha yaygın bir hareketlilikten de söz edebiliriz. Özellikle medreseler, eski eserler üzerinde derleme çalışmaları oldukça hızlıydı. Hadis alanında da büyük çalışmalar yapılıyordu. Hilafetin Mısır'a intikal etmiş olması, sultanların bu tür çalışmalarla ilgilenmeleri, Mısır'ı ilim merkezi hâline getirmişti. Suyutî, özellikle Hilafetin Mısır'a intikal etmesini, ilim açısından bir bereket olarak görmektedir.

Âlimlerden bir bölümünün, Müslümanların umumi hâline bakarak kendilerine ilave vazife çıkarmaları da mühim sebepler arasında sayılabilir. Bilhassa Suyutî, ümmetin durumu karşısında, yapabileceği en iyi hizmet olarak ilmî çalışmayı, en yararlı hâle getirenlerden biridir.

Bu asırda Mısır; medrese, tekke, mescit ve zaviye merkezi hâline gelmiştir. Devlet de bu tür yerlere destek olmuştur.

Kütüphaneler, köşe bucak Mısır'ı doldurmuş durumdaydı. En küçük medresenin yanında bir kütüphane kuruluyor ve genellikle de vakıf mantığıyla işletiliyordu. O dönemde, küçük bir medresenin yanında kurulu onlarca kütüphaneden bazılarının kitap sayısı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bir kütüphanede üç bin-dört bin kitabın bulunduğu zikredilmektedir. Her kitabın elle kopyalanabildiği, hiçbir teknik imkânın bulunmadığı o dönem için oldukça kabarık rakamlardır bu rakamlar.

Aynı dönemde vakıfların yaygınlığından da söz edebiliriz. Bu vakıfların önemli bir bölümü, tekke ve zaviyelerin hizmetinde, bir bölümü de ilim ehlinin hizmetindeydi.

İlim adamları arasında büyük bir yarış dikkati çekiyordu. Bazen, ağır ithamları ve yıllarca süren tartışmaları beraberinde getirmiş olsa da bir anlamda ilim adamları daha çok çalışmak ve yazmak durumundaydılar.

5- Suyutî, asrını ve yaşadığı ülkeyi aşmış bir isimdir. Farklı dallarda yazdığı binden fazla eseriyle, medreselerin, ilmî araştırmaların vazgeçilmez ismi olmuştur. Özellikle hadis, tefsir ve dil bilgisi alanında Suyutî'nin adının geçmediği bir araştırma ortaya koymak oldukça zordur. Onun, evinin köşesinde tek başına yazmış olduğu eserler, bugünkü imkânlarla kurulmuş bulunan enstitü gibi kurumların yıllarca başaramadığı düzeydedir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin hadislerinin tamamını toplamak adına çıktığı yolda yazmış olduğu 'el-Camiulkebir' isimli eseri kırk binden fazla hadisi ihtiva etmektedir. O günden önce ve bugüne kadar bir benzerini yazmak ne bir şahsa ne de bir müesseseye müyesser olmuştur.

6- Suyutî çok eser yazmış, çok konuşmuştur. Dolu dolu yaşamış bir âlim olarak, gerek hasımları ve gerekse ilmî gözle bakıp, daha uygun olanı tespit etmeye çalışan âlimler tarafından tenkit edildiği hususlar olmuştur. Bu tenkitlerin bir bölümü onun sağlığında yapılmış, o da kendisini tenkit edenlere cevap vermiştir. Bir âlimin, bilhassa, beş asır önceki şartlara göre yazıp çizen bir âlimin, bir kasıt sonucu olmayan hatalara düşmesi asla onun değerini düşürmez. Nitekim ilim erbabı, Suyutî'yi her şeyiyle, ümmetin medarıiftiharı olarak görmüş, büyük mirasından ötürü ona minnet içinde olmuştur.

Onu çok eser sahibi kılan özellikler şunlar olabilir:

Babasından büyük bir ilim ve kitaplık miras kalmıştır. İlim konuşulan bir evde doğmuş ve büyümüştür. Babası, kendisi gibi onu da ilim adamı olarak yetiştirmeyi düşünmüş, bu nedenle vefat edeceğini anlayınca Celalüddin'i, ilim adamlarına vasiyet etmişti. O zamanın meşhur ulemasından olan Hanefî âlimlerinden İbni Humam'a vasiyet etmiş, o da Suyutî'yi yetiştirmişti. Suyutî bir Hanefî âlimin elinde, Şafiiliğin önemli isimlerinden biri olarak yetişmiştir. Beş asır sonra oturup tefekkür edeceğimiz bir durumla karşılaşıyoruz.

Büyük düşünen, büyük iş yapmaya çalışan bir şahsiyettir. Piyasa adamı olmayı kendisine layık görmemiştir. Bu özelliği genç yaştan itibaren ona hâkimdi. Gayretliydi. Talebelik yıllarına ait hatıralarında diyor ki:

‘Sabah namazında Bulkinî’nin dersine giderdim. Öğleye kadar onun dersinde kalırdım. Oradan da ikindiye kadar Şumunnî’nin derslerine giderdim. Cumartesi, pazartesi, perşembe günleri derslerim böyleydi. Pazar ve salı günleri de Kafyacî’nin derslerini dinlerdim.’

Yine hatıratında anlattığı garip olaylardan biri de dersini izlediği hocalarını nasıl bıraktığı ile ilgilidir. O bir hocanın dersini izlemeye başladığında, hocası vefat edene kadar devam edermiş; hocası vefat edince başka bir hocanın derslerine devam etmeye başlıyormuş.

İlim adamına münasip görmediği ortamlardan uzak durmuştur. Halk için saygın törenlere katılmamış, vaktinin kıymetini bilmiştir. Fetva makamında kalmayı bile, bazı siyasi sebeplerle kabul etmemesi de lehine olmuştur. İlim ve ibadetten başka, değer verdiği bir nesne görmediği için, hayatının bereketini görmüştür.

Orijinal başlıklar altında yazmıştır. Kullandığı konu başlıkları dikkat çekmiştir. Hızlı yazabilmesi ise kendisi için ayrı bir avantaj olmuştur. Başkalarının yazdığı bazı kitapları, özetlemek veya şerh etmek için eline aldığında, kullandığı başlıktan itibaren kitap yeni bir şekil almış, göz doldurmuştur.

Arapçaya ve Arapça ilminin farklı branşlarına vukufiyeti, özellikle zikredilmesi gereken boyuttadır. Arapça dilini, şiir tahlili düzeyinin çok üstünde biliyor ve kullanıyordu.

Suyutî’nin, İslam kütüphanesine kazandırdığı eserleri kadar diğer ilim adamlarına açmış olduğu çığır sayesinde, dolaylı olarak kazandırdıklarından da söz edilmelidir. Hem çalışmış hem de çalışılmasına öncü olmuştur. Buna, yetiştirdiği, saygın ilmî kimliği olan talebeler açısından da bakılabilir.

Zamanının meşhurlarıyla ilmî tartışmalara girmiş, bu tartışmalar da onu daha çok araştırmaya sevk etmiştir. Hasımları, onu tenkit ederken bilerek veya bilmeyerek meşhur olmasına da katkıda bulunmuşlar, onu daha derin araştırmalara sevk etmişlerdir.

Suyutî Farkı!

Suyutî’nin diz çöküp ders okuduğu hocaları üzerinde yapılan incelemede, bir insanın ‘okyanus adam’ olma sürecinin nasıl işlediği izlenebilmektedir:

a- Tefsir, hadis, fıkıh, mantık, kelam, edebiyat konularında asrının en büyüklerinin önünde oturmuştur.

b- Suyutî'ye ders okutan hoca sayısı iki yüz dört hocadır. Bunların kırk ikisi kadın hocalardır. O dönemde, kadınların durumu hakkında da mühim bir not olarak bu bilgi, kaydedilmeye layıktır.

c- Suyutî'ye ders okutan hocaların vefat tarihleri bellidir. Hocalarının tamamı, hicrî 870-880 yılları arasında vefat etmiştir. Suyutî'nin bu dönemdeki yaşı ise, yirmi ile otuz arasını gösteriyordu. Bundan da anlaşılıyor ki Suyutî, otuz yaşından önce ilim tahsilini bitirmiş durumdaydı.

d- Suyutî'nin hocaları arasında Hanefî, Şafii, Malikî ve Hanbelî olanlar vardır. Kendisi ise Şafiî müçtehitlerindendir. İlmi, ilim olarak görüp almış, kullanırken de kendi süzgecinden geçirerek kullanmıştır.

e- Suyutî, sadece Mısır'da tahsil görmemiştir. Mekke, Medine, Halep, Şam, Trablus ilim için gittiği yerlerden bazılarıdır.

Suyutî Farkı!

Meşhurların kerametinden söz etmek âdettir. Suyutî için, başkalarından nakledilen kerametler nakledilmemiştir. Suyutî'nin kerameti; Şeriat üzere sürdürdüğü hayatı, ilim yolculuğunu son nefesine kadar idame etmesi, dünya nimetlerine tenezzül etmemesi, hayatında ve ölümünden sonra, hadis ve âyetin konuşulduğu her yerde adının anılması âdet hâline gelecek şekilde ilim ehli arasında meşhur olmasıdır. Eğer kerametse aranan, işte keramet!

Suyutî Farkı!

Suyutî'nin yıldızı parladığı bir dönemde Sultan Kayıtbay, Suyutî'ye yaklaşmak ister. Bir mecliste, saraya gelmemesinden ötürü Suyutî'yi azarlamaya kalkar. Bu tavrıyla onu, saray nimetlerinin bulunduğu ortama çekmeyi amaçlamaktadır.

Suyutî'nin tavrı farklı olur. Evine gittikten sonra 'Sultanların meclisine katılmama konusunda büyüklerin yaptığı rivayetler' isimli bir kitap yazar. Bu kitabı da sultana gönderir. Kitabın muhtevasında, yöneticilerle iç içe olmanın tehlikelerine işaret eden hadisler bulunmaktaydı.

Kitabı yazdıktan sonra da o tür meclislerden tamamen ayrılıp, ibadet ve kitaplarıyla baş başa kalır.

Suyutî Farkı!

'Ben öyle biriyim ki, ilim ve ilmin derin, ayrıntılı meselelerini incelemek bana sevdirildi. O derin konulara girmek, ayrıntılara dalmak, yolu

yordamını araştırmak sevdiğim iştir. Böyle yaratıldım. Üzerimdeki tek bir tüy bile bu özelliğe sahiptir.'

Suyutî Kitaplığı

Kitap ve Suyutî kelimeleri kadar birbirine uyumlu iki kelime bulmak zordur. Suyutî'nin ne kadar kitap okuduğu konusunda bir bilgi yoktur elimizde ama ne kadar kitap yazdığı konusunda ayrıntılı bilgiye sahibiz. Aşağıdaki bilgiler, Suyutî ve kitap kelimesinin nasıl bir okyanusa dönüştüğünü göstermektedir:

1194 konuda kitap yazmıştır. Yani yazdığı kitaplar 1194 adettir.

331 kitabı basılıdır.

431 kitabı ise yazma nüsha olarak kütüphanelerdedir.

432 kitabı ise kayıptır.

Kitap yazmaya 17 yaşında başlamıştır.

Yazdığı kitaplar farklı alanlarda yazılmıştır: Farklı branşlarda yazdıkları dışında kendisine temel ilim dalı olarak belirlediği alanlarda yazdığı kitaplarının dağılımı şöyledir: Tefsir, 34 eser; Hadis, 202 eser; hadis kavramları, 24 eser; Fıkıh, 76 eser; Fıkıh usulü ve Tasavvuf, 17; Arapça, 98 eser; Tarih, 28 eser.

Kur'an ilimleri alanında yazdığı '*el-İtkan'* ana kitaplardan biri hâline gelmiştir.

'*El Cami' Es Sağir*' adlı hadis kitabı ise alfabetik sıralaması ve muhteviyatı bakımından İslam tarihinin ilkidir. Bu kitap, beş asırdan bu yana, hadis giren her kütüphaneye girmiş, bilgisayar çağına rağmen aşılamamıştır. Âlimler arasında gördüğü rağbetin bir benzeri görülmemiştir. Kitap etrafında 30'dan fazla çalışma yapılmıştır. Kitapta on bin civarında hadis vardır.

'El Cami' 'El Kebir' isimli kitabı ise Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin hadislerini toplayan en büyük çalışmadır. Bu en büyüklük unvanı hâlâ devam etmektedir. Kitap tam anlamıyla, onlarca hadis âliminin bir araya gelmesiyle, yıllarca sürecek bir çalışmayla ortaya çıkarılabilecek çaptadır. Maalesef bütün imkânlara rağmen, böyle bir kitabın oluşturulması için kurulmuş enstitüler, hâlâ böyle bir eser üretememişlerdir. Suyutî, bu çalışmasını bütün hadisleri toplamak amacıyla yapmıştı. Kitap 30.000'den fazla hadis ihtiva etmektedir. Hadis ilmiyle ilgili her çalışmanın temel kitaplarındandır. Şu anda *'Kenzülummal'* adıyla kullanımı kolaylaştırılmış hâliyle kütüphanelerde mevcuttur.

Kitap ve Suyutî konuşulunca şu gerçek göz ardı edilmemelidir. Suyutî bir kurum adı değildir. Tek başına talebeleriyle, evinde çalışıp yazan bir âlimdir o. Elindeki imkânlar, beş yüz yıl öncesinin imkânlarıdır. Elindeki serveti de sadece, sıkıştıkça kitaplarından satmaktan ibarettir. Onun tek imkânı, Allah'tan gördüğü yardım, elinde akıp duran berekettir.

Allah ondan razı olsun.

Resûlullah'ın Amcası
Allah'ın Arslanı
Şehitlerin Efendisi

Amcalığın Hakkı

Allah Teâlâ'nın kulları arasında en seçilmiş ve en değerli kulu olan Muhammed bin Abdillah *sallallahu aleyhi ve sellem*in yakınlarından bir yakını olmak, onunla hısımlık bağı kurmak, neslinden olmak, dedelerinden, amcalarından, halalarından, teyzelerinden biri olmak ne büyük nasiptir.

Böyle bir haz, hangi kelimeyle anlatılabilir, hangi dil böyle bir saadeti tarif edebilir? Peygamberlerden bir peygambere bile bir kanaldan ulaşmak, saadet olarak yeter insan olan için... Ya o Peygamber, peygamberlerin sonuncusu, insanlığın efendisi ise? Tarif edilemez bir saadettir bu.

Bu yakınlığın insana lütfedilmesi şüphesiz bir nimettir. Bütün nimetler gibi böyle bir nimetin de hesapsız, bedelsiz olmayacağını her insan bilebilir. Nimetler, büyüklükleri kadar imtihan konusudur. Nimet olup da imtihan vesilesi olmayan yoktur. Kime ne lûtfedildiyse onun bedeli etrafında imtihan ediliyordur muhakkak. Nice insanlar, doğurup büyüttükleri bir nebi veya velinin babası annesi olmaktan ötürü cennetlik olacaklardır. Bazıları da bir nebi, bir veli dünyaya getirdiği hâlde, kendisi o doğurduğunun en uzağında kaldığı için, güneşin dibinde karanlıkta yaşamanın, dereye gidip susuz geri gelmenin cezası olarak cehennem ateşine girecektir.

Nimet sahibi olmak güzel olmasına güzeldir elbette. Nimetin hakkını vermekse asıl güzelliktir.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in ondan fazla amcası vardı. Amcalarının üzerinde inceleme yapıldığında, karşımıza çıkan tablo âdeta ümmetinin genel karakterinin özeti gibidir.

Ebu Talib, nübüvvet öncesinde ve nübüvvet sonrasında sürekli yanında oldu. Bir insanın başka insana yapabileceği en büyük desteği yaptı. Uğruna ölümü bile göze aldı. Beraber açlık çekmeye tahammül etti ama yaptıklarının ahiret yatırımına dönüşmesini sağlayacak en önemli şart olan imana yanaşmadığı için sadece 'iyi bir amca' hatta 'eşsiz bir amca' olarak kaldı. İyilikleri asırlar boyunca siret sayfalarını süsledi.

Ebu Talib'in kardeşlerinden biri olan Ebu Leheb ise cephenin tam karşısında kaldı. Vahyin düşmanı olanların arasında adı yazıldı. Kur'an'da

ona lanet eden hususi sure indi. Eli kuruyasıca işler yaptı. Kendisi de karısı da cehenneme kütük olarak kaldı. En yakında biri olduğu hâlde en uzakta kalanlardan oldu. Helak oldu.

Amcalarının bazıları iman etme şerefine ermedikleri için, ölümleriyle beraber unutulup gittiler. Onları ne anan kaldı ne de bilen.

İki amcası ise Muhammed bin Abdillah'a amca olmanın şerefine erdiler. Sonra da o şerefin içini imanla doldurdular. Abbas *radıyallahu anh* ve Hamza *radıyallahu anh*, amca oldular. İman ettiler. İmanlarının içini doldurdular. Abbas'ın oğlu Abdullah, ümmetin âlimi oldu.

Her iki amca da çok sevildi, sayıldı.

Amca Hamza çok az bir zaman yaşamasına rağmen, adı nübüvvetle anılacak işlerin sahibi oldu. Yiğitliğin ve gayretin simgesi oldu. Destanlar yazdı. Varlığı güç getirdi. Yokluğu yürekleri burktu. Hakkını vere vere ***Allah'ın Arslanı*** olarak yaşadı. Arslanlar gibi de öldü.

Hamza bin Abdülmuttalib radıyallahu anh

Onun hatırlanması için '*Esedullah/Allah'ın Arslanı*' dense yeter. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in amcası dense, o da yeter. '*Şehitlerin Efendisi*' dendiğinde de o anlaşılıyor. Amca, sahabi, yiğit ve şehit, hep onun unvanlarıdır. Sadece amca değildir o, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in süt kardeşidir de aynı zamanda. Ondan iki yaş büyüktür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in ilk evliliği olan Hadice *radıyallahu anha* ile beraberliği de Hamza'nın gayretiyle oldu.

İlk Müslümanlar arasındadır. İslam'a girmesi, tarihe mâl olmuş hâliyle meşhurdur. Ebu Cehil'in kabalığına karşı, Müslüman olarak ondan intikam almıştır. Bisetin ikinci yılında İslam'a girdi. Onun ve Ömer bin Hattab'ın Müslüman olması çok şeyi değiştirdi.

Medine'ye hicret emri verildiğinde emre uydu. Dedesinin diyarı Mekke'yi terk edip hicret etti.

İslam Tarihinin İlk Komutanı

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin hicretinden önce askerî hareketler emredilmemişti. Sadece tebliğ ve davet yapılıyordu. Hicretten sonra at üstünde, kılıçlı, mızraklı cihada izin verildi. Cihada izin verildikten sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ilk komutan olarak Hamza bin Abdülmuttalib'i tayin etti. Hicretten yedi ay sonra, otuz muhacirle beraber,

Kureyş kervanını gözetlemek üzere Hamza görevlendirildi. Kervan sıkıştırıldı, Kureyş'in en can alıcı noktasına darbe indirildi.

Allah'ın Arslan'ı Bedir'de

Hicretten iki yıl sonra, Bedir'de ilk İslam-Şirk karşılaşması oldu. Daha önce müşrikler saldırıyor, Müslümanlar bireysel müdafaa yapıyordu. Bedir, İslam'ın orduyla şirkin önüne çıktığı ilk cephedir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in komutanlığında üç yüz civarında sahabi, Bedir ordusunu oluşturuyordu.

Savaş hâli alındığında müşriklerden biri: 'Muhammed! Denklerimizi karşımıza çıkar!' diye bağırdı. O zamanki savaş kültüründe, bir savaş, meydana çıkan cengâverlerden birinin vuruşmasıyla başlıyordu. İki taraf da en yiğit bilineni ileri sürüyor, onların vuruşmasının sonucu taraflara moral veriyor veya şevkini kırıyordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* üç kişinin kalkmasını emretti. Bunlardan ikisi amca çocukları, biri de öz amcasıydı:

'Ubeyde bin Haris, çık! Hamza, çık! Ali, çık!'

Vuruşma başladı. Hamza ve Ali, ilk anda rakiplerini yere serdi. Ubeyde, yara aldı. Hamza ve Ali yanına varıp rakibini öldürdükten sonra onu omuzlarına alıp geri çektiler.

Savaş başladı. Bedir'de Hamza *radıyallahu anh*, elinde iki kılıçla dövüştü. Bedir'de en çok göze batan Hamza'nın yiğitliği oldu. Müşriklerin ileri gelenlerinin önemli bir bölümü orada öldürüldü. Şirk büyük bir darbe yedi Bedir'de. Müşrikler Mekke'ye geri dönerken yedikleri darbeden çok, alacakları intikamın hesaplarını yaptılar. Bedir'deki hezimetlerinin en büyük nedeni olarak Hamza *radıyallahu anh*ı gördüler. Onu öldürüp intikam almak üzerine sözleşip duruyorlardı.

Bedir'den bir ay sonraki Beni Kaynuka Gazvesinde de sancak Hamza'nın elindeydi.

Uhud ve Hamza

Müşrikler, Bedir'den sonra bir yıl intikam hırsıyla yaşadılar. İntikamın sembolü olarak da Hamza *radıyallahu anh*ı belirlediler. Cübeyr bin Mut'im'in kölesi olan Vahşi'nin mızrak kullanmadaki maharetinden dolayı onu, Hamza'yı öldürecek adam olarak belirlediler. Ona ağır vaatlerde bulundular. Öldürmeyi becermesi hâlinde de hürriyetine kavuşacağını

söylediler. O da kendisi için kaçırılmaz bir fırsat olarak gördü bu teklifi. Aylarca hazırlık yaptı.

Uhud Savaşı başladı. İlk hamlede Müslümanlar galipti. Okçuların görevlerini ihmal etmeleri sonucu meydana gelen dağınıklıkta, müşrikler yeni bir hamle yaptılar. Galibiyete ramak kala İslam ordusu dağılmaya başladı. Hamza *radıyallahu anh*, bu esnada büyük kahramanlıklar gösterdi. Kaçışanlardan doğan boşluğu doldurmaya çalışıyor, birkaç kişi kadar iş görüyordu.

Mekke'den sadece Hamza'yı öldürmek için gelen Vahşi, Hamza'nın yoğunluğundan istifade ederek mızrağını fırlattı. Hamza yere yığıldı. Öldürmekle de kalmayıp vücudunu parçaladı. Burnunu, kulağını kesti, ciğerlerini çıkardı.

Savaşın bitmesinden sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hamza'yı o hâliyle görünce çok mahzun oldu. 'Senin acın gibi bir acı hiç tatmam artık, bana bu kadar ağır gelen bir olay olmamıştır asla!' diyerek hüznünü belirtti.

Hamza *radıyallahu anh* bir hırkayla kefenlendi. Hırka bedenine küçük geldiği için, başı örtülse ayakları açılıyor, ayakları örtülse başı açılıyordu. Baş kısmı örtülüp ayakları otlarla kapatıldı. Benzer işkenceleri gören yeğeni Abdullah bin Cahş ile birlikte aynı mezara kondu.

Yetmişten fazla şehit vardı Uhud'da.

Önce Hamza'nın cenazesi getirildi; Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun namazını kıldırdı. Sonra ikinci şehit getirilip Hamza'nın yanına kondu, onun namazı kılınırken Hamza'ya ikinci namaz kılınmış oldu. İkinci şehit kaldırılıp üçüncüsü getirildi, onun namazı ile beraber Hamza'ya üçüncü namaz kılındı. Bütün şehitlerin cenazesine sırayla bu şekilde namaz kıldırılmış oldu. Böylece o gün Hamza *radıyallahu anh* için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yetmiş kere cenaze namazı kıldırmış oldu.

Uhud dönüşü Medine sokaklarında kadınlar, şehitlerin ardından ağlıyorlardı. Hamza *radıyallahu anh*, muhacirlerden olduğu için Medine'de akrabası yoktu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ağlamalara konu olanların Medineliler olduğunu görünce daha çok hüzünlendi. '*Ama Hamza'nın ağlayanı yok!*' dedi. Ensar kadınları bu sözden etkilendiler, Hamza'nın ismini anarak ağlamaya başladılar. Medine'de hüzün havası iyice ağırlaştı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ağlaşmaların

çoğaldığını görünce ne olduğunu sordu. Ensar kadınlarının ağlaştıklarını söylediler. '*Gitsinler, bugünden sonra ağlamak yok!*' buyurdu.

Arslan'ın Kız Kardeşi

Hamza'nın kız kardeşi Safiyye *radıyallahu anha*, definden önce Hamza'yı görmek istedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safiyye'nin oğlu Zübeyr'e:

'*Git onu durdur, kardeşine yapılanı görmesin!*' diye emir verdi. Zübeyr:

'*Anneciğim! Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem geri dönmeni emrediyor sana!'* dedi. O da:

'*Niçin döneceğim, kardeşimin parçalandığını söylediler bana? Bu Allah yolunda değil mi? Allah yolunda başıma gelene razı olmayıp da ne yapacağım. Kesinlikle sabredip ecrimi Allah'tan bekleyeceğim inşaallah!*' dedi.

Zübeyr gelip bu sözleri nakledince, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

'*Bırakın onu gelsin*.' dedi.

Safiyye geldi, kardeşini gördü, dualar etti, istiğfar edip döndü.

Şehit!

Hamza'nın şehadetinden kırk beş yıl sonra, Medine ve çevresindeki bir selden Uhud şehitlerinin bulunduğu mıntıka da zarar gördü. Halife'nin emriyle Medine valisi, şehitlerin mezarlarını tamir ettirdi. Kimi şehit yerinden kaldırılıp tekrar konuyordu.

Kırk beş yıl sonra Hamza ve arkadaşı, kanı akar vaziyette bir günlük cenaze gibi bulundu mezarlarında.

Şehit!

Katilinin Dilinden Hamza'nın Şehadeti

İmam Buhari'nin Sahih'inde naklettiğine göre Hamza *radıyallahu anh*ın şehadeti şöyle olmuştur. *(Mağazi, 21)*

Cafer bin Amr diyor ki:

Ubeydullah bin Adiyy'le beraberdim. Hıms'a gitmiştik. Ubeydullah bana dedi ki: *'Vahşi'ye gidip, Hamza'yı öldürüşünü soralım mı?'* dedi. Ben de: '*Evet*' dedim. Vahşi, Hıms'ta yaşıyordu. Onu soruşturduk, bulunduğu yeri gösterdiler; evinin gölgesinde bir yağ tulumu gibi oturuyordu. Yanına varıp biraz bekledik, selam verdik, selamımıza cevap verdi. Ubeydullah sarığıyla yüzünü kapatmıştı; Vahşi, sadece gözlerini ve ayaklarını görebiliyordu.

Ubeydullah: '*Vahşi, beni tanıyor musun?*' dedi. Vahşi ona bakıp dedi ki: '*Vallahi tanımadım. Ancak Adiyy bin Hıyar'ın, Ümmü Kıtal denen bir kadınla evlendiğini, o kadından Mekke'de bir çocuk doğduğunu, o çocuk için bir süt anne aradığımı, o çocuğu annesiyle beraber taşıdığımı hatırlıyorum. Şu anda gördüğüm ayaklar da o ayaklara benziyor.*' Bunun üzerine Ubeydullah yüzünü açtı. '*Bize Hamza'yı öldürüşünü anlatır mısın?*' dedi. '*Olur*.' diye cevap verdi ve anlatmaya başladı:

'Hamza, Bedir'de Tuayme bin Adiyy'i öldürmüştü. Benim efendim olan Cübeyr bana: '*Amcamın intikamı olarak Hamza'yı öldürürsen, hürsün.*' dedi. İnsanlar, Uhud'da yerlerini alınca ben de oradaydım. Siba': '*Karşıma çıkacak var mı?*' diye bağırdı. Hamza ona cevap verip: '*Siba'! Sünnetçi kadının oğlu! Sen Allah'a ve Resûl'üne meydan mı okuyorsun?'* dedi ve ona saldırdı. Bir anda Siba' yok oldu gitti. Ben bir kayanın kenarına saklandım. Bana yaklaştığı bir anda Hamza'ya mızrağımı fırlattım. Göğsünden girip, iki bacağının arasından çıktı mızrak.

Sonra herkesle beraber Mekke'ye döndüm. Mekke'de yaşıyordum. İslam Mekke'ye hâkim olunca Taif'e gittim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve selleme* elçi gidiyordu. Elçiye zarar verilmez, diye ben de onlarla gittim. Yanına vardım. Beni görünce: '*Sen Vahşi değil misin?*' dedi. '*Evet*.' dedim. '*Hamza'yı sen mi öldürdün?*' dedi. '*Bildiğin gibidir ya Resûlellah!*' dedim. '*Yüzünü bana göstermesen iyi olur.*' dedi. Ben de dışarı çıktım.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettikten sonra, yalancı peygamber Müseyleme çıktı ortaya. Ben de Müseyleme ile yapılan savaşa katılayım da belki Hamza'yı öldürüşümün bedeli olan bir iş beceririm, dedim. Orduya katıldım. Savaş esnasında, bir duvarın kenarında gri deve gibi duran bir adam vardı. Mızrağımı ona attım, göğsünden girip bacaklarının arasından çıktı. Sonra ensardan bir grup gelip işini bitirdiler.'

Allah'ın Arslanı

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in yüreği fena dağlanmıştı. Amcasının cesedine reva görülen işkencenin bir benzerini hayatında hiç görmemişti. Onun o hâlini görünce şöyle buyurmuştu:

'Amcacığım!

Allah sana rahmet etsin. Sılayırahme önem verirdin. Hayır işleri yapardın. Vallahi, Allah onları elime geçirirse, onların yetmişinden senin intikamını alacağım.'

Bunun üzerine Nahl suresinin 126-127. âyetleri indi:

‘Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.

Sabret!

Senin sabrın da ancak Allah’ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme, kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma.’

Hamza *radıyallahu anh* yiğit yaşadı, şehit olarak öldü. Yaşarken insanlara iyilik eden biriydi. Şehit oldu. Şehadeti, onun katillerine bile rahmete vesile oldu çünkü bu âyetle beraber, intikam almak yasaklandı. Sadece suç işleyene adaletin uygun gördüğü ceza verilebilir oldu. Hamza’nın kılıcı gibi, ölümü bile adalete malzeme oldu. Allah ondan razı olsun. Hamza hayatını kaybetti ama Müslümanlar onun ölümünden bile hayat buldular.

Allah’ın Arslanı

Sa’d bin İbrahim, babasından naklederek diyor ki:

‘Abdurrahman bin Avf’a yemek getirildi. Oruçluydu da. Dedi ki:

Mus’ab bin Umeyr benden daha hayırlıydı. Öldürüldü. Bir hırkayla kefenlenmişti, başı örtülse ayakları açılıyordu, ayakları örtülse başı açılıyordu.

Hamza da öldürüldü. O da benden hayırlıydı.

Onlardan sonra, dünya önümüze kondu; nimetler verildi durdu bize. Korkarım -ücretimiz önceden bize verildi de- ahireti kaybettik.’

Bunları dedikten sonra da ağlamaya başlayıp, yemeği bıraktı. (Buhari, Cenaiz, 26)

* * *

Hamza
Onurlu yaşadı, onurlu öldü. Hayatı değerliydi, şehadeti kıymetli oldu.
Müslümanlar’ın ilklerindendi, şehitlerin de ilki oldu.
Resûlullah’ın amcası,
Allah’ın Arslanı,
Şehitlerin Efendisi Hamza! Doğduğunda kendisine konan ada uygun yaşayıp öldü. ‘Hamza’ arslan demekti, o da arslanlar gibi yaşadı. Yaşadığı gibi de öldü.
Radıyallahu anh.

* * *

Rabbanî İmam

Hicrî Onuncu ve On Birinci Asırda Hindistan ve İslam

Hindistan, hicretin ilk asırlarında İslam'la tanıştı. Kökleşme ve devletleşme süreci ise birkaç asır sonra oldu. Gerek güneydeki deniz engeli ve gerekse kuzeydeki ulaşım zorluğu, Hindistan'ın İslamî gelişmede erken meyve vermesinin engelleri arasında zikredilebilir. Gecikmişliğine rağmen İslam, Hindistan'da derin kökler salarak gelişti. Halka mal oldu, devletleşti.

Dokuzuncu asra gelindiğinde, Müslümanların Hindistan'daki durumu hakkında şu söylenebilir:

Kalabalık bir nüfus Müslüman olduğunu söylüyordu. Ancak bu kalabalık kitle, felsefenin derin izleri bulunan bir yer olan Hindistan'daki felsefi akımlardan ciddi bir şekilde etkilenmişti. Etkilenmenin en belirgin işaretleri de tasavvufun üzerinde görülüyordu. İslam'ın ilim merkezlerinden coğrafya olarak uzak olması ve felsefenin etkisiyle dinin en temel esasları hakkında batıl, hatta sapık düşüncelerin İslam adına benimsenir hâle gelmesine sebep olmuştur. Adının Müslüman olduğunu söyleyen ve toplumda önemli noktalarda duran insanların, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in nübüvvetinin geçtiğini söylemeye cesaret edebildiğini düşünmek bile vehametin ürkütücülüğünü anlamaya yardım edecektir.

'Evliya' olarak adlandırılan bazı insanların makamının enbiyadan daha üstün olduğunu söyleyebiliyor olmaları, inkırazın boyutunu göstermesi açısından yeterli olacaktır.

Hindistan Müslümanlarının, diğer beşerî din mensupları ve etnik farklılıklar nedeniyle yaşadığı sıkıntıların yanında özellikle hicri dokuzuncu ve onuncu asrın, bir süreye kadar da on birinci asrın en önemli iki sorunu olarak Ekber Şah olayını ve tasavvufun İslam akidesini tahrip ve tahrif etme sürecini sayabiliriz. İslam'ın geleceği ve vahyin berraklığının korunması penceresinden bakıldığında bu iki sorun, dışarıdan cephe açıp, İslam'ı imha etmek isteyen 'yabancı' güçlerden daha büyük tehlike oluşturmuştur denebilir. Özellikle Ekber Şah'ın oluşturduğu sorun, devlet gücüyle yürütülen ve âlim kisvelileri etrafına toplamış bir fitne olduğu için, söndürülmesi zor bir ateş gibi duruyordu.

Tasavvuf kaynaklı fitne de hafife alınacak türden değildi. Peygamberlik kavramına varıncaya kadar, İslam'ı İslam yapan ne kadar farklılık varsa,

onlarla oynanmak isteniyordu. Ne yazık ki âdeta terk edilmiş bir köy gibi buldukları Hindistan'da istediklerini elde etmeye de muvaffak oluyorlardı.

Bazı âlimler ve himmet sahipleri, gidişata engel olmak maksadıyla girişimler yaptılar. Muvaffak olamadıkları gibi bedeli ağır sonuçların oluşmasına da neden oldular. Tasavvuf erbabının etkin konumuna karşı çıkışla, ordusu güçlü bir devletin desteklediği fikrî bir akıma karşı çıkış arasında çok fark yoktu. Birinin ortaya çıkması ve devlet destekli fitneyle, '*maneviyat-ruhaniyet*' destekli fitneyi aynı anda söndürecek, hassas bir çalışmayı yapması tek çareydi. Devlet erkânı ile -onların heva ve heveslerine kapılmadan- ilişki kurmayı becerebilen, tasavvuftan gelmiş biri, aranan şahsiyetin ana karakteri olmalıydı.

Allah Teâlâ, yanan bu büyük ateşi söndürmesi için, yine Hindistan menşeli olan İmam Serhendî'yi seçti. Asıl adı Ahmed olan İmam Serhendî, Ömer bin Hattab *radıyallahu anh*ın soyundandır. Daha sonraları Müslümanlar arasında İmam Rabbanî unvanıyla meşhur olmuştur. Miladî 1564 yılında doğmuş ve 1624 yılında vefat etmiştir.

Özelde Hindistan Müslümanlarına, genelde de bütün Müslümanlara sağladığı yararları açısından bilhassa, tasavvuf çevrelerinde '***İkinci Bin Yılın Müceddidi'*** olarak anılan, İmam Rabbanî, benzer sorunları farklı tarzlarda yaşayan bütün zamanların dava adamları için mükemmel bir örnektir. Allah ondan razı olsun.

İmam Rabbanî Döneminde İslam Toprakları

Hicretin onuncu ve on birinci asrı, İslam topraklarında yönetimi Osmanlı'nın temsil ettiği asırlardır. Osmanlı bir yandan, Mısır'daki Memlûkî idaresine son verirken bir yandan da Avrupa'da etkin güç hâlini aldı. Bilhassa Yavuz Selim'le beraber Halifelik payesinin Osmanlı'ya geçmiş olması, Osmanlı'nın dünya Müslümanları nezdindeki konumunu güçlendirdi. Bu dönem için, önceki asırlara göre bir siyasi istikrardan da söz etmek mümkündür.

Osmanlı Devleti, dış âleme karşı İslam'ı, iç âleme karşı da Sünniliği ve Hanefi mezhebini temsil ediyordu. Bu noktada Hindistan Müslümanları ile önemli bir bağ kurulmuş oluyordu. Hindistan Müslümanlarının yaygın mezhebi de Sünnilik ve Hanefilikti.

Osmanlı'nın en yakın iç komşusu Safevilerdi. Safeviliğin de güçlü olduğu dönemler onuncu ve on birinci asırlar olmuştur. Osmanlı'yı uğraştıracak savaşlara neden olup, Irak'ta bazı bölgeleri işgal ettiler. Şiiliğin ikinci bir

güç olarak baş göstermesi de ayrı bir sorun olarak Osmanlı'yı meşgul ettiği gibi, Hindistan üzerindeki etkisi de göz ardı edilecek oranda değildi.

Türkistan ve Afganistan da o dönemin önemli coğrafyaları arasında zikredilebilir. Özellikle, İmam Rabbanî'nin ilgi alanını oluşturan tasavvufun ve Nakşibendi ekolünün önemli bir merkezi olarak Türkistan bölgesi, siyasi yapısı itibarıyla Afganistan, incelenmesi gereken olayların cereyan ettiği yerlerdir.

İslam topraklarında o dönemde yabancı yöneticiler yoktu. Müslümanların kendi içinden çıkan yöneticiler, yönetim merkezlerinde oturuyordu. Yöneticilerin önemli bir bölümü de halkın imanıyla hatta tasavvufuyla paralel görüntü vermeye dikkat ediyorlardı. Bu kuraldan istisna edilebilecek sadece Ekber Şah'tır.

Onuncu Asırda Tasavvuf

Tasavvufun yaygın hâle gelmesi daha önceki asırlarda olmuştur. Onuncu asırda ise tasavvuf bilhassa Hindistan'da kollara ayrılmış, felsefeden ağır bir şekilde etkilenmiş, İslam'a ait hüviyetinden tavizler vermiştir. En hassas akide konularında çatlaklar tasavvufa mâl edilmiş, bid'atlerin üretim merkezi hâline gelmişlerdir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in peygamberliğinin bittiğini söylemeye cüret edebilecek tasavvuf erbabından bile söz etmenin mümkün olduğunu ifade edebiliriz. Âdeta Hindistan, dinde bid'at üretme merkezi hâlini almıştı.

Bu bid'at hareketlerinin, İslam toplumunun, ilimden ve ilmin gereklerinden kopmasına neden olduğu gibi, yöneticilerin emellerine alet olmaları bakımından ümmetin geleceğiyle de oynadıkları, ne yazık ki inkâr edilemez gerçeklerdir. Dinin içinde din çıkardılar. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in izinden gitmek için çıktıkları yolda onun hadislerini, sünnetini yok saydılar.

Toplumun emelleriyle oynayan mehdilik hareketleri ihdas ettiler. Zühd iddialarının içini servetle doldurdular. Yöresel geleneklere, örflere dini kisve giydirdiler. Dış kıyafetler ve görüntüler, kalplerdeki akideden önemli tutuldu.

İmam Rabbanî'nin kaleminden dökülenlere bakılırsa, o dönemdeki Hindularla İslam adına ortaya çıkmış olan tasavvuf erbabı arasında fazla bir fark yok gibidir.

Şüphesiz, gerek tasavvufta ve gerekse diğer tenkit edilen hususlarda, yaranın büyüyüp kangren hâlini almasında, sözüyle özü bir, ciddi, istikrarlı

davranan bir önderin eksikliği çok dikkat çekmektedir. Hakkın sesini gür tutamayan hak ehli, batılın sesini yükseltenlerin yanında ezik kalmakta, kendileriyle beraber hak sesin ezilmesine neden olmaktadırlar. Nitekim aynı topraklarda, aynı şartlarda İmam Rabbanî, tek başına tarihin seyrini değiştirmeyi, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in sünnetini ihya etmeyi becermiştir. Bu nedenle onun kişiliğindeki himmet büyüklüğünün, büyük sabır örneğinin, sözle beraber amel görüntüsünün iyi tahlil edilmesinde yarar vardır. İmam Serhendî, bir kişinin neler yapabileceğine, olmaz diye bir şeyin olmayacağına, en canlı örnektir. Tasavvufun içinden biri olarak başardığı şey, bozuğu tamir etmenin, yeniden yapmaktan zor olduğunu bilenler için daha iyi takdir edilecek bir durumdur.

Tasavvuf

Tasavvuf, sahabe asrına ait bir kavram değildir. İslam ilimlerine kavram olarak ikinci asırdan sonra girmiştir. Bir müessese olarak da İslam'a ait olduğu söylenemez. Ancak içeriği ve işlevi İslam'ın özüdür. Daha iyi bir Müslümanlık, daha takva bir hayat yaşama, zühd sahibi olma, dünyaya tenezzülsüzlük gibi sahabe hayatının temel karakterlerini yaşama ve yaşatma faaliyeti olarak adlandırılabilir.

Tasavvufun ilk önderleri bu maksatla yola çıktılar. Fudayl bin İyad, Hasan Basri, Abdülkadir Ceylanî gibi zühdü ve takvası müsellem isimler, en önde gelen tasavvuf erbabıdır. Bu isimlerin her biri, Şeriat eksenli düşünen insanlardır.

Tasavvuf anlayışına bağlı olarak gelişen ekollerin her birine de Tarikat adı verilmektedir. Yani tasavvuf, genel bir adlandırma; tarikat ise ayrıntılı adlandırmadır.

Tasavvufun ilk ortaya çıkışı, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in sünnetini ihya etmek, ashabıkiramı örneklendirmek üzerine kurulu iken, gelişen asırlarda tasavvuf, ciddi bir şekilde yabancı anlayışların İslam'a sızdığı menfez hâlini aldı.

Bid'at ve hurafeler, değil İslam'da, beşerî bir anlayışta bile kabul görmeyecek batıl düşünceler için münbit bir alan hâlini aldı. Bu nedenle de İslam âlimlerinin bir bölümü, tasavvufu, savaşılması gereken bir düşman gibi gördüler. Tasavvuf erbabı da onları dışladı.

Tasavvuf hakkında dengeli bir düşünce ise bu olmamalıdır. Daha mutedil bir çizgide durulması hâlinde tasavvufun cephelerden bir cephe olmadığı, kalite merkezi olduğu görülecektir. Buna göre:

a- Tasavvuf ve tarikatlar, İslam'ın ana iskeletinden bir parça gibi görülmemelidir. Mesela, haccetmekle, tasavvufa iltihak etmek aynı tutulmamalıdır ama hacda daha efdali yakalama gayreti, tasavvufun eseri olarak görülebilir. Tasavvuf, sahabe döneminde olmayan imkânlar ve olayların gelişmesi üzerine, ihtiyaca binaen gelişmiş olabilir; bu gelişmenin dışlanması gerekmez. Kur'an ve hadislerin istediği Müslümanlık bellidir. Bu isteği karşılayanın adının ne olduğu önemli değildir.

b- Tasavvufun kendisi gibi, erbabının yeri de çizgilerin üstüne çıkmamalıdır. Hangi tasavvuf büyüğü olursa olsun, asla Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*den önde değildir. Asla sahabeden birinin bir çizgi üstünde değildir. Onların sözleri, âyet-hadis gibi değildir. Rüyaları hüccet değildir. Tükürükleri mübarek değildir. Kitapları mukaddes değildir.

c- Sünneti küçümseyen, aklı vahiyden üstün tutan, ümmetin selefini tahkir eden bir anlayışın adı tasavvuf da olsa batıldır.

d- Dünya nimetlerinde zühdü esas almayan, şirketleşmiş tarikat ve tasavvuf, kuruluş maksadının sürdürüldüğü iddia edilebilir bir tasavvuf değildir.

e- Yönetimlerin günübirlik amaçlarına alet olan bir tasavvuf da benimsenemez.

f- Allah'a daveti, ibadette ihsanı, muamelatta zühdü esas alan, ilimden kopmayan, âyet ve hadisleri yaşam tarzı olarak gören tasavvuf, tasavvuftur. İmam Rabbanî'nin çıkışı ve yaptığı çalışması incelendiğinde, iki tasavvuf arasındaki fark, açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Hindistan Ayrıcalığı

İmam Rabbanî üzerine en iyi çalışmalardan birini yapan, Hindistanlı İslam büyüğü Ebulhasen En Nedvî *rahmetullahi aleyh*, Ricalü'lfikri ve'd-Daveti fi'l İslam isimli kitabının 'İmam Serhendî' bölümünde *(55. Sayfa)* söz konusu fitnenin neden Hindistan'da geliştiği hakkında şu tespitleri yapmaktadır:

1- Hindistan'ın İslamî merkezler olan Hicaz, Mısır ve Şam'a uzak olması,

2- İslam'ın Hindistan'a, İran ve Türkistan bağlantısıyla ulaşması,

3- Arapçanın yaygın olmaması,

4- Bid'atle sünneti ayırt etmek için gereken sünnet ve hadis bilgisinin yeteri kadar yayılmamış olması.

5- Hacca gitme imkânlarının sınırlı ve zor olması.

6- Müslüman azınlığın, farklı bölgelere dağılmış vaziyette olması.

* * *

1001 Fitnesi

Hicretin üzerinden bin yıl geçip, ikinci bin yılın başlamasını abartıp, üzerine yeni bir dine kayış fitnesi çıkaranlar oldu. Fitne, önceleri önemsenmedi. Kısa bir zaman sonra ise önü alınamaz oldu. İslam'dan sonra yeniden cahiliyeye dönüş yapılmak isteniyordu. Bin yılda tükenmiş bir İslam anlayışı fitnesi de İmam Rabbanî'yi bekleyen sorunlardandır.

Ekber Şah Fitnesi

Ekber Şah, Moğol hükümdarlarından biridir. Hindistan'ın başına geldiğinde Müslüman biriydi. Herkes gibi inanıyor, ibadet ediyordu. Ortam da Müslüman olmayı gerektiren bir ortamdı. Tasavvufun abartmalarından etkilendi ve akidesini değiştirdi. Yönetiminin ikinci döneminde, İslam'dan nefret ettiğini ve 'İlahî Din' adıyla yeni bir din geliştirdiğini ilan etti.

Etrafındaki yardakçı âlim ve şeyh kılıklı tipler de onu şişirdiler. Bu şişirme Ekber Şah'ın, çağının Firavun'u olmasına kadar uzadı. Onu ilah gibi algılamaya başladılar. Dinlerin birleştirilip, bir tek dinin çıkarılması gerektiğini söyleyenler onun etrafında kümelendi.

Ekber Şah'ın danışmanları ve din adamı olarak maaşa bağladığı insanlar, onu şerre yönlendirdiler. Onun önünde, asla kavrayamayacağı ilmî meseleler tartıştılar. Onun da zevkini tatmin eden sözler ortaya çıkınca ayağı yerden kesildi.

Şeyh Mübarek Nagorî ismiyle meşhur olan hurafecilerden biri bir genelge hazırladı. Bu genelgeye göre Ekber Şah, Allah katında müçtehitlerden daha saygın, mü'minlerin emiri, Allah'ın gölgesi, insanların en adili ve en akıllısı, müçtehitlerin içtihatlarından dilediğini seçmeye yetkili, verdiği kararı kesinlikle uyulması gereken nihai hüküm olarak görülen biriydi.

Bu genelge, Ekber Şah'ın emriyle, âlimlere imzalatıldı.

Bir ümmi, en büyük âlim hâline getirildi.

Ekber Şah da yeni bir din uydurma hakkını kendisinde gördü. İnsanlar yeni dine girmeye zorlandılar. Yeni dine girmek için de: *'Lâilaheillallah. Ekber Halifetullah.'* sözünün söylenmesi istendi.

Bu uydurma dinde, ateşe tapınmak, güneşe tapınmak, kumar gibi haramlar serbestti. Zekât kaldırıldı. Domuz eti helal sayıldı. Mucizelerin gerçekleşmediği iddia edildi. Efendimizin nübüvveti yok sayıldı.

İmam Rabbanî'yi bekleyen fesadın bir boyutu da buydu.

Dindardı Ama!

Ekber Şah dindardı ama dindarlığı âyet ve hadis kaynaklı değildi. Kör taklit gittiği bir yol tutunmuştu. O şeyhleri büyütüyor, şeyhler de onu ilahlaştırıyordu. Kur'an ve hadisin bereketinden yoksun bir dindarlığın sonu da riddet oldu. Ekber Şah'ın dindarlık anlayışı, kabir ziyareti ve şeyhlere saygıdan ibaretti. Rivayet edildiğine göre, oğlu doğunca şükür için, en uzaktaki evliya kabirlerinden birine yürüyerek ziyarete gitmiş! Medine kökenli olmayan, uydurulmuş ibadetlerle dindarlık yapıyordu. Şeyhleri sarayına topluyor, zikir meclisi, müzik toplantılarıyla vakit geçiriyordu. İlave olarak, okuma yazma bilmediğini de zikredebiliriz.

İslam'ı beğenmedi, kendi zevkine uygun bir din ihdas etti.

Ömer Bin Hattab'ın Torunu

İmam Serhendî, Ömer bin Hattab *radıyallahu anh*ın 21. torunudur. Ömer'in şiddetine çok ihtiyaç duyulan bir zamanda Allah Teâlâ, onun torunlarından birini, ıslahat için gönderdi. Takva bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. On yedi yaşında fıkıh, hadis, tefsir konularında icazet aldı. Yine genç yaşta tasavvufun derinliklerine daldı. Büyük şahsiyetlerin dizinin dibine oturdu.

Sadece tekkesinde oturup nasihat etmekle yetinmedi. Yetiştirdiği talebelerini, büyük merkezlere göndererek, hizmet etmelerini sağladı. Kısa zamanda, diktiği fidanlardan meyve devşirdi. Hindistan'da adının duyulmadığı yer neredeyse kalmadı. Bid'at ve hurafeler üzerine kurulmuş saltanatlarının sarsılacağını görenler onu bertaraf etmenin yolunu aradılar.

Komplolar sonucunda hapis hayatı gördü. Hapishaneyi medreseye çevirdi. Oradaki insanlardan Allah dostları yetiştirdi.

Sultanın huzurunda eğilerek selam vermeye karşı çıktığı için, Kovalyar Kalesinde mecburi ikamete tabi tutuldu. Gerek hapishane ve gerekse zorunlu ikamet dönemini o, Yusuf *aleyhisselam*ın sünnetini ihya etmek gibi algıladı. Mir Muhammed Numan'a oradan yazdığı bir mektubunda, kendi hâletiruhiyesini şu şekilde anlatıyor:

'Eğer hapishanede ilahi feyizler ve ihsanlar imdadıma yetişmeseydi kendimden ümidi kesecek ve karamsarlığa kapılacaktım. Beni bela içinde afiyete kavuşturan, eziyet içinde bana ikramda bulunan, zorluk sırasında benden ihsanını esirgemeyen, sevinç ve üzüntü hâllerinde beni kendisine

şükretmeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun. Beni peygamberlerin ve velilerin takipçisi, âlim ve salih kimselerin düşkünü kılan Allah'a bir kez daha hamdolsun.' (Mektubat, 3/5)

Yine hapishane ortamında nasıl bir fikriyat taşıdığını göstermesi bakımından, oğlu Muhammed Masum'a yazdığı mektup, üzerinde tefekkür edilmeye değer niteliktedir. Bir baba-oğul ilişkisinin duygusallık boyutunu, hapishanedeki sıkıntıların, ne zaman sona ereceği belli olmayan müphem bir cezanın ezikliğini, samimi bir mü'mini asıl davasından alıkoymadan yoluna nasıl devam ettiğini bu mektupta görebiliriz.

'Sevinç ve üzüntü, kolaylık ve zorluk, bolluk ve darlık, rahmet ve zahmet, rahatlık ve sıkıntı, bela ve ikram hâllerinde her daim âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Hiçbir nebinin çekmediği eziyeti çeken, hiçbir resûlün imtihan edilmediği belalarla imtihan edilen Peygamber'imize salât ve selam olsun. Nitekim o, bu sebeple âlemlere rahmet olmuş ve öncekilerin ve sonrakilerin efendisi olmuştur.

Değerli evladım! Belalarla imtihan olma vakti her ne kadar çetin bir vakit olsa da fırsat ganimettir. Size bu fırsat bahşedilmiştir, Allah'a hamdetmeli, bir an bile boş vakit geçirmeden işinize dönmelisiniz.

Vaktinizi mutlaka şu üç şeyden biriyle geçirmelisiniz: Kur'an okumak, kıraati uzun tutarak namaz kılmak ve kelimeyitevhidi tekrar ederken "lâ" (hayır) kelimesiyle, nefsin arzularının altında bulunan batıl ilahları reddetmeli, bütün arzu ve amaçları bir tarafa atmalısınız. İnsanın arzularını istemesi onun ilahlık davasında bulunması anlamına gelir. Bu bakımdan gönülde nefsimizin arzusu adına hiçbir şey bırakılmamalı, hayalde hiçbir hevese yer verilmemelidir. Kulluğun hakikatine ancak bu yolla ulaşılır. Kulun kendi muradının olmasını istemesi; Mevlasının muradına mâni olması ve Rabbine karşı koyması gibi manalar çağrıştırır. Bu da Mevla'sını reddetmesi ve kendisini Mevla edinmesi anlamına gelir. Şu hâlde bunun ne kadar çirkin bir şey olduğunu anlamalı ve ilahlık iddiasını terk edip Mevla'mızın istekleri dışında hiçbir arzu ve amaç kalmayıncaya kadar uğraşmalıyız.

Belalara maruz kaldığınız şu dönemde, Allah lütfederse kolaylıkla bu kıvama gelebileceğinizi umuyoruz fakat diğer zamanlarda nefsimizin arzu ve amaçları Ye' cuc-Me'cuc seddi gibi aşılması güç bir engel olarak karşımızda durmaktadır. Bu vakitleri fırsat bilerek, tekkeye çekilip daima anlattığım kıvama gelmek için uğraşmalıyız. Fırsat bir ganimettir. Fitne günlerinde gerçekleştirilen az bir iş diğer günlerde yapılan çok işe denktir.

Şu hâlde bol bol mücahede ve riyazetle meşgul olmalı. Benden haberlere gelince: Bundan sonra kavuşup kavuşamayacağımız belli değil. Sana nasihatim, içinde hiçbir arzu ve heves bırakmamandır. Bu hususta annenizi de uyarın ve kendisine bunun önemini anlatın.

Burada değişen bir şey yok, önceden ne ise şimdi de öyle. Bilmem ki buralardan size ne anlatayım? Çocuklara karşı şefkatli olun ve onları Kur'an okumaya teşvik edin. Üzerimizde hakkı olan kimseleri bizim adımıza razı etmeye çalışın. İman selametimiz için bize dua ederek yardımcı olun.

Bakın tekrar tekrar yazıyorum, sakın vaktinizi boş şeylerle geçirmeyin. Kitap mütalaa etmek ve talebe okutmak bile olsa Allah'ın zikrinden başka hiçbir şeyle meşgul olmayın. Zira zaman zikir zamanıdır. Bütün nefsanî arzularınızı "lâ" kelimesinin içine koyun ki onları kökünden yok edip geriye hiçbir arzu ve amaç bırakmayın. Hatta çok istediğinizi biliyorum ama benim (hapishaneden) kurtulmamı bile istemeyin. Allah'ın takdirine razı olun.

Kelimeyitevhid zikri esnasında "illellah" (sadece Allah vardır) sözüne geldiğiniz vakit gönlünüze, bilinenlerin ötesinde bulunan ve bizim için tam bir gayp olan Allah'ın öz zatından başka bir şey gelmesin. Evleri, köşkleri, çeşmeleri, bahçeleri, kitapları ve diğer şeyleri düşünmek kolaydır. Bu sebeple hâlinize bunlardan hiçbirinin karışmasına müsade etmeyin.

Ayrıca Allah'ın razı olduğu şeylerden başka hiçbir şeyden razı olmayın, onları arzu etmeyin. Bunlar bizim bu dünyadan çekip gitmemizle sona ereceğine göre, şimdiden onları terk edelim. Bunları gözümüzde büyütmeyelim. Allah dostları bunları kendi arzularıyla terk ederler. Gelin biz de bunları Allah'ın isteğiyle (takdiriyle) terk etmiş olalım ve bu nimetleri elimizden aldığı için kendisine şükredelim. Belki bu yolla muhlis (Allah tarafından ihlasa erdirilmiş) kullardan oluruz.

Oturduğunuz her yeri kendinize vatan kabul edin. Her nerede geçerse geçsin, şu birkaç günlük ömrümüzü zikirle geçirelim. Zira dünya işleri kolaydır. Asıl ahiret işlerine yönelmek gerekir. Annenizi teselli edin ve kendisini ahiret hayatına teşvik edin. Eğer Allah dünyada tekrar karşılaşmamızı takdir ettiyse kimse bunun önüne geçemez. Eğer takdir etmediyse başımıza gelene razı olup takdire teslim olmalı ve dünyadaki karşılaşmamızı ahirete bırakarak Allah'a bizleri cennette bir araya getirmesi için dua etmeliyiz. Her hâlükârda Allah'a hamdolsun.' (Mektubat, 3/2)

Hapishanedeki tutumu ve zorunlu ikamete tabi tutulmasından sonraki tavırları, Kral Cihangir'e etki etti. Cihangir onu özel sohbet halkasına kattı. Yusuf *aleyhisselam* gibi zindandan saraya intikal etti. O, dava adamlığından taviz vermedi. Aynı ciddiyetle çalışmalarına devam etti. Bid'at ve hurafe merkezi olan sarayı, sünnet yönüne çevirdi.

İmam Rabbanî 60 yaşında vefat etti. Vefat ettiğinde, bin yıllık ömrünün bittiği sanılan İslam'ın ebedî kalacağına olan imanı tazelenmiş büyük bir cemaat bıraktı. Onun izini süren binlerce talebesi yeryüzüne yayıldı. Bid'atlerle savaştılar, sünnet sancağını yücelttiler. Ekber Şah'tan sonraki yönetim, onun çizdiği çizgilerde yürüdü. Kendi sağlığında çalışmalarının bereketini gördü.

* * *

'Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sünnetine uymanın bir zerresi, Allah Teâlâ'nın razı olduğu bir amel olması sebebiyle tüm dünya zevklerinden ve ahiret nimetlerinden nice mertebelerce daha değerlidir. Fazilet onun sünnetine tabi olmaya, meziyet onun şeriatını tatbik etmeye bağlıdır. Mesela, ona tabi olma amacıyla gerçekleştirilen bir öğlen uykusu (kaylule), ona tabi olma amacı güdülmeksizin binlerce gecenin ihya edilmesinden daha faziletlidir. Zekâttan bir kuruş vermek, sadaka olarak dağlar dolusu vermekten daha faziletlidir.'
(Mektubat, 1/114)

* * *

Müceddid

Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdular:

'Allah azze ve celle, her yüz yılın başında bu ümmete dinini yenileyecek birini gönderir.' *(Ebu Davud, Melahim, 1 (4291)*

Bu, hadiste zikredilen tarzda, Ümmet'in üzerindeki külleri uçurarak dinde canlılık sağlayan önderlere verilen bir isimdir.

Hadiste zikredilen yenileme dinde değil, Müslümanlar üzerindedir. Zayıflayan dine bağlılık ve yaygınlaşan bid'atlerin yıprattığı dini anlayışı yenileme görevini bu insanlar yerine getirirler. Bu gönderilenlerin, şu tarihte, şurada gibi muayyen bir zamanı ve yeri de yoktur. Allah Teâlâ

dilediğini, dilediği zamanda gönderir. Aynı zamanda birden fazla âlimi de gönderebilir.

Buradaki yüz yıl, hicret takvimi ile olan yüz yıldır.

Bir Müceddid Olarak İmam Rabbanî

a- Hindistan'da indirilmek üzere olan İslam bayrağını yeniden yüceltti. Bu büyük işi yaparken de kendisi dışında kimsenin burnu kanamadı, şahsiyetinden hiç taviz vermedi.

b- Şeriat mı tarikat mı tartışmasını bitirdi. Tarikatın, Şeriat'ın hizmetinde olduğunu vurguladı. Bunu yaparken de tarikatın dışından biri olarak değil, iyi bir tarikat ehli olarak yaptı. Kimse onu, tarikat düşmanı olarak itham edemedi; ailesinden gelme bir tasavvuf bağlılığı ve kendisinin tasavvuf ekolünde bilinen seviyelere yükselmişliği vardı. Ayrıca tasavvufu düzeltmek için seminerler veren biri konumunda da değildi; konuşuyor ve amel ediyordu. Kuru bir tenkit değildi yaptığı; ne yapılması gerektiğini anlatıyor, alternatifli konuşuyordu. Bu nedenle de sözünün ve yazısının bereketi oldu.

c- İman esaslarından biri hâline getirilmek istenen 'Vahdetivücud' teorisini tamamen çürüttü. Basit bir felsefi düşünce olarak kitaplarda kalmasını sağladı. 'Vahdetivücud' teorisini iptal ederken, o teoriyi ilk konuşanları itham etmemeye dikkat etti. Bunun sebebi onların, o teorinin dışında, iyi olarak bilinen şahsiyetler olmasıydı ama aynı teoriyi onun zamanında savunanları şiddetle tenkit etti.

d- İslam'ın ebedîliğine, zaman aşımı gibi bir itikadın olmayacağına olan imanı, tazeledi. Akidenin herhangi bir konusunun zedelenmesini, İslam'ın bütününe yapılmış bir saldırı olarak gördü. Bir sünnetin ihya edilmesini, 'İslam' olarak gördü. Daha sonra da anlaşıldı ki küçük zannedilen bazı tavizler, üzerinden zaman geçtikten sonra, dinin bütününü tehdit eden bir sele dönüşebilmektedir. Bunun için onun izlediği metotta şu pratiklik dikkati çekmektedir:

Önce iman esasları korunuyor. Onlardan hiçbir taviz verilmiyor.

Ardından, imana ters düşecek yasaklara karşı büyük bir titizlik var. Yabancıların üzerinde sembolleşen bir mendili bile dışlıyor.

Daha sonra, farzların eda edilmesini, yaşamanın en önemli gereği olarak görüyor. Bir farz eda etmeyi, farz olmayan başka bir nafilenin binlercesine değişmiyor. Bu ilkesini incelerken onu, sadece farzları yapan, nafilelere önem vermeyen biri olarak zannedebilirsiniz.

Farzlardan sonra ise nafileleri devreye sokuyor. Nafileler, farzlardan artan boşluğu dolduran en önemli malzeme olarak yazılarında ve sözlerinde önümüze çıkmaktadır.

e- Aklı vahiyden üstün tutmak isteyen teorileri çürüttü. Bu ayrıntıyı, bazen açık bir dille yazdığını, bazen de uçlarından ele alıp, köklerine inerek belgelediğini görüyoruz. 'Akıl, vahyin gerisindedir.' şeklinde dediği gibi, bu ilke aklı vahyin önüne çıkaracağı için 'yanlıştır' şeklinde de vurgulama yapmıştır. Öyle veya böyle, aklı vahyin önüne çıkaran, dolayısıyla insanlardan bir insana ait bir sözün, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in sözünden önemli ve daha yararlı gibi algılanmasına neden olabilecek hiçbir kelimeyi sözlüğünde kullanmamış hatta böyle bir şeyi kavga meselesi yapmıştır. Kendi ifadesiyle bu tür sözler onun, 'farukilik damarı'nın kabarmasına neden olmuştur.

f- Velilerin, peygamberlerle denk tutulması gibi bir sapıklığı akıllardan sildirdi. Veliliğin, peygamberliğin yanında bir hiç olduğunu ispat etti. Bunu yaparken ne kendinden önceki Allah dostlarını incitti ne de kendi zamanındaki şahsiyetlerle mücadele etti. Sadece taşları yerli yerine oturttu.

g- Genelde, onun zamanındaki tasavvuf erbabı, sadece kendi kollarında ehil oluyordu. Fıkıh ve tefsir gibi ilimlere uzaktılar. İmam Rabbanî'de ise bunu farklı görüyoruz. Tasavvufun en ince meselelerine olan vukufiyeti yanında, fıkıhta, tefsirde ve bilhassa hadiste konuşabilecek alt yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genç yaşta, farklı ilim dallarından icazet almış olması, ona bu imkânı vermiştir. Böylece yazıp konuşurken bilerek yazmış, bilerek konuşmuştur.

Şeyh Seyyid Nakip Efendi'ye Yazdığı Bir Mektubu

Bu mektubunda, siyasete ilgisi ve ilgisinin nedeni, âlimlerin siyaset üzerindeki etkisinin önemi açık bir şekilde ifade edilmektedir. Müslümanların umumunun hâlini nasıl kendisine dert edindiğini anlatmaktadır.

'Allah subhanehu sizleri, değerli atalarınızın yolu üzere sabit kılsın. Önce mahlûkatın en üstünü ve iki cihanın efendisi olan Peygamber'imize sonra da diğer peygamberler üzerine salât ve selam olsun.

Bilmelisin ki halka göre sultan, insanın bedenine göre kalp gibidir. Kalp, sağlıklı olduğunda bütün beden sağlıklı, kalp hasta olduğunda da bütün bedende aksaklık olur. Bunun gibi devlet başkanının düzgün olması halkın düzgün olması, onun fena olması da halkın fena olması demektir.

Görmez misin, geçen asırda Müslümanların başlarına neler geldi! İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar o kadar az ve güçsüz olmalarına rağmen bu hâl, Müslümanların kendi dinleri, kâfirlerin de kendi küfürleri üzere devam etmelerinden başka hiçbir çöküşe yol açmamıştı. Yani kâfirler o kadar güç ve imkânlarına rağmen, Müslümanların herhangi bir şeyini değiştirememiş ve onlar üzerinde küfür hükümlerini takdir etmeye asla muktedir olamamışlardı. Nitekim "Sizin dininiz size, benim dinim bana." âyeti bunu ortaya koymaktadır.

Ama geçen asırda kâfirler, İslam memleketinde kendi hükümlerini zor kullanarak Müslüman yöneticiler üzerinde tatbik ettirebildiler. O kadar ki artık Müslümanlar, İslam'ın hükümlerini açıkça yerine getiremez hâle geldi. Eğer biri İslamî bir hükmü açıkça yerine getirecek olursa derhal öldürülmekteydi.

Yazıklar olsun! Nedir bu başımıza gelenler! Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın Habibi Muhammed'e inananların nedir bu başına gelen! Nedir onları, kıymetsiz ve alçak şeyler hâline getiren! Oysa Muhammed'i inkâr edenler o zamanlar izzet ve saygınlığın zirvesindeydiler. Müslümanlar yaralı kalpleriyle birlikte İslam'ın taziyesinde iken, kâfirler alaylı tavırlarıyla onların yaralarına tuz basmaktaydı. Hidayet güneşi sapıklık ufkunun altında gizlenmiş, hakkın nuru, batılın perdeleri ardında inzivaya çekilmişti.

Şimdi ise İslam'ın açığa çıkmasına mâni olan unsurların yok olduğu ve Müslümanların sultanının tahta geçtiği müjdesi yediden yetmişe herkese ulaştı. Artık Müslümanların, sultana yardım etmeyi kendilerine bir borç bilmesi gerekir. Şeriatı yüceltme ve dini güçlendirme hususunda sultanı yönlendirmeleri icap eder. Sultana olan bu destekleri gerek sözlü gerek fiili olabilir. En acil destek, sözlü olanıdır. Bunun da en iyisi şer'i meseleleri beyan ve kelamı, inanç esaslarını; Kur'an, sünnet ve icma-ı ümmete uygun biçimde bildirmektir.

Böylece, aradan birtakım sapık ve bid'atçilerin çıkıp yolu tıkamaları ve durumun bozulmasına yol açmaları engellenmiş olur. Bu tür yardım, ahireti gözeten Ehlisünnet âlimlerine mahsustur. Zira dünyalık âlimlerin tek hedefi, dünya metasına üşüşmek ve onun döküntülerini toplamaktır. Bunlarla arkadaşlık etmek, öldürücü zehirdir. Bunların bozukluğu başkalarına da sirayet etmektedir.

Eğer ilim sahibi nefsine esir olursa onu bu durumdan kim kurtaracak!

Nitekim geçen asırda ne musibetler geldiyse hep bunların fenalığından geldi. Zira sultanı doğru yoldan saptıran hep bunlar olmuştur. Sadece sultan değil, yetmiş üç fırka içerisinde bir fırka yoktur ki sapkınlığa düşmelerinde onların önderi, kötü âlimler olmasın! Sapkınlığı seçenler içinde kötü âlimler gibi sapkınlığı başkalarına tesir eden başka bir sınıf yok denecek kadar azdır. Günümüzde sûfilere benzeyen çoğu cahiller de kötü âlimler hükmündedir. Zira bunların da bozuk fikirleri başkalarına tesir etmektedir.

İşin aslı o ki bu konuda hangi yolla olursa olsun sultana yardım etmeye gücü yettiği hâlde her kim yardım hususunda gevşeklik gösterir de Müslümanların işinde gerileme olursa o kişi mesuldür. İşte bu sebepledir ki bu fakir, İslam devletine destek hususunda kendini fazlasıyla ortaya atmakta ve elinden geldiğince çaba göstermektedir. "Kim bir kavmin karartısını çoğaltırsa o kimse onlardandır" gerçeğinden hareketle umulur ki bu takatsiz aciz kul da İslam dinine yardım edenler zümresine dâhil olur. Benim hâlim, elindeki yün yumağıyla Yusuf'un satıldığı çarşıya gelip bununla onu satın almak isteyen kocakarının hâli gibidir.

Allah izin verirse, yakında yanınıza gelmeyi ümit ediyorum. Mademki Allah size imkân verip sultana özel bir yakınlık bahşetmişti, o hâlde sevgili Peygamber'imizin Şeriat'ını yüceltme ve Müslümanları sıkıntıdan, İslam'ı da gariplikten kurtarma hususunda gerek toplum içinde gerekse tek başınıza gayretlerinizi esirgememenizi zâtiâlilerinizden istirham ederiz.

Mektubu size getiren Mevlana Hamid'in, ikbal sahibi emir tarafından onaylanmış memuriyeti vardır. Görünen o ki o bu görevi geçen sene sizin sayenizde aldı. Bu sene de aynı istekle geldi. Allah size hakiki ve mecazî anlamda devlet bahşetsin.' (Mektubat, 1/47)

Bir Tartışma Konusu Olarak 'Vahdetivücud'

Bu kavram, bilhassa tasavvuf gündeme geldiğinde, iki ateşli grubun tartıştığı konulardan birini temsil etmektedir. Hicri altıncı asırdan beri tartışılagelmiş ve bir sonuca bağlanamamıştır. İmam Rabbanî'nin önünde çözüm bekleyen hararetli konulardan biri de buydu. Ondan önceki dönemde, Hindistan Müslümanlarını yönlendiren din kisveli insanların, onların yönlendirmesiyle halkı bir anlamda tek alternatife zorlayan yöneticilerin gündemini 'Vahdetivücud' felsefesi oluşturuyordu.

'Vahdetivücud' kavram olarak, halk ifadesiyle anlatılacak olursa, *varlık olarak ne varsa, aslında her şeyin Allah olduğunu, Allah'tan başka bir*

varlık olmadığını anlatmaktadır. Bu ne demektir, nasıl böyle bir şey oluyor? Bu soruların cevabını, ne bu felsefeyi ilk ihdas eden ne de onun peşinden bu felsefeyi din edinerek gidenler anlatabildiler. Kendilerinin de anlayabildikleri belli değildir. Tam anlamıyla bir delinin bir kuyuya taş atmasına benzer bir durum olmuştur.

Bu teoriyi ilk defa dillendiren, Muhiddin ibni Arabî'dir. İbni Arabî, Endülüs'ten, Şam'a yerleşmiş biridir. Felsefesindeki Avrupa etkisi, diğer yazılarında da izlenebilecek kadar açıktır. 'Futuhat ve Fusus' adlı iki kitabı, bu teoriyi dallandıran ayrıntılarla doludur. Vahdet teorisinin en büyük muarızı ise, İbni Teymiye'dir. İbni Teymiye de Şamlıdır ancak, İbni Arabî'den sonra yaşamıştır. İbni Teymiye'nin, Vahdet teorisine karşı yürüttüğü bir anlamda savaş, onun tasavvufta İbni Arabî'ye meyledenlerce, çizgi dışından biri olarak görülmesine sebep olmuştur. Hâlâ onun kitaplarını okumak, yeni adıyla, 'Vahhabilik' olarak ithama uğramaya neden olmaktadır. İbni Arabî ise Vahdet teorisinin gördüğü kabul sayesinde 'Şeyhulekber (en büyük şeyh)' unvanına kavuşmuştur.

Konu sadece tarih kitaplarında kalan bir konu olsaydı onu tozlu raflardan çıkarmayı abes görürdük ama durum öyle değildir. Elan, bu teori revaçtadır. Son Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi, Mevkıfulakl isimli kitabının önemli bir bölümünü, İbni Arabî'nin bu teorisini reddetmeye ayırdığı için, bazı kesimlerin nezdinde, kitapları itibar görmeyen âlimler arasında kalmıştır.

Vahdet teorisi ile alakalı olarak, tarihi ve vakayı şu şekilde değerlendirebiliriz:

a- Bu teori, muğlak bir anlatım ihtiva etmektedir. Sahibinden savunanına kadar hiç kimse tarafından, Cuma namazında vaaz dinleyen bir Müslüman'ın anlayabileceği şekilde izah edilememiştir. İzah edilemeyişi ise meselenin çok derin olmasına dayandırılmak istenmiştir. Hâlbuki İslam, bedevilerin bile anlayabileceği sadelikte ve netliktedir. Müslüman, Allah'ın kitabı ile mükelleftir. Onu anlayan ve onunla amel eden cennete girer. Kur'an'dan daha derin anlamlar ihtiva eden bir ilim nasıl olur? Müslümanların anlamadığı, anlayamayacağı da söylenen bir mesele, nasıl dine mâl edilebilir? Bu sorunun cevabı verilmemiştir. Din, şehirliyle köylünün, yaşlıyla gencin, okumuşla avaminin aynı oranda muhatap olduğu kurallardan oluşur. Lüks tabakaya hitap eden bir İslam düşünemeyiz.

Vahdet teorisi, zamanla isteyenin uydurup ilaveler yaptığı bir kampanya ile sürdürüldüğünden, hangi sözün kime ait olduğu karıştı gitti. Konunun

erbabı olanlar bile, bazı sözlerin, İbni Arabî'ye yakıştırıldığını söylemek zorunda kaldılar.

b- Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabı, tabiin, tebeuttabiin, fukaha, akidede mezhep imamı olanlar, müçtehitler böyle bir kelimenin ne adını duydular ne de ne demek olduğunu bildiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in lisanında yeri olmayan, Ebu Bekir'in, Ali'nin bilmediği şeyden, Müslüman'ın, ahirette hesabını vereceği bir din çıkarılabilir mi?

c- Vahdetivücud teorisine karşı çıkan, böyle bir şey olmayacağını söyleyenlerin tamamının ortak vasfı, muhaddis ve fakih olmalarıdır. Muhaddislik ve fakihlik ise bir bilgiye dayanma yoludur. O bilgi de vahiydir. Vahdet teorisini müdafaa edenlerin tamamının ortak vasfı ise bilgiye değil keşiflere, rüyalara ve zuhurata dayanmalarıdır. Rüyada görülen bir şeyin, vahiyden öğrenilenle eş olması hatta ona muarız olması Müslüman'ın kabul edebileceği bir şey değildir.

Tasavvuf erbabı, bu teoriyi savunurken cevapsız kaldıkları yerde, karşı tarafı **'Şeriat Ehli'** olmakla itham ettiler. Şeriat ehli olmanın anlamı ise Kur'an'a ve hadise bağlı bilgi sahibi olmaktı. 'Siz neye bağlısınız?' anlamındaki bir soruya ise gelişen zaman içinde Şeriat'ın basit kaldığını, kendilerine daha derin sırların verildiğini ifade ettiler.

Teorinin anlaşılabilmesi için tasavvufta merhaleler kat etmek zorunda olunduğu, savunanları tarafından ısrarla vurgulanır. Öbür taraftan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cennete girmesi için ne yapması gerektiğini soran bedevilere, eliyle beş şeyi sayarak cevap vermiştir. Yıllarca süren bir Kur'an ve hadis ilmi, hatta fıkıh tahsili bile, bir kavramı anlamaya yetmiyorsa, endişe edenlerin endişesi haksız sayılmamalıdır.

İşte İmam Rabbanî'nin büyük inkılabı bu noktada zuhur etti. Şeriat'ı reddeden tarikatı reddetti. Kendisi de bir tarikat ehli olduğu için bunun anlamı çok iyi idrak edildi.

d- Tekkelerde ve zaviyelerde, bu teorinin ispatı için ömürler harcanırken, İslam dünyasının ne durumda olduğunu hatta Müslümanların genelinin, en basit dini bilgilerde bile ne hâlde bulunduğunu maalesef zikretmek bile yürekler yakar.

e- Türkiye'de ve halkı Müslüman ülkelerin bir bölümünde, İslam'ın en öncelikli konularından bazılarının yazılıp konuşulması, terörizmle itham edilmeye, toplumdan tecrit edilmeye yetecek kadar tehlikeli görülürken, ilahiyat fakültelerinde, 'Vahdetivücud' teorisi hakkında tezler hazırlattırılması, İbni Arabî'nin adının anılmasından rahatsız olunulmaması

da düşündürücüdür. Tarikatçılık, itham için yeterli iken İbni Arabî, tarikat dünyasının Şeyhulekber'i olduğu hâlde revaçtadır. Neden? Düşünmemizi gerektiren ne de çok mesele var!

* * *

Son Resmî Vâris

Osmanlı; Nereden Nereye?

Tarihçiler, Endülüs'ün acı tarihini yazmayı bitirmeden önlerinde bir de Osmanlı faciası buldular. Kur'an'ın gölgesinde kurulmuş bir devletin enkazı bile kalmamıştı; adı değişmiş, varlığından ar duyulur olmuştu. Şüphesiz, böyle bir facia bir gecede veya bir günde olup bitmedi. Bir asırdan fazla öldü ölecek, gitti gidecek diye beklendi. Göz göre göre koca bir medeniyet, tarihin sularına gömüldü.

Osmanlı'nın yıkılması, bir aile devletinin yıkılması, bir yönetimin el değiştirmesi olarak algılanamaz. Osmanlı, her ne kadar Osman Bey'in adına kurulmuş ve yaşamış bir devlet ise de temsil ettiği değer Osman Bey değil, Osman Bey'in akidesiydi. Onun çökmesi için asırlarca uğraşanlar da Osman Bey'le veya onun aşiretiyle uğraşmamışlardı; asıl hedef, Mushaf bulunan odada uyumaya hayâ eden anlayışın nesilden nesile taşınmasını engellemekti. Bu durum, Osmanlının aşiret adına kurulup din adına gelişip büyümesinden kaynaklanmaktaydı. Bilhassa Osman Bey'in torunu Yavuz Selim, Mısır'dan Halife unvanıyla döndükten sonra, Türk ırkının Osmanlı'sı yoktu, Müslümanların Osmanlı'sı vardı.

İstanbul, dört asır İslam'ın merkezi oldu. Fatih'in İstanbul'u fethi, küfrün kursağında hançer olarak kaldı. İslam'ı bir kıtadan öbür kıtaya Osmanlı çocukları yaydı ve korudu. Milyonlarca insan, onların eliyle hidayet buldu.

Osmanlı, tenkit edilmeye müsait bütün açıklarına, asırlara yayılmış hatalarına rağmen bir İslam Devleti idi. Yöneticilerinin kati bir İslam ehli olmaları, İslam Şeriatı'nı kendilerine yol olarak belirlemeleri, İslam Devleti olmalarının en belirgin işaretleridir.

En azından, Osmanlı'nın tarih sahnesine çıktığı ve devlet olarak var olduğu dönemlerde halkı Müslüman diğer ülkeler arasında, Osmanlı'dan daha İslamî olduğu iddia edilebilecek bir devlet yoktu. Mevcutlar arasında en İslamî ve en kuşatıcı devlet o idi. Yerleşik sisteminden ve küfür ehlinin hâlâ bitmeyen kininden çok rahat bir şekilde anlaşılan da budur.

İstanbul'un, Peygamber *aleyhisselam*ın müjdesi doğrultusunda İslamlaştırılması, İslam adına, İslam topraklarında ve Müslüman halklar üzerinde yürüttükleri politikalar, Osmanlı'nın lehine kaydedilmesi gereken tutumlar olmuştur. Bir Raşid Halifelik dönemi olduğu ise asla iddia

edilemez. İyilikleri ve kötülükleriyle, Rablerine kavuşmuş o insanlardan ibret almak bizim için oldukça önemlidir.

Osmanlı'nın gerek Hilafet makamını padişaha unvan olarak getirmesi ve gerekse, dünya siyasetindeki rolünü oynarken bütün Müslümanlar adına konuşma makamında olduğunu hissettirmesi, onu hedef tahtası hâline getirdiği gibi, bizim için de diğer Türk beyliklerinden farklı ve üstün bir mevkiye getirmesini sağlamıştır. Osmanlı'nın İslam Devleti olma karakterini, Türk halkı dışındakilere tescil ettiren makam Halifelik makamıdır.

Halifelik makamının alt yapısını dolduran kurum da **Şeyhülislamlık** kurumudur.

Şeyhülislamlık, aynı zamanda İslam'ın tatbikini ve yönetimin İslamîliğini kontrol rolünü de üstlenmiş bir kurumdur. Padişahtan sonraki en üst makam olarak Şeyhülislamlık makamı bulunuyordu. Bunun için, Osmanlı'nın gitmesiyle beraber, Şeyhülislam da gitmek zorunda kaldı. Osmanlı padişahı gibi Şeyhülislam da gurbette ve şehirden şehire sürgün bir hayat yaşadı.

Zira Şeyhülislam, sadece fetva veren bir makam değildi.

O, yeryüzünde Allah'ın hükmünü icra etmek için gelmiş Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in son vârisiydi. Onun varlığı da yokluğu da çok şey temsil ediyordu.

Son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Hilafeti kalmamış Müslümanların kaybettiği ilk değerlerdendir. Onun kaybedileceği ise Endülüs'ün kaybedildiği gün anlaşılmalıydı.

Ha Endülüs ha Mustafa Sabri Efendi; hedef aynı hedef, isimler değişmiş olsa ne olur?

Şeyhülislam

Bu kavram, büyük ve İslam kelimelerinden oluşmaktadır. Yuvarlak bir tercüme ile 'İslam'ın büyüğü / Müslümanların büyüğü' olarak dilimize aktarılabilir. Bu anlamı ile ilk şeyhülislam, Ebu Bekir ve Ömer *radıyallahu anhüma*dır. Ashap, onları iki şeyh olarak anmıştır.

Daha sonraları, kendini dinî ilimlere adamış, ilim ve takva ile meşhur olmuş âlimlerden bir kısmı için de bu deyim kullanılmıştır. Nevevi, İbni Hacer ve İbni Teymiye için sevenleri tarafından şeyhülislam lakabı kullanılagelmiştir.

Şeyhülislam kavramını, devlet görevlerinden bir birim için ilk defa kullanan Sultan Fatih olmuştur. Din hizmetlerinin en üst makamda temsil

edildiği, padişahtan sonra en yetkili kişi olarak şeyhülislam ataması yapılmıştır.

Son atanan şeyhülislam, Mustafa Sabri Efendi'dir.

Mustafa Sabri Efendi

Osmanlı Devleti'nin son Şeyhülislam'ı, Peygamberlerin son resmî vârisi

22.06.1869'da Tokat'ta doğdu. İlk tahsilini, iyi bir âlim olan babasında gördü. On yaşında Kur'an'ı ezberleyerek hafız oldu. Daha sonraki eğitimi için Kayseri'ye gitti. Kayseri'den sonra yüksek tahsil için İstanbul'a gitti. Yirmi iki yaşında girdiği imtihanı kazandı, Fatih Camisi'nde dersiâm oldu.

Bir ara Silistre müftüsü oldu.

II. meşrutiyette Tokat mebusu seçildi. İttihat Terakki ile mücadele etti. Masonlar ve Yahudilerin tehlikelerine dikkat çekmek istedi. Kimseye derdini anlatamadı.

1913'te İttihat Terakkiciler yüzünden Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Oradan da Romanya'ya gitti. İttihatçılar onu Romanya'da tutuklatıp İstanbul'a getirdiler. Bilecik'te mecburi ikamete tabi tutuldu.

Serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a geri döndü. İskilipli Atıf ve Said Nursi ile beraber faaliyette bulundu. Süleymaniye'de hadis dersleri okuttu. Beyanülhak dergisinde yazdı.

4 Mart 1919 tarihinde Şeyhülislamlık makamına getirildi. Yüz yirmi yedinci Şeyhülislam o oldu. O makamda iken bir ara sadrazamlık yaptı. Onun Şeyhülislam olması ile Osmanlılar ve Halifelik makamı da son Şeyhülislamını seçmiş oluyordu.

Cumhuriyet ilan edilince, yeni yönetimin kendisini taciz edeceğini anladığı için oğlu İbrahim ile birlikte İstanbul'dan çıktı. İskenderiye'ye yerleşti. Oradan da Kahire'ye geçti.

01.06.1924'te vatandaşlıktan ihraç edildi.

Mısır'a hicret ettiği anlaşılınca Mısırlılar, Mustafa Kemal'e karşı çıkan anlayışından ötürü onu rahatsız ettiler. Sokaklarda seviyesiz sataşmalara muhatap oldu. Mısır'ın pek çok bölgesinden Kahire'ye baskı yapılarak, ülke dışına sürülmesi istendi.

Baskılara dayanamayıp Mekke'ye gitti. Beş ay orada kaldı. Ailesi Mekke'nin iklimine dayanamadı.

Mekke'den Lübnan'a geçti. Lübnan'da, Hilafetin neden kaldırıldığına dair düşüncelerini ihtiva eden kitabını yazdı. Kitabı yankı buldu. Mısırlılar

onun hakkında daha sağlıklı düşünmeye başladılar.

Lübnan'dan Romanya'ya geçti.

1927'de, kayınpederinin diyarı olan Gümülcine'ye gitti. Beş yıl orada kaldı. Yunanistan'da iken 'Yarın' isimli bir dergi çıkardı. Dergide Batılılaşma sürecine karşı ağır yazılar yazdı.

Yunan başbakanının Ankara'ya yaptığı bir ziyaretten sonra, dergisi kapatıldı, kendisi sürüldü. Gurbet içinde gurbete düştü.

Yunanistan'da kalamayacağını anlayınca, Arap ülkelerindeki dostlarına mektuplar yazarak, hicret edebileceği bir yer aradı. Kimse ona yardım edemedi. Atina'daki Mısır elçisinin yardımıyla Mısır'a hicret imkânı buldu. 1932'de Mısır'a hicret etti.

Mısır'da önemli kitaplarını yazdı. İslam'ın içine sızma ve gayba imanı zayıflatma çabalarına karşı, ölünceye kadar mücadele etti. Tam bir kalem cihadı yaptı. Kitaplar, makaleler yazdı.

12.03.1954'te Kahire'de vefat etti.

Yaşadığı Dönem

Son vâris Mustafa Sabri Efendi'nin yaşadığı yılların en belirgin özelliği üç noktada düğümlenmektedir:

Birincisi: İslam'ın Hilafet makamını elinde bulunduran Osmanlı, önce erimeye başlamış, ardından da yıkılmıştır. Osmanlı yıkılırken, onun himayesinde olan veya kendi istiklaliyle yaşayan, halkı Müslüman ülkeler de ciddi bir işgal görmüş, Londra'dan masabaşında ülkeler ihdas edilmiştir. Kısacası, İslam coğrafyası, dış güçlerin yok etme hamlesi altında 'yok olma' sürecine girmiştir.

İslam toprakları, küfrün toplu saldırısı altında iken, yönetici durumunda olanlar, gidişatın vahametini idrak edememişler ya da olayların hızına yetişememişlerdir. Böylece, dışarıdan yapılan saldırılara bir anlamda içeriden destek verir duruma düşmüşlerdir.

Bu dönemin, İslam topraklarında yaşayan Müslüman halkların ekonomik açıdan da en fakir düştüğü bir dönemi temsil ettiğini kaydetmemizde bir sakınca yoktur.

İkincisi: Siyasi ve askerî yıkılışın karşısında, siyasi ve askerî çareler üretmekte yetersiz kalınınca, durumun faturası İslam'a ve İslam'ın akidesine ödetilmek istenmiştir. Akidenin en temel meseleleri -konuşulacak, tartışılacak hiçbir şey kalmamış gibi- ulu orta tartışılmaya başlanmıştır.

Mesela, bu dönemde gayba imanın altını oyacak felsefi teoriler, en muteber ilmî mercilerde ilim adına tartışılabilmiştir.

Ümmetin bu zor döneminde, faciayı alevlendiren en önemli sorun, önder olup Müslümanlara ufukları gösterecek, basiretli, kişisel menfaatleri peşinde dolaşmayan âlimlerin yok denecek kadar az olmasıdır. İletişim imkânlarının o dönemdeki kısırlığını da dikkate alırsak, sorun daha iyi anlaşılmış olur.

İslam, düşmanlarının saldırısı altında inlerken, evlatlarının da ihmali ile çaresiz durumdaydı.

Mustafa Sabri Efendi, böyle bir dönemde en kilit isimlerden biri oldu. Müslümanların Halife'sinden sonraki ikinci isimdi ve Halife'ye etki edebilecek mevkisi vardı.

Bulunduğu mevkiye yakışır basiretli çıkışları oldu. Hakkı haykırmasını bildi. 85 yıllık hayatının önemli bir bölümünü mücadeleyle geçirdi ama düşmanlar çok güçlüydü.

O, siyasetle ilgilendi, emsallerinin fevkinde bir düzeyde ilmî yazılar yazdı, talebe yetiştirmeye çalıştı. Gurbet kahrına ve açlık tehdidine rağmen davasından taviz vermedi.

Üçüncüsü: Osmanlı'nın yıkılmasının ardından onun yerine laik bir devlet kuruldu. Kurulan bu devlet, Osmanlı'nın yaptıklarını ters taraftan gördü. Başta Kur'an, onun elifbası, hac ve kadın olmak üzere İslam şeairi adına ne varsa kara listeye alındı. Osmanlı'yı ve İslam'ı karalama yarışına girişildi.

Osmanlı'nın topraklarında bunlar yapılırken, aslında öyle bir durumu yaşamayan -mesela Mısır Müslümanları- Osmanlı'nın mirası üzerinde ne yapıldığını anlayamadılar. Ezanın yasaklanmasını bile bir hikmete dayandırmaya çalıştılar. Bu yüzden de Mısırlılar, topraklarına sığınan Mustafa Sabri Efendi'yi âdeta yuhaladılar, dışlamak istediler. Onu, menfaatlerini kaybetmiş bir siyasetçi gibi gördüler.

Müslümanların son Şeyhülislamı, derdini Turancılara anlatamadığı gibi, diğer mü'min kardeşlerine de anlatamamıştı. Yıllar sonra, bütün dünya Müslümanları oynanan oyunu anladılar ama iş işten geçmişti. Müslüman kardeşleri onu gericilikle itham etti. Makamını kaybettiği için Mustafa Kemal'e haset ettiğini iddia ettiler.

Hocalarından Birini Anlatıyor:

"Küçüklüğümde, Anadolu şehirlerinden biri olan şehrimiz Tokat'ta Kur'an ezberliyordum.

Dokuz yaşındaydım.

Ders okuduğum hocam, benimle beraber, üç veya dört kişiyi daha aynı anda dinlerdi.

Dinlemeye başladığında gözlerini kapatırdı. Bizden biri yanlış okuyunca gözlerini açar, ona bakardı.

O gözlerini kapattığı zaman bizi göremediği için ona bakabilirdik, korkmazdık.

Allah ona rahmet etsin, mağfiret bulutlarından yağdırsın ona; kendini Kur'an'a verirdi. Bakardık, koca bir damla bir gözünden damlardı, sonra da öbür gözünden. Gözyaşları yanaklarından, uzun sakalına doğru akar dururdu. Onu her gün böyle görürdük.

Biz okurken onu ağlatan şey, Kur'an'a saygısı, sevgisi ve Allah'ın ona verdiği Kur'an'dan etkilenme ve zevk alma özelliğiydi." (Tercümetül-Kur'an, 18)

Din Anlayışı

"...Benim Arapça ve Araplığa temayülüm, Kur'an'ı Kerim ve hadislerin dili olan Arapça sayesinde Müslümanlığımın daha iyi muhafaza edileceğine kani olduğumdandır. İslam'ın düşmanları, Arap harflerini atmak vasıtasıyla Kur' an'ı Kerim'i ortadan kaldırmak istedikleri gibi, ben de İslamiyet'in istinat noktalarını sağlamlaştırmak için Arapçayı dil edinmek derecesinde kendimize mâl edinmek isterim ama bundan Türklüğümüz zarar görürmüş... Biz faydalanırız ya!..

Dünyada da insanların mesaisi fayda ve zarar hesabı üzerine cereyan eder. Hayatını ve hayatının sonunu düşünmek ihtiyacında olan akıllı biri için dünya ve ahiret saadetini birleştirmekten büyük gaye olamaz aman milliyetimize halel gelmesin diyerek aklın tayin ve temyiz ettiği mühim faydaları elden kaçırmak olmaz."

"...Ben, Müslümanların maddeten ve ahlâken çöküşünü ve belki kısmen iflasını inkâr edenlerden ve buna çare olacak uyanış ve teceddüt (tazelenme, yenilenme) yollarının önüne set çekmek isteyenlerden değilim. Ancak buna çare olacak diye açıktan veya gizliden İslam dininin tahrip veya tahrif edilmesine lüzum gösterilirse, o zaman ben, Müslümanların bu sefalet hâlinde kalmalarını, haklarında daha hayırlı görürüm.

...Ben, Müslümanların mesut bir dünya yüzüne çıkmasını vicdanî samimiyetimle arzu ettiğim hâlde, dinimizin üzerine basarak erişebileceğimiz yüksek dünyamıza lanet ederim. Biz o yüksek dünyaya

çıktığımız zaman İslamiyet de ona sımsıkı sarılan elimizle başımızın üstünde hürmetle bulunmalıdır. Hem bu şekilde hareket edersek, yükseleceğimiz yere çıkarken bizliğimizi de beraber götürmüş olacağımızdan muvaffakiyet daha ziyade kesindir.

...Yeni yetişen Müslüman çocukları, sürü sürü Avrupalı bilginlerin ve filozofların isimlerini, şöhret menkıbelerini hafızalarında taşıyorlar. Bu hâl kâfi gelmiyormuş gibi üstelik bir de İslam âlimlerinin bazı hatıralarda kalan şöhret artıklarını kazıyıp çıkarmak için kötülenmelerini kendilerine âdeta meslek edinenler ve bunu da güya İslam dinine hizmet şeklinde gösterenler bulunuyor!"

Mısır'daki Mücadelesi

Mustafa Sabri Efendi'nin Mısır'da bulunmasının en büyük bereketi, Hilafet müessesesinin önemini, oradaki âlimlerin erken anlamasına vesile olmasıdır. İslam'da devlet sisteminin olamayacağını, laikliğin İslam'la uyuşacağını iddia eden Ali Abdürrezzak ve ekibinin etkisi azaldı. Bir zaman sonra da tamamen kırıldı. Öbür taraftan da Hasan el Benna ve arkadaşları, Hilafet makamını dolduracak büyük bir örgütlenmeye gittiler. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'den önce ise böyle bir çıkış beklenmiyordu.

Muhammed Abduh, Muhammed Ferid Vecdi, Muhammed Hüseyin Heykel gibi, modern din fitnesini körükleyen isimlerle âdeta kalem cihadına girişti. Mısır'da günlük maişetini bile temin etmekte zorlandığı bir hayat yaşadığı hâlde, gurbetin derin kahrına rağmen cihadından geri kalmadı.

Tokat'tan Mısır'a gidip, Arapçanın dehaları, Ezher gibi bir makamın sahipleri önünde hakkı dillendirmesi, herkesi hayran bıraktı. Bilhassa son eseri '*Mevkıfulakl'*, onu indirilemeyeceği bir koltuğa oturttu. İlmî birikimine itiraz edilemedi. Arapçasına imrenildi. Tavizsiz ve cüretli çıkışları örnek oldu. Mucizeleri inkâr eden Ezher kökenlilere verdiği cevaplar, gayba imanın gereklerini anlatan yazıları, kelam ilminde asrının en büyüğü olduğunu ispatladı.

Kur'an'ın tercüme edilmesi konusundaki tavrı etkili oldu.

Mısır parlamentosunda tartışılan bir kanun teklifi üzerine kaleme aldığı 'Kadın Hakkındaki Düşüncelerim' adlı kitabı, tartışmaları bıçak gibi kesti. Batılılaşma hayranlarına karşı kendisini çaresiz hissedenlere büyük destek oldu.

Müslümanların geri kalmasının nedenini kaza ve kadere iman etmelerine bağlamaya çalışanlara karşı yazdığı meşhur *'Mevkıfulbeşer'* adlı kitabıyla

cevap verdi.

Vahyin kıymetini düşürmeye yönelik saldırılar karşısında büyük bir cihat içinde olduğu hâlde, Müslüman için aklın önemini, aklı yerli yerinde kullanmanın farkını da ortaya koydu. Onun uzun mücadelesinden çıkan sonuçta, iyi bir mantık ustası olduğu ama vahyin önünde akidesi iyi bir mü'min olarak kaldığı net bir şekilde anlaşılmıştır. Bilhassa Allah'ın varlığına iman gibi konuları işlerken, felsefecilerin ve onların ekollerini kendilerine örnek alanların tenkit edebileceği açıklar bırakmamıştır.

Fıkhı, Şeriat dışı tutmaya çalışan akımın önünde ciddi bir set olarak durdu.

Sahih hadisleri yok denecek duruma getirmeye çalışanların karşısında, güçlü delillerle hadisleri savundu.

Mustafa Sabri

• Kendi sözünü kendi üreten, tek başına bir ekoldü. Bilgisi ve tecrübesi sayesinde kütüphane gibi yürüdü. Eserleri ondan bundan alıntı değildi.

• Herkesin bir yenilenme sevdasına düştüğü bir dönemde, selefinin hak bildiği yolunu terk etmedi. Geçmişi müdafaa etmekten çekinmedi.

• Cüretkâr ve tavizsiz yaşadı. Ne ihtilâllerden korktu ne de gurbette ezilmekten. Gurbetten gurbete sürülürken bile eğilmedi, değişik şeyler söylemedi. Eğer doğru bildiği kabul görmediyse istifa dilekçesi yazdı. Gerekiyorsa terkidiyar etti.

• Mustafa Sabri Efendi'yi farklı kılan en belirgin özelliklerinden biri, yazılarında ve kitaplarında kullandığı başlıklar olmuştur. İçindeki yazının özetini çağrıştıran çarpıcı ve etkin başlıklar kullanmış, kullandığı başlıklar, kitaplarının ve makalelerinin çabuk gündem bulmasına ve uzun süre zihinlerde kalmasına neden olmuştur.

• Laiklik fitnesine karşı ilk çıkışı yapan, tehlikenin Müslümanların bünyesine sızmaya başladığını vurgulayan ilk âlim o olmuştur. Bulunduğu resmî görevde iken de hicrette olduğu dönemlerde de bunu açıkça dile getirmiştir. Bilhassa Batılılaşma adı altında, dinin siyasetten ayrı tutulmaya çalışılmasının gizli yönlerini tahlil etme yönü oldukça yararlı olmuştur.

Teşhis Gücü!

"Çoğalan kadın çıplaklığına baktığımda, bu zamanda ve gelecek zamanda, cehennemde kadınların erkeklerden fazla olması için yeterli sayının oluşacağını düşünüyorum. Başka bir günahları olmaması

durumunda bile bu geçerlidir. Onların cehennemde çok olmalarıyla ilgili hadisi kastediyorum. (Buharî, Nikâh, 88)

Şu, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in cehennemi doldurduğunu gördüğü kadınlar, eğer kalplerinde, o açıklıktan ötürü bir sıkıntı hissetmiyorlarsa cehennemde ebedîdirler. Eğer kalplerinde o açıklıktan dolayı sıkıntı kalmışsa, o zaman Allah Teâlâ onları affedinceye kadar orada kalırlar."

Ali Ulvi Kurucu'nun Dilinden Mustafa Sabri Efendi

Konuşma Medineyimünevvere'de gerçekleştirilmiş ve Müferrih b. Süleyman el Kavsi'nin 1997 yılında basılan yüksek lisans tezinde yayınlanmıştır. Tercüme edilmiş hâli ise İnkişaf dergisinden alınmıştır. (Türkçesi, Tevfik İŞCAN'a aittir. *İnkişaf Dergisi, Sayı 3)*

Efendim Mustafa Sabri Efendi'yle olan ilişkinizden bahseder misiniz?

Altı seneden daha fazla kendisiyle beraber oldum. Bu süre zarfında hizmetinde bulunuyor, meclislerine katılıyor, bütün ilmî derslerine evinde devam ediyordum. Aynı zamanda kendisine en çok hayranlık duyan ve kitaplarını en çok okuyanlardan biriyim.

Mustafa Sabri Efendi'nin kardeşleri var mıydı?

Onun bir tek ağabeyi vardı ki kendisini çok sever ve hep ilimle iştigale yönlendirirdi kendisini. Hatta Şeyhülislam [Sabri Efendi] bir keresinde şunu anlatmıştı: İstanbul'da medreseyi bitirdiği vakit kendisinden mezuniyet imtihanına girmesi talep edilmiş -ki bu imtihan bizim memleketimizde "Ruus imtihanı"1 diye maruf olan ve Ezher'deki "Âlimiyye" imtihanına karşılık gelen bir imtihandır- fakat Şeyh, o imtihana girip girmeme hususunda tereddütte kalmış. O zaman ağabeyi imtihana girmesi hususunda kendisini cesaretlendirmiş ve hatta ısrar ederek demiş ki:

"Sen zeki bir talebesin ve ulûmi İslâmîyede iyi bir noktaya geldin; ilerlemen ve bu imtihana mutlaka girmen lazım, inşaallah başaracaksın." Şeyh bunun üzerine imtihana girmiş ve en üstün dereceyle imtihanı kazanmış. Bu ağabeyi, Şeyhülislam Türkiye'den hicret etmeden evvel vefat etmiştir.

Şeyhülislam'ın İstanbul'daki hocaları kimlerdi?

Sabri Efendi, İstanbul'da Gümülcineli Ahmet Âsım Efendi'den ders okumuştur. Ayrıca Usuli Fıkıh ve Akâid dersleri veren Âtıf Bey'den ders okumuştur ki Şeyh, kendisinin ilmine ve otoritesine hayrandı.

Şeyhülislam'ın kıraat ilminde de mütehassıs olduğunu duymuştum, bu doğru mudur?

Evet, Allah rahmet eylesin, hocamız Hâfızu'l Kur'an idi ve çok güzel Kur'an okurdu. Kıraat ilmini Sultan İkinci Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'ndaki kütüphanesinde görevli iken zamanın reisü'l kurrası olan Köse Niyazi Efendi'den okumak suretiyle tahsil etmiş ve bu ilimde icazet almıştır.

Şeyh'in Türkiye'den hicret edene kadar ilmî hayatı ve yetişmesi nasıldı?

Hocamızın çok diri bir ilmî hayatı vardı. Sultan Abdülhamid Hân'ın huzurunda icra edilen "Huzur Dersleri"ne2 iştirak ederdi. İslamî İlimler Cemiyeti'ne katıldı ve Dârul-Hikmeti'l-İslamiyye'ye âzâ olarak tayin edildi.3 Bütün bu faaliyetleri Fatih Camisi medresesinde verdiği derslere ilaveten sürdürüyordu ki o vakit Fatih medreselerinde kadim Ezher geleneğinde olduğu üzere bir program uygulanıyordu. Sabri Efendi Fatih Külliyesi'nde Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer gibi İslamî ilimleri okutuyordu. Bunun yanında Arap Dili ve Edebiyatı dersleri de veriyordu, bu derslerde talebelerine Allame Sadeddin Taftazâni'nin Mutavvel'ini okutuyordu.

Fatih Medresesi'nde kendisinden ders okuyan talebelerinden tanıdığınız kimse var mı?

İmam Buhari'nin Sahih'ini şerhetmiş olan çok değerli bir âlimi tanıyorum: İsmail Kamil Miras. 1955 senesinde kendisini ziyarete gitmiştim, o zaman kendisi yaşlı bir insandı. Kendisine dedim ki: "Efendim, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'yi tanır mısınız?" Dedi ki: "Çok iyi tanıyorum, kendileri benim hocamdır, üstadımdır." "Bu nasıl oldu?" diye sordum, şöyle anlattı:

"Memleketim Afyonkarahisar'da okulu bitirdiğimde eğitimimi sürdürmek için İstanbul'a gittim. Orada bir müddet kaldım, bu esnada Fatih, Bayezid ve Ayasofya Camilerindeki ders halkalarını dolaşıyordum. Bu dolaşmadan maksadım, kendisine talebe olacağım en uygun hocayı bulabilmekti.

Gelişimin yedinci günüydü Fatih Camisi'nde bir belâgat dersine oturdum, dersi yaklaşık yirmi beş yaşlarında çok muhterem bir hocaefendi veriyordu.

Kendisini bir müddet dinledim, baktım ki Sadeddin Taftazâni'nin belâgatla ilgili Mutavvel isimli kitabını okuyordu. Kitabın beyitlerini şerh ediyordu, öyle mükemmel açıklıyordu ki beni büyüledi, âdeta aklımı başımdan aldı. Etrafımdakilere bu zâtın kim olduğunu sordum, dediler ki: 'O Tokatlı Mustafa Sabri Efendi'dir'. On sene süreyle derslerine devam ettim, kendisinden ilim ve feyiz aldım. Bu on senenin sonunda da kendilerinden icâzet alma şerefine nâil oldum."

Bilindiği üzere kendileri Osmanlı Meclisi'nin bir âzâsı idiler; acaba yaptıkları en önemli icraat ne olmuştur?

Şeyh Efendi'nin en meşhur icraatı, İttihatçılara karşı mukavemeti olmuştur. Mesela Kânûn-i Esâsî'nin 35. maddesinde bir değişiklik önergesi verdikleri vakit uzunca ve etkili bir konuşma yaparak buna karşı çıkmıştır. Onların bu değişiklikten maksatları, bu kanunu kendilerine parlamentoyu dağıtma ve Padişahı hal'etme yetkisi verir hâle getirmekti. Tabi bu sayede kanunlarla diledikleri gibi oynayabilecek ve değiştirebileceklerdi. Sabri Efendi bu konuşmasında şunları ifade etti:

"Bilinmelidir ki Padişah, yönetim hakkını Kitap ve Sünnet'ten almaktadır. Şayet Hakk'tan ayrılacak, dalalete sapacak olursa İslam onun hal'edilmesini emretmektedir. Ancak O, İslam yoluna tabi olmaya devam ediyor, Hakk'tan ayrılmıyorsa o takdirde parlamentonun onu hal'etme hakkı yoktur. Bilindiği üzere İslâm ancak kendisine tabi olunan bir dindir, bir nizamdır. Hâlbuki ey İttihatçılar! Siz onu tabi olacak hâle getirmek istiyorsunuz ve siz kanunlarda heva ve heveslerinize uygun dilediğiniz gibi değişiklik yapmak istiyorsunuz. Siz, sabit olması gerekenle değişip gelişmesi gerekenin sınırlarını çizme konusunda büyük bir hata yapıyorsunuz. Zannediyorsunuz ki insanın sürekli değişip geliştiği gibi kanunların da değişmesi ve gelişmesi lazımdır. Bu doğru değil! Bilesiniz ki kâinatta bazı değişmez sabit hakikatler vardır, bir de değişken olan şeyler vardır. İnsanın fiilleri değişir ve gelişir, ancak Allah'ın ahkâmı, Allah'ın koyduğu kanunlar değişmez, Resûlullah'ın sünneti sabittir, asla değiştirilemez. Sizler Halife-i Müslimîn'in yetkilerini kısıtlamakla aslında kendi keyfinize göre kanun koymak, daha açık ifadesiyle helali haram, haramı da helal saymak istiyorsunuz, bu ise asla câiz değildir."

Şeyhülislamlık makamındayken yaptığı en mühim hizmet sizce nedir?

Onun Şeyhülislamlık makamında yaptığı en mühim hizmet, akidesi ve niyeti düzgün olan insanları seçerek mühim noktalara onları tâyin etmeye ihtimam göstermesidir. Aynı zamanda yolsuzluk ve rüşvete karışmış, Batılılaşma ve Avrupalılaşma sevdasıyla yanıp tutuşan kişileri, bu mühim noktalardan uzaklaştırmak olmuştur. Bunun yanında resmî organlarda, özellikle de eğitim ve hukuk alanlarında yaptığı ıslah çalışmalarını da belirtmek gerekir.

Bildiğim kadarıyla İttihatçılar onu tutuklamaya çalıştılar ancak Sabri Efendi onlardan kaçmayı başarabildi, bu nasıl oldu?

Mustafa Sabri Efendi, Osmanlı Parlamentosunun bir âzâsı iken İstanbul'da Fatih'in bir mahallesinde oturuyordu. İttihatçılar parlamentoyu dağıtıp kendilerine muhalif olanları tutuklamaya kalkıştıklarında Sabri Efendi'nin evine de gecenin geç saatinde kendisini bir baskınla ele geçirmek üzere geldiler.

Sabri Efendi onların geldiğini fark edince evin arka pencerelerinden birinden atlayarak kaçmış, bir müddet İstanbul'da saklandıktan sonra buharlı bir gemi ile gizlice Romanya'ya gitmiştir. Bir müddet Bükreş'te kalmış ve burada bir ev satın almıştır. Evine bakması için İbrahim Temo isminde, aynı zamanda İttihat Terakki'nin kurucularından olan bir Arnavutu vekil bırakır. O da Şeyh'in evini gasbedip kendi mülkiyetine geçirir.

Yönetim değiştikten sonra Sabri Efendi bir daha dönmemek üzere Türkiye'den ayrıldığında nerelerde ikâmet etmek zorunda kaldı?

İstanbul'dan ayrılınca Mısır'a gitti. Önce İskenderiye'ye geçti. Burada Mısırlıların çok kötü muameleleriyle karşılaştı. Kendisine çürük domates ve yumurta atıldı, iğrenç küfürler edildi. Tabii bunlar Mısır'daki Türk Konsolosluğunun yönlendirmesiyle yapılmıştır. Bunun üzerinden fazla geçmeden Şerif Hüseyin, misafiri olarak ikamet etmek üzere kendisini Hicaz'a davet etti.

Aynı zamanda Sultan Vahdeddin ve Osmanlı Devleti'nin bazı eski vezirlerini de memleketten çıktıklarında davet etmişti. Bir vapurla Cidde'ye ulaştılar. Şerif Hüseyin kendilerini çok büyük bir resmî törenle karşılamıştır. Sabri Efendi beş ay kadar burada kaldıktan sonra tekrar Mısır'a döndü. Oradan Beyrut'a geçti, sonra da Romanya'ya…

Zira orada Müslümanlar çoktu ve Romanya Müftüsü Kazanlı Halil Efendi gibi dostları vardı. Aynı zamanda burada gasbedildiğini öğrenince çok

şaşıracağı bir evi vardı. Oradan Yunanistan'a, Gümülcine şehrine geçti; burada oğlu İbrahim Sabri ile birlikte İslamî bir gazete olan Yarın gazetesini çıkarmaya başladı.

Bu gazeteyi İslam âleminin birçok noktasına dağıtıyor, Türkiye'ye de ulaştırıyordu. Yunan tarafını Başbakan Venizelos'un temsil ettiği Türk-Yunan antlaşmasının ilk maddelerinden biri, Yarın gazetesinin yayınına son verilmesi ve Mustafa Sabri Efendi'nin Yunanistan'dan çıkarılmasına neden oldu. Böylece Yarın gazetesi fiilen kapanmış oldu. Sabri Efendi de sadece Hristiyan din adamlarının ve dindar Hristiyanların yaşadığı bir Yunan adasına nakledildi.

Efendi burada son derece endişeli ve sıkıntılı bir durumdadır, zira burada ölürse cenazesini papazların kaldırmasından ve onların mezarlığına defnedilmesinden korkmaktadır. Bu sebeple de buradan herhangi bir İslâm memleketine gidebilmek için girişimlerde bulunur. Kendisini sığınmacı olarak kabul etmeleri için Müslüman memleketlerin devlet başkanlarına mektuplar yazar fakat hiçbiri kendisine müspet cevap vermez.

Son çare olarak oğlu İbrahim'le birlikte Atina'ya gidip bütün Müslüman devletlerin sefaretlerini tek tek dolaşmaya başlar. En son Mısır Konsolosluğuna giderler. Konsolos iyi bir insandır ve kendilerine Mısır vizesi verir. Vizelerle birlikte ailesinin yanına dönerler ve topluca Mısır'a giderler.

Mısır'a gitmezden önce Hristiyan din adamları, Sabri Efendi'ye gelerek mülteci olarak sığındığı hâlde kendisini sınır dışı eden Yunan Hükümeti aleyhinde dava açmasını, kilisenin bütün keşişleri ve rahipleriyle birlikte arkasında olduklarını söylemişler ancak o buna razı olmamıştır.

Mısır'a yerleştikten sonra Mısır hükümetinin kendisine çok misafirperver davrandığını duymuştum, bu doğru mudur?

Evet doğrudur. Evkaf nezaretinde temsilci idi, bu vazifesinin karşılığı olarak kendisine on iki Mısır Cüneyhi maaş bağlanmıştı.

El Kavlü'l Fasl4 isimli kitabı yayınlanıp Mısır'a yayıldığı zaman Veliaht Mehmed Ali Paşa Sarayı'nın erzak sorumlusu Muhtar Bey, Mektebetü's sekafe'de kitabı görmüş ve bir nüsha almış, okuyunca hayretler içerisinde kalmış ve bir nüsha daha alıp onu da Veliaht'a hediye etmiş ki kendileri ancak bu kitabı okuduktan sonra Şeyhülislam'ın Mısır'da olduğundan haberdar olabilmişler.

Muhtar Bey'den kendisini araştırıp bulmasını istemiş, o da arayıp dururken Ezher'deki Türk revaklarına kadar gelmiş, oradakilere sormuş. Hocamızla olan münasebetimiz nedeniyle bizim evi göstermişler; geldi, ben de kendisine hocamızın adresini verdim. Kendisine gitti ve Veliaht'ın selam ve hürmetlerini arz etti ve dedi ki:

"Veliahd Mehmed Ali Paşa, zâtıâlilerinizi ziyaret etmeyi çok istiyorlar ancak içinde bulunduğumuz siyasî durumda sömürge yönetiminin ve ordusunun buna müsaade etmemesi sebebiyle bunu yapamadılar; tabii bunu yaptığı takdirde memleketi idaresi altında tutan bu sömürgeci güçlerin zâtıâlinizi rahatsız etmelerinden endişe etmektedirler. Bu sebeple uygun görürseniz sizi kendilerine götürmek üzere beni gönderdiler."

Hocamızı muvafık gördüler. Ertesi gün Muhtar Bey kendisini almaya geldi; bir arabayla Nil kenarındaki saraya gittiler. Saraya vardıklarında Paşa, kendilerini büyük bir hürmetle, son derece güzel bir şekilde karşıladı. Sonra öğle yemeğini birlikte yediler. Ayrılırken Türkçeyi gayet güzel konuşabilen Paşa, Şeyhülislam'a, "Muhterem üstadım, bizim zâtıâlilerinize ikramda gecikti(rdi)ğimiz bir husus var ki - bu da on iki Mısır Cüneyhi aylık bağlanması idi- kabulünü istirham ediyorum dedi. Hocamız bunu kabul etmek istemedi; ancak çok ısrar edince kabul etmek zorunda kaldı. Paşanın vefatına kadar bu aylık kendisine ödenmeye devam etti. Tabii bu ödenen, Evkaf Bakanlığı'ndan aldığı maaştan farklı bir şeydi.

El Kavlü'l Fasl isimli eserin basımında geçen bir vâkıa duymuştum, bize bundan bahsetmeniz mümkün mü acaba?

Bu kitabın basılması hâdisesi şudur: Doktor Muhammed Hüseyin Heykel, Hayatü Muhammed isimli kitabını neşrettiği vakit, bütün İslâm âleminde ve özellikle Mısır'da büyük rağbet gördü. Ezher ulemasından bazıları, yanlarında bu kitabın bir nüshası olduğu hâlde hocamıza geldiler ve bu kitapta Peygamber'imizin *sallallahu aleyhi ve sellem* mucizelerini inkâr ettiğinden ve birçok hadis ve siyer kitabını karaladığından, müsteşriklerin sözlerine itimat ederek o kaynakların müellifleri ve râvilerini ta'n ettiğinden şikâyette bulundular. Ayrıca Şeyh Muhammed Mustafa el Merağî'nin bu zâttan ve kitabından övgüyle bahsetmesi ve hatta bu kitaba takriz yazmasından duydukları üzüntüyü ifadeyle üstadımız Mustafa Sabri Efendi'den bu kitaba eleştiri ve reddiye mahiyetinde bir kitap yazmasını talep ettiler. Hocamız da kitabı aldı ve mütalaa etti.

O günlerde Mahmut Şeltut, Risâle isimli dergide bir veya iki makale yayınlayarak, Kur'ân'da hakkında nas bulunan Hz. İsa *aleyhisselam*ın göğe yükseltilmesi meselesini ve kıyâmet alâmetlerinden biri olan âhir zamanda yeryüzüne nüzulünü inkâr etti. Sabri Efendi de kendisine cevaben bir makale yazıp yayınlamak üzere Sekafe isimli dergiye gönderdi. Bunu yayınlamadıkları gibi okuyucuların gözünden de sakladılar. Hocamız da dediler ki: "İş bu raddeye kadar gelmişse biz susacak değiliz zira hakkı söylemektense susan, dilsiz şeytandır!" Sonra Mevkıfu'l Akl5 isimli kitabı üzerine yoğunlaştı. Kitabın nübüvvet ve mucizeye dair üçüncü bâbını daha derinlemesine ele alıp genişletmek sûretiyle müstakil bir kitap hâline getirdi.

Kitap basılma safhasına geldiğinde karşımıza -hocamız, oğlu, ben, ve birkaç yakın dostu- kâğıt ve basma problemi çıktı. Zira bunu kaldıracak maddi gücümüz yoktu. Şeyh Hasan el Benna'ya gittim, ona hâdiseleri anlattım, çok etkilendi. Ertesi gün kendisiye birlikte hocamızın ziyaretine gittik (aralarında sıcak bir bağ vardı). Meseleyi detaylıca müzakere ettiler ve neticede kitabı basmaya karar verdiler. Hasan el Benna, kitabın isminin "İki imanın arasını kesin olarak ayıran söz: Gayba inananların imanıyla gayba inanmayanların imanı" olarak yayınlanmasını teklif etti.

Kendi payına düşen iki yüz kitabın basılma parasını verdi. Biz de gazetelere ilan verdik; bu, kitabın basılmasına ortak bulabilmek için verilmiş bir ilandı ve iştirakin bedeli on Mısır kuruşu idi. İlanları verdikten sonra kitabın ismi konusunda hocamız biraz rahatsızlık duydu. Mucizeleri ve gaybı umumen inkâr eden kişi ona iman etmiş sayılmaz. Bu sebeple de iman sıfatını onlara izafe etmek doğru değildir. Bu sebeple de hocamız kitabın isminde değişikliğe gitti ve ismini el-Kavlu'l-Fasl Beynellezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi vellezîne lâ Yu'minûn (Gayba iman edenlerle etmeyenlerin arasını ayıran nihai söz) olarak değiştirdi.

Baskı ile ilgili teklifleri topladıktan sonra kâğıt satın aldık. Yanımızda kitabın el yazısı nüshasıyla birlikte Kahire'deki İsa el Bâbî el Halebî matbaasına gittik. Baskıyı yapacak kişilere kitabı gösterdiğimizde hocamızın yazısını okuyamadıkları için kitabı basamayacaklarını söylediler.

Allah garîki rahmet eylesin, hocamız o zaman yaklaşık seksen yaşlarındaydı ve ellerinin titremesi nedeniyle yazısı bozuktu. Muhakkak yayınlanması gerektiğini düşündüğü bu kitabının yayınlanamayacak olması sebebiyle çok üzülmüştü. Bunu görünce gönüllü olarak kendimi bu işe

verdim ve kendi el yazımla kitabı baştan sona tekrar yazdım, gönderdim; bu şekilde kitabın baskısı yapılabildi.

Şeyhülislam'ın Türkçe yazılmış kitaplarını biliyor musunuz?

Kendisinin Türkçe yazılmış iki kitabını biliyorum. Birincisi, "……" isimli kitabıdır ki bu kitabı Arapça sarf, nahiv ve belâgat üzerine büyük Türk âlimlerinden Mehmet Zihnî Efendi'nin yazdığı el Kavlu'l-Ceyyid isimli kitabına reddiye olarak yazmıştır. Bu kitabını da Beyanü'l Hakk isimli dergide yayınlamıştır.

Bu kitap, ulemanın birçoğu tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Hatta bizzat Mehmet Zihnî Efendi tarafından da beğenilmiştir. Zihni Efendi kitabı okuduğu vakit şunları söylemiştir: "Ben Mustafa Sabri Efendi'yle iftihâr ediyorum çünkü o, Arapçanın bütün hususiyetlerini ve inceliklerini mükemmel derecede bilmektedir. Bana yönelttiği tenkitler de ilmî tenkitlerdir ve benim yaptığım hataları düzeltmektedir."

Diğer kitabı ise '*Yeni İslâm Mücтehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi'*dir6. Bu kitabın telif edilmesinin de zikredilmeye değer bir hikayesi var; hocamız bizzat kendisi şöyle anlatmıştı:

"Rusya'da Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Musa Carullah diye bir Müslüman ortaya çıktı. Meşhur bir âlimdi ve Türkçe, Arapça, Fransızca, Rusça gibi dilleri gâyet iyi biliyordu. Kaynaklara vukûfiyeti iyiydi ve birçok telifi vardı ancak bazı imanî meselelerde yanlış yola sapmıştı. Kendisi Rahmet-i İlahiye Burhanları isminde Türkçe bir kitap telif etti. Bu kitabın ileri sürdüğü fikir şuydu:

Kâfirlerin ebedî cehennemde kalmasına Allah'ın rahmeti müsaade etmez; Allah buna razı da olmaz. Bu kitap Türkiye ve Rusya'daki Müslümanlar arasında epey revaç buldu. Tabii ki o zamanlar Rusya'da yaşayan Müslümanlar, ona reddiye yazabilecek durumda değildiler.

Hocamız İttihatçıların şerrinden kaçıp da Romanya'ya gittiği vakit, orada kalırken -ki tam Harb-i Umûmî yıllarıydı- arkadaşı, Romanya Müslümanları müftüsü Kazanlı Halil Efendi bu kitapla hocamızın yanına geldi. Kitabı kendisine uzatarak dedi ki:

"Muhterem Üstadım, üzülerek ifade edeyim ki bu kitap, Müslümanlar arasında çok büyük fikri rahatsızlığa ve uzun münakaşalara neden oldu. Zâtıâlilerinizden istirham etsek, bu kitabı bir inceleseniz de ilmî manada hak ettiği şekilde bir tenkide tabi tutsanız."

Hocamız bu kitabı aldı ve mütalaa etti… Tabii kitabın derinlemesine incelenmesi, bütün muhteviyatının tahlili için uzunca bir vakte ihtiyaç olduğunu gördü.

O günlerde Alman ve Türk orduları Romanya'ya girme hususunda ittifak ettiler ve girer girmez İttihatçılar, hocamızı tutuklayıp oradaki bir hapishaneye koydular. Hocamız hapse girerken bu kitabı da yanına aldı. Kendi kendine "İşte bu kitabı okuyup derinlemesine tahlil etmek ve tenkidini hazırlamak için en münasip vakit." dedi.

Gerçekten de hocamız kitabı iyice okuyup tahlilini yaptıktan sonra mum ışığı altında kitaba reddiye yazmaya başladı. Çok küçük harflerle elindeki kâğıtlara sığdırmaya çalışarak yazmış, zira başka kâğıt elde etme imkânı yoktu. Bu kâğıtların da elinden alınmasından çok korkuyordu, çünkü burası hapishaneydi ve bu yazıları alabilirlerdi.

Hocamız bu yazdıklarını nasıl muhafaza edeceğini düşünmeye başlamıştı ki aklına güzel bir fikir geldi. Kendisini düzenli olarak ziyarete gelen Kazanlı Halil Efendi'den kâğıtları alıp güvendiği emin bir bakırcıya gidip kendisine güzel bir abdest ibriği yaptırmasını, ibriğin alt tarafında gizli bir bölme olmasını ve içerisine bu kâğıtların güzelce gizlenmesini, ardından da belli olmayacak şekilde lehimlenerek kapatılmasını ve ibriğin kendisine getirilmesini rica etti. Halil Efendi hocamızın istediklerini aynen yapıp ibriği hocamıza getirdi, hocamız da hapiste kaldığı altı ay süresince ibriği muhafaza etti.

Türkiye'deki Sultan'ın emriyle İstanbul'a getirildiğinde bu ibriği de yanındaydı. Sonra Bilecik'te zorunlu ikâmete tabi tutuldu. 1918'den Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Bilecik'te sürgünde yaşadı. Sonra İstanbul'a geldi, ibriği açtı ve kâğıtları içerisinden çıkardı. Ardından 1919'da Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi isimli bu kitabını neşretti.

Kendisinin araştırma ve incelemelerinden bahseder misiniz?

Şekip Arslan, kıymetli eseri "Müslümanlar neden geri kaldı, diğerleri nasıl ilerledi?"7 isimli kitabını yazdığında Mustafa Sabri Efendi'den Türkiye'deki Müslümanların da istifade edebilmesi için onu Türkçe'ye çevirmesini istedi. Hocamız 1934 senesinde kitabın tercümesini yaptı. Hocamız bu kitabın dipnotlarında çok değerli açıklamalarda bulundu. Hatta bazılarında Şekip Arslan'la münakaşa etti ancak kitap basılamadı ve hâlâ el yazısı hâliyle beklemektedir.

Kendisinin çokça okumaya ihtimam gösterdiği kitaplar hangileriydi?

Hocamızın sıkça okuduğu ve mütalaa ettiği kitaplar çoktu. Mesela Tefsir'de Taberi'nin Câmiu'l-Beyân'ı, Râzi'nin Mefatihu'l-Gayb'ı, Kurtubi'nin el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı, Kadi Beyzâvi'nin Envâru't-Tenzîl'i, İbn Kesir'in Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim'i, Alusi'nin Rûhu'l-Meâni'sini okurdu.

Hadis'te Kütüb-i Sitte'yi şerhleriyle birlikte okurdu. Akâid ve Kelâm'da Mevâkıf'ı şerhleri ve dipnotlarıyla birlikte ve Mekâsıd'ı, İmam Rabbâni'nin Mektubât'ını okurdu. Fıkıh'ta Serahsi'nin Mebsut'unu, Kasani'nin Bedaiu's-Sanai'sini, Kemal İbnü'l-Hümam'ın Hidaye şerhini okurdu. Belagat'ta okuduğu Ahmed Hasan ez-Zeyyat'ın Difa' Ani'l-Belâğa isimli kitabıydı.

Arap edebiyatına çok düşkündü. Mustafa Sadık er Râfii'nin yazılarını ve şiirlerini çok okur ve derdi ki: "İnsanı bir âlemden alıp başka âlemlere götüren Mustafa Sadık er-Râfii gibi bir edebiyatçı görmedim." Özellikle onun Vahyü'l-Kalem isimli eserini çok edebî bulur ve okurdu. Yine kendisinin el-İşraku'l-İlâhi ve Felsefetü'l-İslâm isimli makâlâtını her İslâm münevverinin mutlaka okuması gerektiğini söylerdi. Râfii'yi her zaman övgüyle anar, onun imanını över ve derdi ki "Dünyanın gürültüsünü işitmiyor ama o, kalbinin ilhamını, gönlünün vahyini, imanının sesini dinliyor."

Seyyid Kutub, hocamızın ömrünün son demlerinde İslamî içerikli yazılar yazmaya başlamıştı. Onun yazdıklarını okur, hidayet üzere sabitkadem olması ve muvaffakiyeti için dua ederdi. Onun hakkında "Edebi ve üslubundaki yükseklik, ona fayda sağlayacaktır. O iyi bir edip olmasa yazdıkları bu dereceye ulaşamazdı; bu çekiciliği ve ruhaniyeti de elde edemezdi." derdi.

Tabii bütün bunların hepsinden önce hocamız çokça Kur'an'ı Kerim okurdu.

Onun meclislerinde çokça söylediği sözlerinden hatırladığınız var mı?

Evet, çok iyi hatırlıyorum. Derdi ki: "Yahudiler insanlık âlemine beş tane kimyasal veya hidrojen bombası atsalar, beş tane küfür ve dalâlet önderi Yahudi âlimin icra ettiği tesiri yapamazlar. Bunlar Komünist Marx, Evrimci Darwin, Avusturya'lı Freud, Fransalı pozitivist Auguste Comte ve Sosyolog Durkheim'dir. Bunlar insanlık âleminin akıl, düşünce, anlayış ve ahlâkını perişan eden insanlardır. Yahudiler bu insanları büyüttüler, insanların

gözünde yücelttiler ve neticede bunları küfre öncülük edecek kişiler olarak karşımıza çıkardılar. Bugün bize düşen, onlarla savaşmak ve mücadele etmektir. Zira dinimiz bize küfre öncülük edenlerle savaşmayı emrediyor. Ben yakinen biliyorum ki bir gün gelip bunların maskeleri düşecek ve ilim adına işledikleri cinayetler ortaya çıkacak çünkü Hakk'ın dışında dalâletten başka bir şey yoktur."

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'yi, birlikte olduğunuz uzun müddet zarfında nasıl tanıdınız?

Altı seneden fazla süren birlikteliğimizde ve okuduğum kitap ve makâlelerinden tanıdığım kadarıyla kendisini çok mütevazı, ilmi ve âlimleri seven biri olarak gördüm. Kendisi derdi ki:

"Ben dirâsete ve ilim tahsiline bir türlü doymadım. Şayet çocukluk yıllarıma yeniden dönmek mukadder olsaydı ilim tahsiline yeniden başlardım çünkü insan hayatının en tatlı dönemlerinden biri, ilim tahsil ettiği dönemdir."

Yine hocamız, tabiatının sertliğine, celalli yapısına ve sivri kalemine rağmen çok ince ruhlu, lâtif bir insandı. Yine kendisinin kuvvetli bir akideye sahip olduğunu, İslâm'a sımsıkı bağlı olduğunu gördüm ki Allah ruhunu kabzedinceye kadar İslâm'ın nusreti için yazmaktan bir an geri durmadı. Yaşlılığında ellerinin titremesi, yazmasını son derece zorlaştırmasına rağmen bundan vazgeçmedi. Onu Allah yolunda kınayanların kınamasından çekinmeyen biri olarak tanıdım. O şunu söylerdi:

"İslâm düşmanlarından, insanları İslâm'dan uzaklaştırmaya çalışan bin kişi benim karşımda olsa onlardan korkmam çünkü biliyorum ki Allah benimle beraber ve ben gücümü O'ndan alıyorum."

Onun, Allah'ın kaza ve kaderine olan müthiş imanı, hep dikkatimi çekmiştir. Cesaret, tahammül ve sabrının sırrı burada gizli olsa gerek. Kendisi Türkiye'deyken gerek ilmî gerekse siyasi olarak ulaşılabilecek en üst noktalara ulaştığı gibi üzücü ve sıkıntı verici hâdiseler de hiç başından eksik olmamıştır.

Ailesinden ve vatanından kopup uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen bir kere olsun şikâyette bulunduğunu ve söylendiğini görmedim; bilakis, onu sabreden ve yalnızca Allah'a sığınıp güvenen biri olarak gördüm.

Aynı zamanda kendisinin çok ince ve muhabbet dolu bir rûha sahip olduğunu biliyorum, zira kendisi Allah'ın adı anıldığında çok defa göz yaşlarına hâkim olamaz, ağlardı. Şu beyti de her zaman tekrar ederdi: "Nefsine ihtimam göster ve onu faziletlere alıştır; unutma ki sen ruhunla insansın, cisminle değil."

Hakkında söylenecek en doğru söz şudur: O, büyük bir mücahitti ve hayatını Allah yolunda cihatla geçirdi. Onun mücadelesinin özü şuydu: Kur'ân, beşerî hayatın her safhasında, her cihetinde yegâne düsturdur. İslâm, insanları dünya ve ahirette saadete erdirecek yegâne dindir, yegâne nizâmdır, hayat şeklidir. Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek ise küfürdür; Allah ve Resûl'ünün yolundan sapmaktır.

Dipnotlar: ***1.)*** Ruus, "Medrese tahsilini bitirip 'mülâzim' olanlardan imtihanda muvaffakıyyet kazananlara verilen beratın adıdır." "Ruus imtihânı" denmesi bu sebepledir. (bkz., Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3.c., İstanbul, M.E.B. nşr., 1413/1993, 71.s.). ***2.)*** "Ramazanın ilk gününden başlamak ve sekiz derste sona ermek üzere sarayda padişah huzurunda 'Mukarrir' adı verilen zamanın tanınmış âlimleri tarafından takrir olunan derslere verilen addır. Buna 'Huzr-ı Hümayun Dersleri' de deni[li]rdi." (Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., 1.c., 860.s.). ***3.)*** Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye için bkz., Sadık Albayrak, Son Devrin İslâm Akademisi, 2. tab, Şamil nşr., İstanbul, trz.. ***4.)*** el-Kavlu'l-Fasl Beynellezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi vellezîne lâ Yu'minûn (Kâhire). ***5.)*** Mevkıfu'l-'Akl ve'l-'İlm ve'l-Âlim min Rabbi'l-Âlemin ve İbâdihi'l-Mürselîn (4 c., Kâhire, 1370 / 1950). ***6.)*** Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi: Kazanlı Mûsa Bigiyef Efendi'nin (Rahmet-i İlâhiyye Bürhânları) Nâmındaki Eseri Hakkında İntikâdâtı Hâvîdir, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1337 / 1335. Sibel Dericioğlu tarafından yapılmış transkripsiyonu Bedir neşriyât arasında çıktı: Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi: Musa Carullah Bigiyef'e Reddiye, Bedir nşr., 1418 (1998), 234 s.. ***7.)*** Bu kitap, Abdülvehhap Öztürk tarafından Müslümanların Gerileme Sebepleri başlığıyla çevrilmiştir, Nur nşr., Ankara, 1405 (1985).

Son Kitabı Mevkıfulakl'ın Giriş Bölümünde Babasına Hitaben Yazdığı Ön Sözünde Diyor ki:

"Babamın ruhuna…

Allah sana da anneme de rahmet etsin. O da sadece sana yardımcı olmakla kalmazdı; Allah'ın rızasının kazanılacağı işlerde seninle yarışırdı. Anadolu şehirleri arasında âlimleriyle meşhur Kayseri'ye ilk defa gitmem için bana izin vermesi ve senden izin istemesi konusunda ben, senden önce onu ikna etmiştim.

En büyük arzun, benim ilim tahsili ve din âlimlerinden bir âlim olmam için çalışmamdı. Bu konudaki arzun, bitmez tükenmez bir arzu idi.

Bir keresinde şehrimiz Tokat'tan İstanbul'a gelmiştin. Sultan Fatih Camii'nde beni ders verirken gördün. O zaman Fatih Camii, Kahire'deki Ezher-i Şerif gibiydi. Şimdiki Ezher'den ise daha üstündü. Ben o zaman yirmi iki yaşındaydım. O zaman bazı arkadaşlarına benim için şöyle demiştin:

"Kayseri'den sonra ilim tahsil etmek için benden İstanbul izni aldı. Hemen diploma sahibi oldu, oturdu ders okutuyor. Bana göre ise en azından otuz yaşına kadar okumaya devam etmeliydi."

Allah sana rahmet etsin. İlmî kariyer elde etme meselesinde sen haklıydın ama kaderin beni acele ettirmesinin hikmeti, daha sonraki beni bekleyen, hayatıma girmiş önemli olaylarda ortaya çıktı.

Sonra seni memnun etmeyen ikinci şey, devletten aylıkla ders okutmaya başlamamdı. Hâlbuki sen, beni ve ailemi geçindirebilecek bir servet sahibi değildin. Bu duruma benzeterek diyorum ki Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamına getirildiğim gün sağ olsaydın, senin gözünde değerim artmış olmayacaktı.

Ama, Şeyhülislamlık ve vekillik dönemimden önce de mecliste, gazete ve dergilerde zulüm, yıkım, fısk ve azgınlık siyasetine karşı mücadele ederken beni görseydin! Ümmetin dinini, ahlâkını, edebini ve diğer değerlerini savundum. Otuz yıldan fazla bir zaman mücadeleyle geçti. Çeşitli sıkıntılar ve belalarla karşılaştım. İlkelerimi terk etmemek için iki defa malımı ve toprağımı terk ettim. İkisi arasında da bir kere tutuklandım. Senin beğenin ve rızan olacak şekilde, bu uğurda dünya nimetlerinden kaybettiklerime hiçbir zaman üzülmedim de.

Hicret diyarımdaki, siyasi cihattan, ilmî ve dinî cihada geçtiğim bu son yıllarımda bu kitabı kaleme aldım. Bu kitapta, bilgili Müslüman'ın ihtiyaç duyacağı ilmî, felsefî meselelere değindim. Böylece akidesini kurtarsın, asrın getirdiği sapık akımlara karşı kendisini korusun. Bu alanda ilim ve edebiyat dünyasının doğudaki ve batıdaki, yaşayan ve ölmüşleriyle

tartıştım. Cihadımda iyice ilerledim. O kadar ki yazarken tartıştıklarımı, -kalemimin Arap olmamasına rağmen- karşıma aldım.

Umarım bu kitap seni memnun eder, ilim tahsilinden sonra benden beklediklerinle aynı olur. Senin bu memnuniyetinle de Rabbimin rızasını umuyorum.

Allah'ın rızası ise böyle küçük bir kitap sebebiyle, kulları arasındaki o küçük hâlimle benim gibi birinin istemesinden şüphesiz çok daha büyük ve değerlidir."

Diyor ki:

"Beni üzen diğer bir şey de; âlim ve aydınların, yönetimin zulüm ve idamından korktukları için değil de sırf kamuoyundaki genel yaygın kanaate ters düşmemek için hakikati anlatamamaları, bilakis gizlemeleridir.

O âlim ve aydınların çoğu, İslam ve hükümlerine savaş açan, hayattan silmeye çalışanlara olan düşmanlığımı açıklamamamı tavsiye ettiler. Maksatları beni sıkıntı ve eziyetlerden korumaktı.

Yazıklar olsun! Eğer susacak ve konuşmayacak idiysem niye yurdumu terk ettim. Hayatımı ve geçimimi onca tehlikelere attım. Bu yolda bundan çok daha büyük sıkıntı ve zorluklar çektikten sonra, niçin davamdan döneyim?

Âlim ve aydınlara düşen; cahillere uymak, onların yolundan gitmek midir? Yoksa onları irşad etmek; yanlışlarını göstermek midir?

Yazık ki yazık! Ben dini savunurken Müslümanlardan destek değil köstek göreceğim! Müslümanların dininden ezayı gidermeye çalışırken, Müslümanların ezâsına maruz kalacağım!

O hâlde hayat kötü, ilaç hastalıktır ki doktor hastaya tabi oluyor. İslam, bu yeni ve gizli düşmanlarından, ayrıca korkak ve ahmak dostlarından gördüğü zararı, hiçbir eski düşmanından görmemiştir.

Ne yazık ki uyuyanlar için uykusuz kalmışım!"

Çile Yumağı

‘Allah İşinde Galiptir’

İnsanların çoğu bilmiyor, anlamak istemiyor olsalar da Allah, işinde galiptir. Yarattığı mülkünde her şey O’nun dilemesi ve emretmesiyle olmaktadır. O ne diliyorsa onu yaratıyor. Kimsenin O’nun yaratmasına müdahalesi mümkün değildir.

İnsanların, duyu organlarından biriyle algıladıkları olaylar hakkında hüküm vermeleri, her zaman hakikati yansıtmamış olabilir. Mülk Allah’ındır. O, mülküne kimseyi ortak koymamıştır. Bize göre olayların iyi veya kötü yorumlanmış olması, hoşlanmadığımız bir seyir içinde sürmesi, sonucu değiştirmiyor. Gerek insanlık tarihinde ve gerekse her insanın kendi hayatında nice olaylar vardır ki başıyla sonu hiç aynı olmamıştır.

Nice olaylar elem veren bir başlangıçla başladığı hâlde huzurlu bir sonla bitmiştir. Tam aksi de doğrudur. Aciz kullar olarak, bizi yaratan Rabbimize teslim olup hükmüne rıza göstermemiz kadar rahatlatıcı bir seçeneğimiz yoktur.

Kitabımız Kur’an’ı Kerim, canlılığını hiç kaybetmeyen ve kıyamete kadar her insan için ders olacak örnek olayları, örnek görmek isteyenlerin önüne koymuştur.

Hikâye Değil İbret!

Özellikle peygamberler arasından seçilip bize sunulan olaylar başta olmak üzere, Kur’an’ın zikrettiği geçmişe ait olaylar hakkında şu hakikatleri tesbit etmekte yarar vardır:

a- Bir olayın Kur’an’da zikredilmiş olması, ‘hak ve doğru’ kelimelerinin ifade edebileceği en doğrudan çok daha doğrudur. Adına kıssa veya başka bir şey denmesi, bu olayların, dilimizdeki hikâye, roman gibi kelimelere tekabül ettiğini göstermez. Zikrediliş tarzının hikâyevari olması da önemli değildir. Kur’an, neyi zikrettiyse o hakkın ta kendisidir. Ondan daha hak yoktur. Kur’an’daki bir olay, o olayın içeriğine bakılmadan Kur’an hükmünü taşır. Âyetlerden bir âyet ne ise, o olayın zikredildiği âyet de sıradan bir Kur’an âyetidir. İmanın özüdür, akidemizin esaslarındandır.

b- Kur’an’ın anlattığı olaylar, ‘en güzel’ anlatımın ürünüdürler. Gerek Arapça olması ve gerekse üslubunun Kur’ an’a mahsus bir üslup olması onu farklı kılsa da daha iyi bir anlatımdan, daha iyi bir zamanlamadan da

söz edilemez çünkü Kur'an'ın zikrettiği olaylardan herhangi birinin anlatanı bizzat Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ en doğruyu, en güzeli konuşur.

c- Kur'an'ın zikrettiği olayların herhangi biri için eskimişlik söz konusu değildir. Her olay kesinlikle kıyamete kadar, ibret almayı gerektirecek inceliklerle doludur. Faillerinin eskimişliği, olayın ders yönünü eskitmez. Kur'an'daki bu olayların, namazda okunan âyetler olmasının yanında, bu olaylar nesil yetiştirmede, imanın canlı tutulmasında ve ufka bakma yeteneğinin geliştirilmesinde en önemli eğitim kaynaklarımızdandırlar.

Dolayısıyla Müslümanlar, Kur'an'da zikredilen olayları, abdest ve guslü öğrenip/öğrettikleri gibi bir Yusuf kıssasını, bir Bakara olayını da öğrenmeli ve öğretmelidirler. Bu da Kur'an'ın azametine uygun bir anlayışla olmalıdır. Çocuk masalı, halk efsanesi düzeyine indirgenmiş bir anlayışın âyetlere tatbik edilmesi, itikat açısından vahimdir.

d- Kur'an'daki olayların büyük bölümü, Mekke döneminde, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabının ağır şartlar altında yaşadıkları dönemde inmiştir. Olaylar, o dönemdeki Müslümanların morallerinin takviyesi ve gelecek planlamasında Allah'ın kudretinin dikkate alınarak düşünülmesinin gerekliliğini öne çıkarmıştır. Bugün ve yarın bu olayları Kur'an'dan okuyanların bu yönü dikkate alması gerekir.

e- Âdem *aleyhisselam* olayı başta olmak üzere, Kur' an'da anlatılan olayların tamamı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimiz için gayba ait bilgilerdir. Onun hiçbir şekilde bilmesi mümkün olmayan olaylar hakkında ayrıntılara varıncaya kadar insanlara bilgi vermesi bir mucizedir; onun doğruluğunun belgelerinden biri olarak incelenmelidir bu olaylar.

f- Bu olayların enine boyuna bilgisi hiç kimsede yoktur. Gerçek bilgiler Allah Teâlâ katındadır. Dolayısıyla, bu olaylar hakkında yorum yapmak, bunların ayrıntılarına girmek doğru değildir. Sadece Kur'an'ın anlattığı kadarıyla yetinmek en güzel olanıdır. Eğer Kur'an bir ayrıntıya temas etmemişse, hadislerde de o ayrıntı zikredilmiyorsa mü'min haddini bilmelidir. Zorlama olacak tafsilat, ana gayeyi zedeleyebilir.

g- Kur'an'daki olayların önemli bir bölümü Yahudilerle ilgilidir ama Yahudiler, kendileriyle ilgili olaylar da dâhil olmak üzere, inanmaya yanaşmamışlardır. Değil ders almak, desiselerle hakikati çarpıtmak yönünü tercih etmekle, bilinen Yahudi karakterini teşhir etmekten yana tavır sergilemişlerdir. Bu da önemli bir ders konusudur. Bu konuda onların, bazı tefsir kitaplarına kadar sızan uydurmalarına karşı dikkatli olmayı mecburi hâle getirmektedir.

h- Çocuklarımıza, Kur'an'ımızdaki kıssaları anlatmayı eğitimimizin en önemli konularından biri olarak görmek ve tatbik etmekle mükellefiz. Çocuklarımız, başta enbiyaya ait kıssalar olmak üzere Kur'an'da zikredilen olayları bilmelidirler ancak onlara bu kıssaları anlatırken üç önemli husus gözden kaçmamalıdır:

1- Çocuklar her şeyi duyarlar ama anlayamazlar. Anlayamadıkları için de kendi seviyelerine göre yorumlayarak duydukları için zihinlerinde yer açarlar. Mesela, bir İbrahim *aleyhisselam* örneğinde, onun putları devirmesi olayıyla, oğlunu kurban etmesi olayını aynı yaş ve anlayış seviyesindeki iki çocuğa anlatamayız. Anlatıp kurtulmak yerine anlatıp eğitmek, dava insanı yetiştirmek hedefimiz olmalıdır.

2- Çocuklarımıza bu kıssaları anlatırken şeytanın bizi sinsi bir tuzağa düşürmesine karşı da uyanık bulunmalıyız. Kur'an'daki bu kıssalar, çocuklar için değildir. İman eden herkes için bir ibret ve derstir. Öncelikle de büyüklerin bu kıssaları öğrenmesi gerekmektedir. Kıssaların Kur'an'ımızın çocuk bölümü olarak görülmeleri ağır bir hatadır.

3- Çağımızda gelişen teknolojiden yararlanarak bu kıssaları çocuklarımıza taşımanın yararı ve gerekliliği tartışılmaz bir konudur. Ancak peygamberlere ait kavramların sulandırılmasına karşı da imanımızın bize yüklediği bir sorumluluk, sürekli bizi kontrol etmelidir.

Çile Yumağı Yusuf Aleyhisselam

Yusuf *aleyhisselam*ın imtihan badirelerini anlatan olay, onun on yaşlarında olduğu dönemden başlayıp yaklaşık yarım asır kadar sürmüştür. Her biri farklı bir boyutu yansıtan imtihanların tamamını Kur'an'dan öğreniyoruz. Kur'an bize, asırlar öncesine ait bir olayı aktarıyorsa biz o olayı, en az bir Fatiha suresinin muhtevası kadar önemseyerek ve üzerimize tatbik etmeye çalışarak dinleriz.

Fatiha suresindeki, mesela 'Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur.' ifadesi, bir mü'min için neleri çağrıştırıyorsa, Yusuf *aleyhisselam* kıssasında da o çağrıştırma bir boyutuyla vardır. Bu durum, Yusuf *aleyhisselam*ın yaşadıklarının, âlemlerin Rabbinin dilemesiyle ve yaratmasıyla olmasındandır.

Yusuf *aleyhisselam* kıssasının muhtevasında, aile içi ilişkiler, insan psikolojisi, nübüvvet işaretleri, cinsel arzularımızı irdeleyen bölümler vardır ama konunun herhangi bir bölümünde ana tema, Allah'ın planının nasıl yürüdüğünün gösterilmesidir. Allah, işinde galiptir. Meselenin hülasası

budur. Kullar bilse de bilmese de Allah'ın hükmüne itiraz yoktur. O, dilediğini dilediği şekilde yapar. Mesele budur.

Yusuf *aleyhisselam*ın macerasının başlama yeri ile bitiş yeri arasında bir benzetme yapmak dahi mümkün değildir. Bir kuyuda başlayan macerası, büyük bir devletin sarayında bitmiştir.

Mü'min insan açısından yapılacak bir tahlilde ortaya çıkacak sonuçlardan biri de şudur:

Genelde Kur'an'da anlatılan olaylar, bir peygamberin kâfirlerden biriyle olan mücadelesi etrafındadır. Başka bir ifadeyle olaylar bir Hak/Batıl mücadelesi ekseninde döner. Bu olayda ise konular, bir peygamberin evinde başlamaktadır. Yusuf *aleyhisselam*ın Mısır macerası ise yine Hak/Batıl boyutundan çok, bir anlamda saray içi olayı olarak cereyan eder.

Yusuf *aleyhisselam*, duygusallık yönü ağır basan önemli olaylar zincirinin hepsinden imtihanı kazanarak çıkmıştır. Bir imtihanı bitmeden diğeri başlamış, bir imtihanındaki çehreler, öbüründe farklılaşarak karşısına çıkmıştır. O ise on yaşında girdiği imtihan badirelerinden sadece alnının akıyla çıkmakla kalmamış, insan olmanın, mü'min olarak yaşamanın en tabii sonucu olarak, bir tür imtihana tabi tutulacak bütün mü'min nesillere önemli dersler bırakarak çıkmıştır. Yusuf *aleyhisselam*, kendi ümmetinin peygamberi, bütün mü'minlerin de öğretmenidir. Hepimiz, onun dersine davetliyiz.

Yusuf *aleyhisselam* olayını uzun uzun anlatan ve aynı isimle anılan surenin son âyetinin nasıl bittiğine dikkat edenler, bu kıssaların neden anlatıldığını idrak edeceklerdir.

Gerçekten onların kıssalarında akıllılar için bir ibret vardır! Bu Kur'an uydurulur bir söz değil ancak kendi önündekinin tasdiki, her şeyin açıklayıcısı ve iman edecek topluluk için bir hidayet, bir rahmettir! (Yusuf suresi, 111)

Yusuf Suresini Anlamak

Bir

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan peygamber kıssaları, farklı surelerde geçerken, Yusuf *aleyhisselam* kıssası tek başına bir surenin konusu olarak bize anlatılmıştır. Bütün peygamberlerin kıssaları ibret ve ders konusu olmakla beraber, özellikle Yusuf *aleyhisselam* kıssası, Allah'ın işinde galip

olacağını, her seviyeden mü'min insanın kolayca anlayabileceği bir üslupla zikredilmiştir.

Kardeşler arası ilişkiler, erkek-kadın ilişkisinin şehvet boyutu, sabır, kadınların hileleri, rüya ve yorumlanması, ihlas, tevhid gibi konuları yoğun bir şekilde ihtiva ettiği için, kıssa içinde ders izi bırakma yönü oldukça etkin surelerdendir.

İki

Yusuf *aleyhisselam* doğduğunda on bir kardeşi vardı. Babası onu çok seviyordu.

Bir gece rüya gördü. Rüyasında, on bir yıldız ve güneşle ay ona secde ediyorlardı. Rüyayı babasına anlattı. Babası rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tembihledi; şeytanın onları kışkırtmasından çekindiğini söyledi. Rüyasının, ileride büyük bir nimete dönüşeceğini düşünüyordu.

Kardeşleri, babalarının Yusuf'a düşkünlüğünü çekemediler. Onu önce öldürmeyi, sonra da bir kuyuya atmayı düşündüler. Babalarını ikna edip Yusuf'u götürdüler ve bir kuyuya attılar. Bir kervan, su için kuyuya geldiğinde onu gördü, çıkarıp götürdüler ve köle olarak sattılar.

Yusuf'u Mısır'a götürmüşlerdi. Mısır'daki yöneticilerden biri onu aldı ve hanımına teslim etti. Yusuf, genç bir delikanlı olunca, evin hanımı onun hakkında yanlış şeyler düşündü.

Gereksiz yere Yusuf zindana atıldı. Yıllarca orada kaldı.

Mısır kralının gördüğü rüya üzerine bir arkadaşının -bu zindan arkadaşıydı ve zindanda onun rüyasını yorumlamıştı- delaletiyle saraya davet edildi. Yaptığı rüya yorumu dikkat çekti.

Sarayda mühim bir göreve tayin edildi.

Kardeşleri bir kıtlık yılında yardım istemek için Mısır'a geldiler. Yusuf onları tanıdı. Bir yolla babasını ve annesini de onlara katarak Mısır'a davet etti. İlk buluşma anında, hepsi Yusuf'un önünde secde ettiler. Böylece rüya yaklaşık yarım asır sonra tahakkuk etti.

Üç

Yusuf *aleyhisselam*, Yakub *aleyhisselam*ın oğludur.

Yakub *aleyhisselam* ise İshak *aleyhisselam*ın oğludur.

İshak *aleyhisselam* da İbrahim *aleyhisselam*ın oğludur.

Bu olay, bir peygamberin ikinci kuşak torunu üzerinden cereyan etmiştir.

Dört

Yusuf *aleyhisselam*, Yakub *aleyhisselam*ın ikinci hanımından olan iki çocuğundan biridir. Diğer kardeşlerinin Yusuf *aleyhisselam*a soğuk durmalarının nedeni buydu. Babalarının Yusuf'u daha çok kayırdığı gibi bir neden sadece bahanedir. Şeytan onların aklını bu yolla çelmişti. Yusuf *aleyhisselam*ın çok güzel bir genç olduğu gerçeği de dikkate alındığında, onlar kendilerine göre haklıydılar. Öyle veya böyle Yakub *aleyhisselam* bir peygamber olarak, çocukları arasında ayrımcılık yapacak durumda değildi. Yine de bize, çocuklar arasında adil olmanın önemine dair büyük bir ders çıkmaktadır. Olmayan bir şeyden bile şeytan kendisine malzeme çıkarabildiğine göre, olanından çok daha rahat fitne üretebilir.

Beş

Allah'ın hikmeti gereği, olay bir rüya ile başladı. Yusuf *aleyhisselam* bir rüya gördü. Bu rüya, babasının dikkatini çekti çünkü Yakub *aleyhisselam* peygamberdi. Bazı şeyleri Allah'ın bildirmesiyle biliyor ve hissediyordu.

Rüyanın, Yusuf'un geleceğinde büyük bir farklılığa işaret olduğunu hissetti. Kardeşleri Yusuf'u zaten hor görüyorlardı. Bir de böyle bir neden bulurlarsa, ona bir kötülük yaparlar diye endişelendi ancak Allah, kaderi yazmıştı. Bir şey değişmedi. Ona rüyasını anlatmamasını söyledi. Anlattı veya anlatmadı, kardeşleri şeytanın tuzağına düştü, onun için ölümcül bir plan yaptılar.

Altı

Kardeşleri, aralarında toplanıp Yusuf'u öldürmedikçe babalarının onlara yanaşmayacağını ifade ettiler. İçlerinden biri, öldürmek yerine bir kuyuya atmayı önerdi. Bu fikri kabul ettiler. Yusuf'u imha ettikten sonra tevbe edip iyilerden olmayı düşünmüşlerdi.

Babalarına gidip, Yusuf'u beraberlerinde götürmek için izin istediler. Babaları ise onların dalgınlığı anında kurdun onu yiyebileceğini söylediyse de babalarını ikna edip, Yusuf'u yanlarına aldılar.

Yedi

Sahraya çıktıklarında, Yusuf'un gömleğini çıkardılar. Yusuf'u da bir kuyuya attılar. Yusuf kuyuya düşerken Allah Teâlâ, ona bir gün bu durumu onlara haber vereceğini ilham etti.

Sekiz

Kardeşleri, gömleği kana bulayıp akşam eve döndüler. Babalarına oyun oynarken kurdun Yusuf'u yediğini söylediler. Yakub *aleyhisselam*, kurdun, gömleği parçalamadan nasıl Yusuf'u yediğini anlamadığını söyledi ancak iş işten geçmişti. Yapacak bir şeyi yoktu. Sadece hâlini Rabbine arz etti.

Dokuz

Mısır'a giden bir kervan, içinde Yusuf'un bulunduğu kuyunun etrafında su molası verdi. İçlerinden biri kovasını saldı, Yusuf kovaya tutundu. Adam çekince karşısında güzel bir çocuk buldu. Sevindi çünkü onu köle pazarında satıp para kazanacaktı. Sermayesiz elde ettiği için de çok para istemeden ucuz bir fiyata onu sattı.

On

Yusuf, köle pazarında satılırken, onu, çocuğu olmayan ve kralın baş adamlarından biri satın aldı. Evine götürdü. Hanımına ona iyi bakmasını tembihledi. Evin hanımı da onu sevdi. Yusuf böylece Filistin'den Mısır'a intikal etmiş oldu.

On Bir

Bir peygamber evinde doğdu. Orada on yıl yaşadı. Şimdi ise bir zenginin evinde hizmetçi olarak iyi bir hayat yaşamaya başladı. Evin erkeği de kadını da onu sevdiler. Belli ki Allah'ın planı yürüyor; O, dilediğini yapıyor.

On İki

Tertemiz bir geçmiş ve bir peygamberin ihtimamıyla yetişti, asrının en güzeli olarak da dikkat çekiyordu. İnsan nevinin en güzeli gibiydi.

Bir yaştan sonra Allah Teâlâ ona hikmet ve ilim verdi. Nübüvvet hazırlığı başladı.

İmtihan da renklenmeye başlamıştı.

Evin hanımı, Yusuf'u kendisine gizli eş edinmek istedi. Bu ise kuyudan daha karanlık bir uçuruma yuvarlanmaktı onun için. İmtihan içinde imtihan, gurbet içinde gurbetti bu.

O zaman Yusuf kaç yaşındaydı, bunu bilmiyoruz. Kur'an ve hadislerde böyle bir bilgi yoktur ama bir kadının dikkatini çekecek, genç bir yaşta

olduğu büyük ihtimaldir. Kadın, onu kendisine çekmek için çok uğraştı. Sonunda kapıları kilitleyip onu ikna etmek istedi.

Yusuf kabul etmedi. İhlası onu engelliyordu. Rabbi onu korudu. Nasıl koruduğunu âyetler zikretmiyor ama Rabbinden bir işaretle Yusuf'un kendine geldiğini söylüyor.

Kadın ısrar edince odayı terk etmek istedi. Kadın peşinden gidip onu çekti; Yusuf'un gömleği arkadan yırtıldı.

O esnada kadının kocası kapıdan içeri girdi. Kadın, erken davranıp Yusuf'un kendisine saldırdığını ima etti. Yusuf inkâr etti.

On Üç

Kadının yakınlarından birinin hakemliğine başvuruldu. Hakem şöyle karar verdi:

Yusuf'un gömleği yırtılmış olduğuna göre, eğer önden yırtılmışsa kadın haklıdır. Arkadan yırtılmışsa Yusuf haklıdır. Gömleğin arkadan yırtıldığı anlaşılınca, Yusuf'un kaçtığı, kadının da çektiği anlaşıldı.

On Dört

Kadının kocası Aziz, Yusuf'tan olayı gizlemesini istedi. Olay böylece kapanıp gidecekti.

On Beş

Hizmetçilerle dolu bir evde olay örtbas edilemedi. Şehir sosyetesi konuya vâkıf oldu. Aziz'in karısı, söylentilerden rahatsız oldu. Kendini haklı çıkarmak için kadınlar arasında bir toplantı yaptı. Önlerine meyve tabakları koydu. Ellerine de bıçaklar verdi. Sonra da Yusuf'tan kadınların önüne çıkmasını istedi. Yusuf, kadınların önüne çıktığında onu gören kadınlar âdeta büyülendiler. Yusuf'un güzelliği gözlerinde alabildiğince büyüdü. 'Asla bu bir insan olamaz!' dediler.

Kadın, Yusuf hakkındaki düşüncesinde haklı olduğunu onlara ispat etti. Bu sefer onların gönlü Yusuf'a takıldı.

On Altı

Kadınların Yusuf'a gönül vermeleri onu endişelendirdi. Rabbine sığındı. Onların fitnesi karşısında zindanı tercih ettiğini söyledi.

Kadın, Yusuf olayının kapanabilmesi için Yusuf'un zindana atılıp gözden uzaklaştırılmasının daha yararlı olacağını düşündü.

Yusuf geçici bir süre için zindana kondu.

On Yedi

Yusuf, bir süreliğine zindana atıldı. Mesele, sosyete arasındaki dedikoduyu kesmekti.

Zindan onun için daha emindi bu durumda.

Zindandaki iki arkadaşı, gördükleri rüyalarını ona anlattılar. O da rüyaları yorumladı. Rüyanın birine göre sahibi kurtulacak, görevine dönecek, diğerine göre de sahibi asılacaktı.

Kurtulacağını söylediği arkadaşına, saraydaki görevine döndüğünde, kralın yanında durumunu anlatmasını rica etti.

Arkadaşı kurtuldu, saraydaki işine döndü ama onu hatırlamadı. Yusuf yıllarca orada kaldı. Bu sürenin on yıla yakın olduğu rivayet edilmektedir. Yusuf zindanda kendi hâlinde uzun yıllar geçirdi.

On Sekiz

Bir gün kral, enteresan bir rüya gördü. Rüyasını yorumlayabilen çıkmadı. Yusuf'un rüyasını yorumladığı zindan arkadaşı, yıllar sonra onu hatırladı. Yusuf'un iyi rüya yorumladığını söyledi. Onu getirmesini emrettiler.

Yusuf rüyayı yorumladı:

Yedi yıl bolluk olacak. Yedi yıl da kıtlık olacak. Bolluk yılında mahsul israf edilmesin; gereği kadar kullanılıp gerisi başağında bırakılsın. Kıtlık yılında o bırakılanlardan yararlanılır.

Yorum, kralın dikkatini çekti. Yusuf'un getirilmesini istedi.

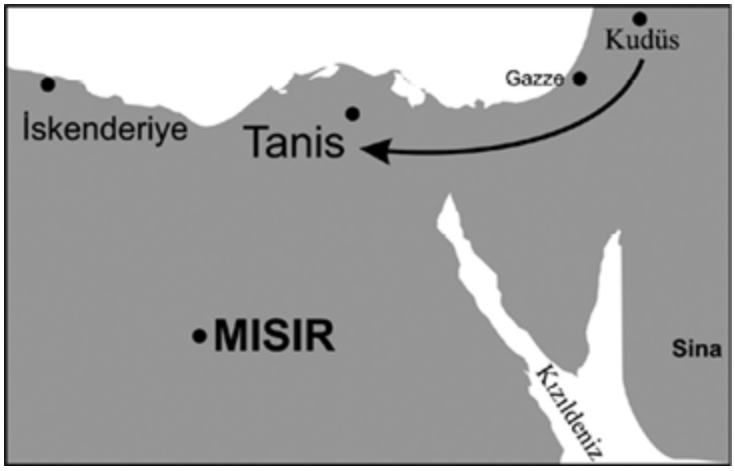
Yusuf, suçsuzluğu anlaşılmadan çıkmak istemedi. Kadınlara yaptıklarının sorulmasını istedi.

Sordular, kadınlar onun suçsuz olduğunu söylediler. Yusuf zindandan kurtuldu.

On Dokuz

Kral, Yusuf'ta bir farklılık olduğunu anlayınca ona ikramda bulunmak istedi. Yusuf da kendisinin hazine sorumlusu yapılmasını istedi. Kral bu teklifi kabul etti.

Böylece Yusuf, köle olarak girdiği ülkede, hazineden sorumlu bir numaralı isim oldu.

Kuyudan saraya giden yolun topraktan izlenişi

Yirmi

Kralın rüyasında gördüğü kıtlık yılları geldi. Filistin diyarında da kıtlık oldu.

Yusuf'un kardeşleri, stoku bulunan Mısır'a geldiler. Yusuf onları tanıdı. Onlar ise Yusuf'u tanımadılar. Öyle bir yerde de onu asla ummazlardı.

Adam başı tahıl verildiğinden, evde bıraktıkları küçük kardeşlerini de getirmelerini istedi.

Onlar da babalarına döndüklerinde, bir dahaki sefere küçük kardeşlerini de kendileriyle göndermelerini istediler. O da onlara Yusuf'a yaptıklarını hatırlattı. Becerip babalarını ikna ettiler. Küçük kardeşlerini de yanlarına alıp bir kere daha Mısır'a geldiler.

Yirmi Bir

Yusuf, kafileyi karşıladı. Gelen küçük kardeşi, onun öz kardeşiydi. Kendisini ona tanıttı.

İstediklerini çuvallara koydurttu. Sonra da onlara bir tuzak hazırladı. Kralın su kabını küçük kardeşinin çuvalına koydu. Onlar yola çıkacakken de kralın su kabının çalındığını, çuvallarının aranacağını söyledi. Kap, kimin eşyasında çıkarsa, onun alıkonacağını duyurdu.

Kap, küçük kardeşte çıktı.

Diğerleri hemen ‘Kardeşi de çalmıştı.’ diyerek onu dışlamaya kalkıştılar.
Geri dönüp babalarına bir acı haber daha verdiler.

Yirmi İki

Yakub *aleyhisselam*, onları tekrar Mısır’a gitmeleri için yönlendirdi. Mısır’a gelip Yusuf’a yalvarmaya başladılar. Yusuf onlara, kardeşlerine ne yaptıklarını sordu. O zaman Yusuf’u hatırladılar. Özür dilediler. Yusuf onları bağışladı. Gömleğini verip, babasına götürmelerini istedi. Hepsini Mısır’a davet etti.

Yirmi Üç

Gömlek getiren kafile Mısır’dan hareket edince Yakub, Yusuf’u algıladığını söyledi. Ciddiye almadı yanındakiler. Yusuf’a ağlamaktan gözlerine ak düşmüştü.

Kafile geldi. Gömlek yüzüne sürülünce Yakub *aleyhisselam*ın gözleri açıldı.

Yirmi Dört

Baba, anne ve kardeşler Mısır’a gittiler.

Yusuf’un önüne çıkıp secdeye kapandılar. On bir kardeş, baba ve anne secde hâlindeyken, Yusuf *aleyhisselam*: ‘*İşte rüyanın yorumu*!’ dedi.

İman Ehli İçin Yusuf Suresinden Hiç Bitmeyen Dersler

1. Bu sure Mekke’de inmiştir. İndiği dönem olan “hüzün yılında” ilk mü’min nesil, Allah’a iman etmenin en ağır bedellerini ödüyorlardı. İşkencenin tahammülleri zorladığı bir dönemde göklerden bir teselli bekleniyor, kurtuluşun ışıkları gözleniyordu. Allah Teâlâ ise Yusuf suresi ve benzeri âyetlerini indiriyordu.

O gün iman etmenin bedelini ödeyen mü’minlere Allah Teâlâ, geçmiş ümmetlerden hatta peygamberlerden örnekler vererek, Allah için nelere katlanılması gerektiğini ve Allah için sabredip katlananların akıbetini örneklendirmiş oluyordu.

O gün için ashabıkirama heyecanlı bir örnek olan Yusuf kıssası, ashabıkiramla aynı dereceleri paylaşmak isteyenler için bugün de heyecanlı ve taptaze bir örnektir.

2. Yusuf *aleyhisselam*, İbrahim *aleyhisselam*ın oğlu olan İshak *aleyhisselam*ın oğlu Yakub *aleyhisselam*ın oğludur. Sözün özü, kendisi, babası ve dedesi peygamberdir. Buna rağmen, Allah'ın insanlar için koymuş olduğu imtihan kanunlarından muaf tutulmamıştır. Belki de geçirdiği badireler, normal insanlarınkinden çok daha ağırdır.

Ne nesep ne de yaşanılan zaman ve mekân, hiç kimsenin Allah Teâlâ'dan muafiyet beklemesini gerektirmez. Allah muaf tutacak olsa, kendisi, babası ve dedesi nebi olan bir kuluna bu muafiyeti lütfederdi.

Dünyada varlığın sebebi imtihandır. Bu imtihana da herkes tabi tutulacaktır. Ne imtihan şeklini, ne de imtihan zamanını kullar belirler. O konuda hüküm Allah'a aittir.

3. Yusuf *aleyhisselam* **zahiren izlenen şekliyle**, önce babasının ilgisi ardından da yüz güzelliği nedeni ile sıkıntılara düştü.

Bundan da iki sonuç çıkmaktadır:

Eğer Allah Teâlâ, bir musibet takdir buyurmuşsa, onun sebeplerini de yaratmıştır.

Kimi zaman da o sebepler, peşinden koşulan, imrenilen sebeplerdir ama akıbetleri hakkında insanların bilgileri yoktur.

4. Yusuf *aleyhisselam* birden çok badireler atlatarak, ulaştığı makamlara ulaşmıştır. Bunlar:

Kardeş kıskançlığı,
Kuyu karanlığı,
Kölelik,
Kadın tuzağı,
Hapis hayatı,
Bolluk ve devlet otoritesine sahip olma hafifliği,
İnsani duygularla sınanmadır. (Eline düşen kardeşlerini bağışlamasıdır.)

5. Allah Teâlâ bu surede bir yandan Yusuf *aleyhisselam*ı anlatırken, bir yandan da anlayabilenlere hayatın sırlarından bir demet göstermektedir.

Mesela:

Aile içi ilişkiler, şeytanın özellikle müdahale etmek istediği alanlardandır. Allah'a ulaşan yolda ailedeki yapı önemli bir yer tutar. Ebeveyn-evlat, evlat-evlat ilişkileri, diğer yakınlarla alakanın seyri bu açıdan hassas konulardandır, kulun imtihanında önemli bir yer tutmaktadır.

Cinsi alaka konusunda imtihanın yeri ve zamanı yoktur. En riskli imtihanlardan biri olarak her mü'minin hazır olması gereken bir zaaf noktasıdır.

Muhafaza edilmesi gereken sırlar bulunabilir. Şeytanın ilgilendiği bir alan olduğundan sırlar, bizim için muhafaza edilmesi gereken özel hayatımız olarak bilinmelidir.

6. Yusuf *aleyhisselam* kıssası bir rüya ile başlamaktadır. Nübüvvetle bağlantısı olduğu için bu olaydaki rüya, farklı bir yere sahiptir. Yoksa rüya, mü'minin hayatında hüküm kaynaklarından biri değildir.

7. Yusuf *aleyhisselam*ın kıssası, başından sonuna kadar Allah Teâlâ'nın bilgisi ve iradesi dahilinde olmuştur. İnsanlar için anlaşılamayan kısımları bulunsa da hiçbir bölümü hikmete aykırı değildir.

8. Sırıtmayan bir yalan yoktur ancak bir zaman için Allah Teâlâ'nın kaderi tecelli etsin diye, yalana da farkında olmadan itibar edilebilmektedir.

9. Sabır anlaşılamadan din anlaşılmış olmaz. Ne zaman ve nerede niçin sabır gerekiyor, sabrın sırrı nedir gibi istifhamlar cevapsız kalmamalıdır. Bu sure, başından sonuna kadar sabrın niteliği hakkında en hassas örneklerden birini öğretmektedir. Yusuflaşma yolunda sabır, önemli bir merhaledir.

10. Allah Teâlâ'nın kudretini aşan bir olay, O'nun iradesi haricinde olup biten bir hüküm yoktur. O, murat ettiği şeyin sebeplerini de murat edip yaratır. Nitekim bu olayda Yusuf'un kuyuya atılmasını murat ettiği gibi, oradan bir kervanın geçmesini ve su ihtiyacı içinde olmalarını da murat etmiştir. İnsan aklı ile bakıldığında ise onun kuyudan çıkarılması, kuyuda kalmaktan beter bir kölelik döneminin başlaması şeklinde yorumlanabilir.

Hapishane hayatı da ibretlerle doludur. Neden girdi, sonu ne oldu?

Mü'min insan olaylara, kuş kafası ile değil de kuşbakışı bakarsa, Allah Teâlâ'nın hükümlerinde hiçbir çelişki olmadığını görür. İmanı güç kazanır.

Yusuf'un saraya girebilmesi için sarayda, çocuğu olmayan bir yetkiliyi de bilerek o hâlde yaratmıştır. Böylece Yusuf, kuyunun dibinden sarayın görkemli tahtına çıkmıştır.

Kralın rüya görmesi, sonra o rüyada görüldüğü gibi bolluk ve kıtlık yıllarının gelmesi de hep bu türdendir.

11. Erkek-kadın ilişkileri konusunda bu surenin âyetleri ibretle, defalarca okunulup düşünülmelidir. Mana âleminin zirvesinde bir erkek ve madde âleminin doruğunda onurlu bir kadına şeytanın kurmak istediği tuzak, bütün asırlarda yaşayan mü'minler için unutulmaması gereken büyük bir örnektir. Kur'an'ımızda bu olayın anılmasının sebeplerinden biri de budur zaten.

12. Allah'a davette bütün fırsatlar değerlendirilmelidir. Yusuf *aleyhisselam*, zindan arkadaşlarının rüya anlatmalarını, onlara imanı tebliğ için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

13. Yusuf *aleyhisselam*, beşeri şartlar olarak, kendisine ihanet eden kardeşlerinden dilediği intikamı alabileceği bir imkânla karşılaştı ama o, fazileti ve Allah'tan bulacağı mükâfatı tercih etti, onları bağışladı. **Zor ama üstün olanı yaptı.**

14. Her şey Allah Teâlâ'nın kudret elinde olduğuna göre, umut hiçbir zaman bitmemelidir.

Bir gün özlenen, uğrunda gözler feda edilen Yusuf çıkıp gelebilir.

15. Allah'ın Kur'an'da anlattığı olaylarda büyük ibretler vardır. Bu ibretler, kalbi mühürlenmişlere tesir etmemektedir. Mü'min oldukları hâlde insanların bu kıssalardan ders almamaları, sanki bu âyetlere iman etmeyenlere hitap ediyormuş gibi bakmaları oldukça düşündürücüdür.

Eğer bir mü'min, bu kıssadan kendisine pay çıkarabiliyor ve bu kıssayı hayatında değişikliğe vesile kılıyorsa; bunun için Rabbine şükretmelidir. **Zira Yusuf olmak kadar Yusuf'tan nasiplenmek de bir nasip meselesidir.**

Fezada Bir Derya

Hicretten Gazali'ye Kadar Olan Tarihimizin Ana Hatları, Bilgi Kaynağımızın Akış Güzergâhı

1- Medine'ye hicretle beraber, İslamî kimliği oluşturacak yapının taşları bir bir yerine oturtulmaya başlandı. Âyetler indi, hadisler tebliğ edildi. Allah, kullarından ne istiyor, onların nasıl olmalarını emrediyor, kim nerede durup nereye doğru yürüyor sorularının cevapları verilmeye başlandı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde, müphem bir konu bırakmadan gitti. Dini Allah kemale erdirdi. İnsana söz hakkı bırakılmadı. Dinin açık bir deliği yoktu.

Ashabıkiram, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*den öğrendiklerini pratiğe döktüler. Öğrendiklerine göre yaşadılar. Âyetleri ve hadisleri evirip çevirmediler. Kulaklarından giren, kalplerine ve beyinlerine hükmetti. Dinlerini, hayatlarından değerli tuttular; uğrunda can ve mal vermeye hazır yaşadılar. Pek çoğu da dinleri uğruna şehit olarak Rabbine gitti.

Ashabı kiramın en önemli tavırlarından biri, şüphesiz Kur'an ve sünneti dış etkilere karşı korumalarıydı. Kur'an' ın yanında sünneti bile konuşturmadılar. Sünnetin yanında kendileri bile ses çıkarmadan yaşadılar. Onlar için var olmak, Kur'an'a olduğu gibi itaat etmek, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in izinden gitmekti. Kimse cüret edip bir âyet hakkında kişisel görüşünü beyan edemedi. Doğal bir sonuç olarak da onların döneminde Kur'an ve sünnet, dolayısıyla İslam, Medine sokaklarına indiği günkü berraklığıyla kaldı. Kur'an, noktalarına bile dokunulmadan bir sonraki nesle taşındı. Allah onlardan razı olsun.

Ashabın bu tavrında etken olan unsurlardan biri, onların cahiliye döneminde herhangi bir felsefeden etkilenmemiş olmalarıdır. Çok dar bir alanda dönen edebiyatın ötesinde derin felsefi düşüncelere vâkıf değildiler. Şirk gibi çok yüzeysel bir bataklığa saplanmalarının nedeni de bu yüzeysellikti. İslam'ın onlara sunduğuna yirmi yıldan fazla direnemediler. İslam'ın nuru önünde hidayet yolunu seçtiler.

Ashabın döneminde, siyasi ve coğrafi gelişmeler de çok yoğun bir şekilde seyretti. Kendi aralarında alevlenen tartışmaları da oldu ama Kur'an, Medine'ye indiği berraklığıyla Kûfe'ye taşındı; İran'a taşındı. Yemen'e, Mısır'a götürüldü. Kendilerinin yıprandığı oldu ama kitaplarını ve ellerindeki sünnet emanetini yıpratmadılar çünkü Medine'ye yabancılar

ziyarete gelebildiler ama fikirleri Medine'ye hiç giremedi. Ashaptan sonra bile yabancı fikirler Medine'ye misafir olamadılar.

2- Siyasi olayların dışında, Müslümanlar arasında ilk yabancı fikir akımı Mutezile hareketidir. **Mutezile** mezhebi, insan aklını öne çıkaran ve aklı âdeta vahye muadil hâle getiren bir hareket başlattı. Ashabın dinlediğinde 'peki' dedikleri âyetler, **Mutezile** dalgasından sonra 'ama'lı açılımlara tabi tutuldu. İnsanlar, âyet ve hadis okunan yerde kendilerinde konuşma hakkı gördüler. Mutezile hareketi, temelleri sarsan ciddi bir fırtına olarak esti.

Mutezile akımı, kısa zamanda siyasi kadrolarda taraftar buldu. Çıkardığı fitneler zayiata neden oldu. Ahmed bin Hanbel gibi büyük bir âlim bu fitnenin kurbanı oldu, işkencelere maruz tutuldu. Ümmetin huzuru kaçtı. İlim meclislerinde bulanık sular aktı. Kur'an ve hadis hizmetleri aksadı. Fetihler gecikti. Gözler, ufuklardan iç avluya yöneldi.

Ebu Bekir ve Ömer gibi düşünüyor olmak, '*Allah bilir.'* demek, irtica gibi görüldü. Akıl abartıldı, her şeye çare olarak görüldü.

3- Mutezile ekolü, ağır bir fikir dalgası olarak yayılmaya devam ederken, hicri 270 yılında Basra'da **Ebu'l-Hasen el-Eş'arî** dünyaya geldi. **Ebu'l-Hasen**, ashaptan Ebu Musa el-Eş'arî'nin torunlarındandır. Babası ölünce annesi, zamanında Mutezile'nin başı durumunda olan Ebu Ali el-Cubaî ile evlendi. Cubai, onunla ilgilendi. Mutezile anlayışına göre onu yetiştirdi. Sonunda, Mutezile mezhebinin ileri gelenlerinden oldu. Mezhebin sırlarını iyi kavradı. Kırk yıl kadar Mutezile'ye hizmet etti. Sonunda Mutezile mezhebinin selefin yolunun karşısında yanlış bir yol olduğunu hissetti. On beş gün evine kapandı. Tefekkür etti. İstihare yaptı. Allah, kalbini selefin yoluna meylettirdi. Mutezile mezhebini terk edip ashabın yoluna girdi.

Eş'arî, Mutezile'nin aklı putlaştıran anlayışıyla, aklı yok saymak isteyenlerin arasında mutedil bir yol tuttu. İleri zekâsı, etkin dili ve kalemiyle kısa sürede Mutezile fırtınasının karşısında selefin akidesini müdafaa etti. Ashabın temsil ettiği akide üzerinde, Mutezile'nin açtığı yaralar derinlere inmeden **Eş'arî**'nin gayretleriyle kapatıldı.

4- Abbasi Halifelerinden Memun'un başını çektiği yabancı kültürlerin Arapçaya tercüme edilme hamlesi geldi bunun ardından. Aristo'nun eserleri, Batıda görmediği ilgiyi gördü. Batı felsefesi çok hızlı bir şekilde okuyan ve merak eden buldu. Bağdat, felsefe merkezine döndü. İnsanlar, ne kadar yabancı eser okuduklarını anlatır oldular. Hatta felsefe kitapları okumayanlara yan gözle bakılmaya başlandı. Mutezile'nin aklı abartan tutumu da felsefeye yer açmıştı.

Bu dönemde, felsefi düşünceler etkisini artırdı. **İbni Sina** ve **Farabi** gibi felsefede Batılılardan daha iyi felsefe adamları yetişti.

Felsefe ilerledikçe vahiy kültürü geriledi. İnsanlara, '*Allah dedi, Peygamber dedi*.' sözleri etki etmemeye başladı. Bu seferki fırtına, Mutezile'nin çıkardığı fırtınadan çok daha büyüktü çünkü Mutezile, İslam'ın içinde bir ekoldü. Belki de esnek bir ifadeyle konuşulacak olursa Mutezile hakkında yapılabilecek iki tespit, aradaki farkı anlatmaya yardımcı olacaktır.

Birincisi: Mutezile'nin İslam'la alıp veremediği olmadığı gibi, daha iyi anlaşılmak ve yaşamak için bu yolu tercih ettikleri de söylenebilir.

İkincisi: Mutezile mezhebine mensup olanlar, ibadetlerini eda eden, haramlardan kaçınan mü'minlerdi. Bir anlamda Mutezile bir iç sorundu. Felsefe ise dış kökenliydi. Aristo ve onun mantığına uygun düşünenler, kendilerini nübüvvet makamının rakibi görüyorlardı.

Mutezile'ye âyetle, hadisle cevap veriliyor, tartışmalar dini kaynaklar üzerinden sürdürülüyordu. Felsefe ise belli konularda âyet ve hadisi hatta nübüvveti yok saymaya yelteniyordu. İbni Sina ve Farabi gibi İslam meşrebinden gelen felsefeciler, doğrudan böyle bir çıkış yapmaya cesaret edemiyor olsalar da sürüklendikleri vadinin ucunda inkâr bataklığı vardı.

Felsefe ilerledikçe din geriledi.

5- Dördüncü asır bu çalkantılarla geçti.

Felsefenin dal budak salması ile yeni ekoller oluştu. Yabancı akımlar etkili olmaya başladı. Bir yandan fıkıh ve diğer ilim dallarında büyük çalışmalar yapılıyor, bir yandan da yabancı fikirler felsefenin maskesiyle İslam'a sızıyordu.

En tehlikeli akım, **Batınîye** akımı oldu. Aşırı Şii gruplar arasından çıkan bu ekol, kısa zamanda taraftar buldu. Bağdat ve çevresini etkisi altına aldı.

Felsefe'nin bilim kılıfıyla yapmaya çalıştığını **Batınîlik** kaba güçle yapmaya kalkıştı.

Batınîlik, başta Kur'an ve hadisler olmak üzere din adına söylenen ne varsa, onun bir açık bir de gizli manası olduğunu iddia etti. Bu yüzden de Batınîler olarak anıldılar. Namazdan söz edildiğinde onun açık manasının eğilip kalkmak, gizli manasının da lidere itaat etmek olduğunu söylediler. Bunun tam anlamı, İslam'ı içinden eritmekti. Ehlisünnet mezhebini ve ona bağlı hilafeti kaldırmak, en belirgin hedefleriydi.

Batınîler, fikir olarak yayıldıkları gibi kaba kuvvet de kullandılar. Pek çok suikastla önde gelenleri öldürdüler, korku saldılar. Ne yazık ki yazıp

çizdikleri çabuk etki etti. Onları beğenenler oldu.

Batınîliğin bir benzeri de Masonluk gibi gizil bir örgüt olan **İhvanısafa** olarak ortaya çıktı. İhvanısafa, içten bulandırma hamlesi yaptı. Risaleler yazıp her yere ulaştırmaya çalıştılar.

6- Bu gelişen fitnelere karşı Kelâm âlimlerinin cevap vermesi ve bu görüştekileri susturması bekleniyordu ama Eş'arî'den sonra, onun gibi dik durup, fitneleri engelleyecek bir isim çıkmadı. Fitneciler meydanı boş buldular.

Gazali: Fezada Bir Derya

Selçukluların sözünün önde olduğu bir dönemdi bu dönem. Selçuklular bir yandan Haçlı saldırılarına direnmeye çalışıyor, bir yandan da Batınîlik fitnesine karşı İslam'ı koruyorlardı. Nizamulmülk başta olmak üzere Selçuklu yöneticileri, İslam tarihinde programlı eğitim sistemine en çok yatırım yapan yöneticiler oldular.

Böyle bir ortamda Gazali doğdu. Gazali hicri 450'de (m. 1058) doğdu, 505'te (m. 1111) vefat etti. Ebu Hamid Hüccetülislam Muhammed bin Muhammed Gazali olarak bilindi.

Adı: Muhammed bin Muhammed bin Muhammed et-Tûsi.

Künyesi: Ebu Hamid.

Lakabı: Zeynuddin

Fakir bir ailenin çocuğuydu. O küçükken babası vefat etti. Onu, babasının sufi bir dostu yetiştirdi.

Gazali, asrının yaygın uygulamasıyla Kur'an'ı ezberleyerek eğitime başladı. Fıkıh ve edebiyat okudu. Genç yaşta müderris oldu. Derse hâkimiyeti dikkat çekti. Farklı dönemlerde farklı yerlerde okudu ve okuttu. Felsefeyi ve mantığı da iyi okudu. Bir yandan da kendi içinde arayışlara girdi. Bir dönem Bağdat'ı terk edip kendini tasavvufa verdi. Halvette kaldı. Şam'da ve Beytülmakdis'te kaldı. İbadetle meşgul oldu. Yokluğunda arandı. Şam'dan dönüşünde Bağdat'ta ricalar üzerine ders halkasını yeniden kurdu.

Gazali, kendinden önceki ulemanın tutum ve üsluplarını tenkit etti. Tasavvuf kökenli olduğu hâlde, hatalı bulduğu görüşlere karşı kendi görüşünü savundu. Kınamalardan etkilenmedi. Açılımdan rahatsız olmadı.

Fıkıh, kelam, felsefe dallarında çalıştı. Vefatından önceki dönemde de kendisini hadise verdi.

Uzlet döneminde meşhur kitabı İhya'yı yazdı. İhya ciddi bir ses getirdi. Fıkıhla günlük hayatı, ahlâkı kendisinden önceki yazılmış kitaplarda bir benzeri görülmemiş şekilde birleştirdi.

İlme, ahlâka, takvaya, tasavvufa ve en önemlisi kelâm ilmine derinlik kazandırdı. Felsefeden etkilenmiş kimliğine rağmen felsefeye en ağır darbeyi vuran Doğulu oldu. Ondan önce yazan İslam âlimleri, felsefeye karşı İslam'ı savunuyorlardı. Gazali, felsefeye karşı savunma yerine saldırma noktasında durdu. Onun, felsefenin tutarsızlıkları üzerine geliştirdiği tezi sayesinde, Müslümanlar arasında hızlı bir şekilde yayılan felsefi hastalıklar durdu.

Bilhassa en önemli kitabı olan **İhya** etrafında çok tartışmalar ve övgüler yapıldı. Kimilerine göre **İhya**, neredeyse Kur'an hâline getirilecekti. Kimilerine göre de **İhya**, Gazali'nin kendi din anlayışının ihyasından ibarettir. Zıt iki kutup arasında çok şey söylendi onun için. Çok meyvesi vardı, çok söz söylendi hakkında.

Onun için *'İslam Psikolojisinin Kurucusu'* diyen oldu. *Bir insan kılığında binlerce insan*, benzetmesini yapan oldu. İkinci İmam Şafii'dir diyen çıktı. Çağının ansiklopedisidir benzetmesi, yapan oldu.

Asırlardan beri eserleri okunup tartışılıyor, hakkında onlarca kitap yazıldı ama onun şu üç vasfı artık herkesçe kabul edilir oldu:

O, *Hüccetülislam*'dır.

Beşinci asrın müceddidi'dir.

Din ilimlerinin ihya edeni'dir.

Gazali Kim?

Gazali, fakir bir ailenin iki çocuğundan biri olarak dünyaya geldi. Babası ona bir mal bırakmadan vefat etti. O ve kardeşi, vakıf malıyla talebe okutan bir medreseye yerleştirildi. Orada barındılar.

Kaderin o yetim çocuğa ne yazdığını kimse bilmiyordu. Onunla ilgilenen olmadı.

Babasının vefatından kırk yıl sonra Gazali, Hüccetülislam oldu. Asrının ve kendisinden sonraki asırların en önde gelen isimlerinden biri oldu. İlkleri icat eden, kitapları kütüphanelerin bir numaralı eserlerinden olan biri oldu.

Gazali, kitaplarında çok şey yazdı, mü'minlere çok dersler verdi. Onun hayatı, ders almak isteyenler için çok önemli bir ders kaynağıdır.

Onun döneminde kelâm ilmi en önemli ilim dallarından kabul ediliyordu. Kelâm âlimleri de âdeta son sözü söylüyorlardı. Buna rağmen kendisi de

kelâm menşeli biri olduğu hâlde şu tespiti alenileştirmiştir:

‘Kur’an’ın delilleri gıda gibidir, her insan ondan yararlanır. Kelâmcıların delilleri ise ilaç gibidir, bazı insanlar ondan yararlanırken çoğu insan zarar görür. Hatta Kur’an su gibidir; süt bebeğine de güçlü insana da yararı vardır. Kelâmcıların sözleri ise yemekler gibidir, güçlü insanlara bile bazen yararlı, bazen de zararlı olur. Bebeklere ise hep zararlıdır.’

Gazali Ne Yaptı?

Gazali’nin yaşadığı çağda Müslümanların dört başlıkta toplanabilecek kökleşmeye yüz tutmuş sorunları vardı.

Birinci sorun: Haçlıların baskınlarıydı.

İkinci sorun: Batınîlerin kökleşmeye başlayan sapık fikirleri ve işledikleri cinayetleriydi.

Üçüncü sorun: Felsefenin yaygınlaşması ve dinin temel ilkelerine zarar vermeye başlamasıydı.

Dördüncü sorun: Abbasi hilafetinin, dolayısıyla siyasi sistemin çökme sürecine girmesiydi.

Gazali, ikinci ve üçüncü sorunun çözümünde önemli bir rol üstlendi. Gerek felsefeyi etkin rolden dışlayan hamlesi ve gerekse felsefenin, Batınîliğin sulandırdığı fıkıh ve tasavvuf dünyasına getirdiği yenilikler önemliydi. **Bir anlamda, fıkıhla tasavvufu bir araya getiren yeni bir çığır açtı. Fıkıhsız tasavvufu tenkit etti, ona fıkıh ilave etti; tasavvufsuz fıkhı tenkit etti, ona tasavvuf ilave etti.** Sevmeyenleri tarafından tenkit edildiği en önemli husus da bu noktada yoğunlaşmaktadır.

Batınîliğin ve felsefenin açtığı yara çok derindi. Ümmet neredeyse felç geçiriyordu. Sapık fırkalar, ellerini kollarını sallayarak dolaşıyor, dilediklerini yayabiliyorlardı. İthal fikirler taraftar buluyor, eli kalem tutan, dili söz yapan âlimler bir nedenle devreye giremiyorlardı. Konuşsalar da konuştukları itibara alınmıyordu. Bunun neticesinde ahlâkta ciddi bir çözülme, imanda zayıflama, siyasette daralma, toplumda çözülme hatta dinde gerileme adım adım ilerler hâle gelmişti.

O dönemde bu akımlara karşı duranlar, sadece savunma yapar nitelikteydiler. Gazali, onların silahıyla savunmanın ilerisine geçip Batınîliğe ve felsefeye saldırdı. Felsefeyi kendi silahıyla vurdu. Tartışmasız söylenecek bir söz şudur: Kader Gazali’yi, felsefenin din hâline gelmesini engellemek için çıkarmıştı.

Gazali adına çok önemli kayıtlar arasında bir hususu tespit etmekte yarar vardır. Bu tespit, bugün bile muhtaç olduğumuz bir çizgiyi göstermektedir. Gazali, fıkıhta Şafii, akidede Eş'arî hocaların elinde yetişti. İki mezhebi de benimsemişti. Ancak Batınîlik ve felsefeyle savaşırken kendi mezhebi adına savaşmadı. Mezhep imamını, hocalarını savunmak için kalem tutmadı. O, meseleyi dine yapılan bir saldırı olarak gördü ve Allah'ın dinini savundu. Bunun için de Şafiiliğe veya Eş'arîliğe mâl olmadı. Asırlardan beri bütün ümmetin ortak adı, İslam'ın belgesi, âlimlerin ve ilmin yüz akı oldu. Olayları yorumlayışı dar kalıplarda kalmadığı için, yaptığı çalışmaların bereketi insanlığa mal oldu.

Bu tespiti şu şekilde de kaydedebiliriz:

Gazali'nin felsefeyle yaptığı mücadele, felsefeyi çökertmekten çok İslam'ı yükseltmek amacını güdüyordu. Bunun için de felsefeyle değil, felsefedeki sapıklıklarla uğraştı. Felsefenin sınırını aşmasına, bilim olmanın ötesine geçip din olma arzusuna set çekti.

Gazali'deki Fark Nedir?

Gazali'yi asırlar ötesine taşıyan, Müslümanların yanında, gayrimüslimlerin bile üzerinde inceleme yapma ihtiyacı hissettiği bir âlim olmasının sırrı nedir?

İhtimal bir: Eğer bu sır, gördüğü eğitime mâl edilecek olursa, önümüze açık bir engel çıkacaktır. Gazali'nin döneminde eğitimin düzeyi ve şekli belli idi. Gazali farklı bir eğitim görmedi. Üstelik yetim olduğu için, sıradan bir eğitimi bile gördüğü söylenemez. Dolayısıyla eğitim farklılığı asıl neden değildir. Evet, ilimde kuvvetli şahsiyetler onun hocaları arasında zikredilmektedir. Ancak onlar Gazali'ye ayrıcalıklı bir fırsat tanımamışlardı. Gazali onların önünden sıyrıldı, onlar Gazali'yi ileri sürmediler.

İhtimal iki: Dil kabiliyeti çok üstündü. Bu doğrudur. Dili çok iyi kullandı. En yoğun ifadeler, kavramlar bile onun İhya'sında halkın kulağına eritilip dökülmüş hâle geldi. İlmî ifadeleri dahi anlaşılır şekilde kullandı. Arapçaya iyi derecede vâkıftı. Bu anlamda tam bir halk hocasıydı.

İhtimal üç: Zekâsı çok üstün bir zekâydı. Bu da doğrudur. Hakkında yazılanlara bakılırsa, normalin üstünde, keskin bir zekâ ile yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu zekâsı sayesinde çabuk kavradı, ileriyi erken gördü. Felsefeyi okudu, felsefeci olmadı. Düşmanının silahını düşmanına karşı

kullandı. Onun dışındaki nice âlimler, bir bakmak için girdikleri felsefe bataklığından bir daha çıkamayıp ümmete zararlı hâle geldiler.

İhtimal dört: Fıkıh ve fıkha bağlı ilimlerdeki şöhretinin ardından tasavvufa dalması, tasavvufa derinlikler kazandırması onu erken bir şöhrete kavuşturdu. Çift kanatlı olması sayesinde kitapları müessir oldu. Bu da doğru bir tespittir. Ancak bu tespitin zeminini oluşturan çift kanatlılık, istemekle elde edilebilecek bir yetenek değildir. Zaten bu başarının nedenini araştırmaktayız.

İhtimal beş: Gazali'nin en yoğun üzerinde durduğu konu, ihlas konusudur. Vefatından çok az bir zaman önce bile, kendisinden nasihatte bulunmasını isteyen birine, sadece '*ihlas, ihlas, ihlas'* diyerek cevap vermiş ve bunu söylerken vefat etmiştir. Gazali, Allah'ın rızasını kazanmayı ihlasta görüyordu. Bu nedenle, çalışmalarını beğenmediği ulemaya '*dünya âlimleri*' benzetmesi yapmıştı. Ona göre kulluğun sırrı ihlasta yatmaktadır. Kendi özel hayatı da ihlası arama mücadelesi içinde geçti.

Bu nedenle çok rahatlıkla şunu söyleyebiliriz:

Gazali, ihlası sayesinde Allah'ın yardımını gördü. Büyük hizmetlerin sahibi oldu. Sözü tesirli, yazısı bereketli oldu.

Emsalleri arasından sıyrılıp insanlığa mâl olan bir isim hâline gelmesi, dünyalık düşkünü olmamasında yatıyordu. Nizamiye medreselerinin bir numaralı hocası olduğu dönemlerde önü açılmış, günbegün yükseliyordu. Verdiği dersler, Bağdat'ta gündem oluyordu. Şöhretin koşarak ona doğru geldiğini gördüğü bir dönemde her şeyi terk etti ve kimsenin bilmediği yerlere gitti. Terk ettiği mevki için başkaları can verebiliyordu. Ne gördüyse ihlası sayesinde gördü. Allah ona azı çok etti.

Gazali ve Felsefe

İslam âlimleri arasında felsefeyle özellikle ilgilenen ilk âlim Gazali'dir. Kelâm ilmini bitirdikten sonra felsefe okumaya başladı. En ince ayrıntılarına kadar onu araştırdı. Felsefeyi yararlı olan ve olmayan bölümlere ayırdı, kökten reddetmedi. Böylece felsefeyi felsefeyle vurdu.

Felsefeyi anlatan *'Makasıdulfelasife'* adlı bir kitap yazdı.

Ardından feylesofların tutarsızlıklarını anlattığı ve felsefeyle savaştığı meşhur kitabı 'Tehafetülfelasife' adlı eserini yazdı.

Felsefeden sonra geldiği nokta da tasavvuf oldu.

Gazali, eser vermeye başladığı andan itibaren, farklı bir ses olduğu için hep izlenen durumda olmuştur. Kitapları dikkatle okunmuş, yorumlanıp

üzerinde çalışılmıştır. Sadece **İhya** etrafında yirmiden fazla şerh, özet gibi ilmî çalışma vardır.

Müslüman olmayan yabancılar bile onun eserleriyle ilgilendiler. Goshe isimli bir Alman müsteşrik 1858'de bütün eserlerini okuyarak inceledi, hakkında kitap yazdı. 1899'da Amerikalı McDonald, aynı şekilde eserlerini baştan sona okudu. 1916'da Goldziher, eserleri hakkında rapor yazdı.

Çocuk eğitimi, sosyal konular, ahlâk ve tasavvuf hakkında neler düşündüğü konusunda onlarca eser yazıldı. 'Gazali'ye göre…' diye başlayan pek çok doktora tezi hazırlandı.

Ona Göre:

Gazali, yaşadığı dönemdeki Müslümanların tahlilini yaptığında, iç açıcı olmayan manzaranın birinci dereceden sorumlusu, önde duran âlimlerdir. Âlimler, kisvelerinin içini dolduramadıkları için Müslümanlar ahlâkın örneği olacak şahsiyetler bulamadılar. Kendi deyimiyle, 'Tuz kokuştuktan sonra tuzu kim düzeltecek?' sorusunu çokça sordu.

Diyor ki:

'Doktorlar âlimlerdir. Âlimlerin kendileri hastalanmış. Hasta bir doktor kendi hastalığına pek dikkat etmez. Bu nedenle de hastalık kronikleşmiş. İlim eridi gitti. Kalp tıbbı inkâr edildi, hastalık yok sayıldı. İnsanlar dünya sevgisine, dışarıdan ibadet görünen ama aslında âdet ve gelenek olan şeylere sarıldı.'

'Kısacası halkın bozulması, yöneticilerin bozulmasından ötürüdür. Yöneticiler de âlimler bozulduğu için bozuldular. Kötü kadılar ve âlimler olmasaydı, yöneticiler bu kadar bozulamazdı. Onların tepkisinden çekinirlerdi.'

'...Âlimlerin, iyiliği emir ve kötülüğü engellemede hayatı ve tavırları böyleydi. Yöneticilerin baskısına aldırmaz, Allah Teâlâ'nın korumasına ve lütfuna güvenirlerdi. Allah'ın onlar hakkında şehitlik nasip etmesine razıydılar. Onlar Allah'a samimi bir şekilde teslim olunca, sözleri katılaşmış kalplere tesir etti, o kalpler bile yumuşadı ve katılıkları gitti.

Şimdi ise beklentiler âlimlerin dilini bağladı, sustular. Konuştuklarında da pozisyonları sözlerine destek olmadı. Başarılı olamadılar. Dosdoğru olup ilmin hakkını verselerdi, başaracaklardı.

Halkın bozulması yöneticilerin bozulmasındandır. Yöneticilerin bozulması ise âlimlerin bozulmasındandır. Âlimlerin bozulması da mal ve makam

sevgisinin onları işgal etmesinden dolayıdır. Dünya sevgisiyle dolmuş biri, sokakta birine dahi söz söyleyemez, yöneticilere, krallara nasıl söylesin?'

Gazali'nin tespit ettiği ve âlimleri kınadığı noktalardan biri de âlimlerin bulundukları toplumun acil ihtiyaçları yerine, ayrıntılarla meşgul olmalarıdır. İlim erbabını bile yoracak derin meseleleri halka mâl etmeye çalışmışlar, bunun sonucu olarak da hem insanlar onları anlamamış hem de zaruri bilmesi gerekenleri bilmekten yoksun kalmışlardır. Kullandığı örneklerden birinde diyor ki:

'Müslüman bir doktorun bulunmadığı yerler vardır. Oralarda doktor ihtiyacını zimmîler görüyor. Âlimler de ihtilaflı ve pratikte yararı olmayan fıkıh meseleleriyle meşgul oluyorlar. Bir iki fetva verecek biri varken doktor yetiştirmeyi nasıl ihmal edebilirler?

Ederler çünkü vakıf mallarına, yetimlerin mallarına konmak için fıkıh okuyup hoca olmak en kestirme yoldur da ondan!" *(İhya'nın İlim bölümünden özetle)*

Yelkenlerin Şiştiği Rüzgâr

Tasavvufa intikal sürecinde tereddütler yaşadı. Sıkıntılı zamanları oldu. Bağdat'ın en önemli medreselerinde baş hocalardan biri olduğu dönemde bu tereddütleri yaşamıştı. On bir yıl halktan koptu. Kendini yetiştirip olgunlaştırma dönemi geçirdi. Kendi dilinden, Bağdat'ı terk etmesiyle sonuçlanan bu süreci izleyebiliriz:

'Bir yıla yakın zaman, dünyanın çekiciliği ile ahiretin gerekleri arasında gelgit yaşadım.

488 yılının Recep ayı başlarında iyice sıkıştım. Allah dilimi kilitledi. Ders yapamaz oldum. Beni merak edenlerin hatırı için bir gün ders yapmaya çalışıyordum, dilimden tek bir kelime çıkmıyordu. Hiçbir şekilde dilimi hareket ettiremiyordum.

Dilimdeki tutukluk kalbime vurdu. İştahım kesildi, yemek içmek zevkim kalmadı. Lokmaları çiğnemek bana lezzet vermiyordu.

Gücüm kayboldu. Doktorlardan bir çare bulamadım. 'Bu senin özel bir sıkıntından kaynaklanıyor, o sıkıntını gider.' dediler bana. Ben de Rabbime sığındım. Malı, şöhreti, çocukları terk etmeyi kolaylaştırdı bana. Mekke'ye gideceğimi söyleyerek Şam'a gittim. Şam'da bilinmek istemiyordum. Bağdat'taki malların çoğu vakıf malı olduğundan, elimin altında bulunmasın diye onları da bir yolla dağıttım.

Şam'da Emevî Camisi'nin minaresinde gizlenip kendimi Allah'a verdim. İnsanlardan uzaklaştım.'

Beşer Değil mi?

Gazali elli beş yıl yaşadı. Başkalarının bir asırda ortaya koyduğundan fazlasını elli yıl gibi bir zamanda ortaya koydu. Çok eser verdi. Açık ve sert yazdı. Köhneleşmiş anlayış sahipleriyle mücadele etti. Geniş alanlarda örgütlenmiş bulunan Batınîleri karşı cephede tutup onlarla savaştı. Felsefenin en büyük darbe yediği bir savaşa öncülük yaptı.

Bu çalışmalarını yürütürken de tek başınaydı. Bir medresesi, yaygın bir örgütü olmadı. Beraberinde çalışan mesai arkadaşları da yoktu. Bir kalemi, bir kâğıdıyla düştü yollara. Okudu, yazdı. Düşündü, düşündürdü.

Gazali de insandı, masum değildi. Hataları oldu, o başkalarının hatalarını bulup tenkit etti; ondan sonra gelenler de onu tenkit ettiler, ona yakıştıramadıkları şeyleri ortaya koydular.

'Gazali ve yanlış' kelimeleri bir araya getirildiğinde konuşmak kolay değildir çünkü Gazali, herhangi bir âlim veya lider gibi sevilmemiştir. Eda ettiği hizmeti bakımından onun yeri daha başka tutulmuştur. O asırlardan beri büyüyen bir hızla Gazali olmaya devam ediyor. Onu tenkit etmek, '*Gazali yanlış söyledi.*' demek bir cesaret işidir. Özellikle tasavvuf erbabı nezdinde Gazali'nin yeri tartışılmazdır.

Buna rağmen Gazali tenkit edildi, yanlışları konuşuldu.

Gazali'nin tenkit edildiği konulardan önce, onu tenkit edenleri tahlil etmemizde yarar vardır.

Gazali'yi tenkit edenler, onunla şahsi kavgası olan ve onu yıpratmak isteyen kimseler değildir. Yine onun gibi, İslam'a hizmet etmek isteyenler ve ilmî kişilikleri ön plana çıkmış şahsiyetlerdir. Bunlar arasında, İbni Teymiye gibi selefi düşünceli âlimler bulunduğu gibi, Gazali'nin yetiştirdiği talebeleri de vardır.

1- Gazali'yi tenkit edenlerin bir grubu, kelâm mezheplerinin tamamen karşısında duran bir ekolü temsil ettikleri için ona karşı çıkmışlardır. Onların nazarında Gazali veya bir başkasının farkı zaten yoktur; Eş'arî veya Maturidî olmak, tenkit edilmek için yeterlidir. Selefi anlayıştakilerin tenkitlerinde kullandıkları keskin ifadeler bu zaviyeden tahlil edilmelidir.

Gazali'nin kendi sağlığında mücadelesi, felsefe ve Batınî ekole mensup olanlara karşı sürdüğünden, bu tür tenkitlere cevap verme imkânı olmamıştır. Onun adına kelam ve tasavvufa mensup olanlar cevap

vermişler, cevaplara yeni cevaplar verilmiş, mücadele ilmî bir ortamda sürmüştür. Böyle bir tartışmanın âlimler arasında sürmesi gayet doğaldır ve gereklidir. Hakkın ne olduğu asırlar sonra anlaşılacaktır. Herkes hak bildiğini söylemeli ve yazmalıdır. Gazali bunu yaptı, onu tenkit edenler bunun için tenkit etti.

2- Tasavvufa dalmış hâli de Gazali'ye tepki çekmiştir. Tasavvufun, fıkıh ve hadis ilimleri açısından herkesçe kabullenilmeyen çıkışları, kullandıkları ıstılahları, tavırları, tasavvufa sistem olarak karşı olup soğukluğu bulunanlar için önemli bir tenkit malzemesi oluşturmuştur.

Gazali'nin tasavvufa girmesi, girişten çok bir dalış şeklindedir. Tasavvufun içine dalmadan önce, fıkıhla meşgulken yazdıklarıyla, sonrakiler arasında belirli bir fark vardır. Eğer tasavvuf kabul edilecekse, Gazali'ye söylenecek bir söz yoktur. Değilse konu zaten Gazali konusu değildir. Tasavvufun olduğu gibi benimsenmesi veya yok sayılması, daha geniş bir alanı ilgilendiren bir mesele olarak görülmelidir.

3- Gazali'yi yaşadığı asırdaki siyasi olaylarla ve özellikle de haçlı saldırılarıyla ilgilenmemiş olmak açısından ciddi bir şekilde tenkit etmişlerdir. Antakya ve Kudüs, onun döneminde haçlılar tarafından saldırıya uğradığında, Gazali'nin kaleminde bir tepki belirmemiştir. Onun yaşadığı dönemde haçlıların eliyle öldürülen Müslüman sayısı altmış bin kişidir. Bu tutumu onun hayatın maddi boyutunu ihmal etmesi olarak yorumlanmış ve tenkit edilmiştir.

Tasavvufun Gazali üzerindeki etkisi, ona geçiş sürecinde de açık bir şekilde görülmüştür. Gazali âdeta tasavvufa doğru itilmiş gibidir. Onun tasavvufta geçirdiği dönemde, dışındaki olayların bir bölümünü görmediği ortadadır. Gazali, dinin tamamını kuşatan bir iddianın sahibi değildir. Dış dünyadan bilgisiz bir ortamda yazdığı, her hâlinden belli olmaktadır. Bunu şu şekilde yorumlamak, hakkıyla değerlendirmek olacaktır:

Kendisine, ümmetinin iç sorunlarını, ahlâkî gidişatını, zühdü konu edinmiş birinin, eğer her şeyi kuşatmak gibi bir iddiası yoksa belli bir alanı boş bırakma tenkidi yapılması doğru değildir. Gazali, cihadın önemini inkâr eder bir durumda değildi. Cihat üzerine net ve keskin ifadeleri kitabında kullanmıştır. Gayretini cihadın alt yapısını hazırlama üzerine yoğunlaştırmış olma ihtimali pek yüksektir. Asıl niyetini ve hâlini sadece Allah Teâlâ bilmektedir şüphesiz.

4- Gazali'nin karşılaştığı en büyük tepki, en önemli kitabı olan **İhya**'sından dolayı olmuştur. Gazali, **İhya**'sına ciddi bir şekilde zayıf ve

mevzu hadisleri yerleştirmiştir. Şöhretiyle beraber **İhya**, Müslümanlar arasında yayılınca, bir anlamda zayıf ve mevzu hadisler, onun yüzünden intişar etmiş olmaktadır.

Gazali'nin zayıf yönü hadis bilgisiydi. Tasavvuf meşrebinden gelenlerde hadis bilgisi, hadis meşrebine göre nispeten zayıftır. Bu hem tabiidir, hem de tasavvufla ilgilenenlerin hadiste muhakkak zayıf olacaklarını göstermemektedir.

***İhya**'daki zayıf veya mevzu hadisleri koyan Gazali değildir. O, kendisinden önceki o tür hadisleri sadece kullanmıştır ve Gazali'nin kitabını yazarken, zayıf hadis kullanmamak gibi bir ön şartı da olmamıştır. Kitap, bu ön kayıtla okunmalıdır.*

5- Gazali, felsefeye ilk ağır darbeyi vuran âlimimiz olmakla beraber, felsefenin etkisinden kurtulamamıştır. Talebelerinden Kadı İbnülarabi diyor ki:

'Hocamız Ebu Hamid, felsefecileri yuttu. Sonra da onları kusmak istedi ama beceremedi.'

Kitapları ve bazı sözleri üzerine yapılan tenkitlerin nedeni de felsefenin etkisine dayanmaktadır. Bilhassa mantık ilmini abartması, bazı tasavvufî incelikleri izah ederken kullandığı ifadeler, bu çıkışı haklı göstermektedir.

Nihayetinde masum olduğu kabullenilmeyen bir insanın bazı hatalarının bulunması kadar doğal ne olabilir. Kur'an ve sünnete uygun olanı alınır, gerisi terk edilir. Bu kadar.

Açıkgöz Müslümanlara Hitabı

'İş adamı ve fakir halk tabakalarından bir grup Müslüman da var ki zikir meclisleriyle aldanmaktadırlar. Zikir meclislerinin kendileri için yeterli olacağını düşünüyor, oralarda bulunmayı âdet ediniyorlar. Amel etmeden ve gereğini yapmadan sadece vaaz dinlemenin kendilerine sevap getireceğini zannederler. Aldanmaktadırlar. Zikir meclisinin fazileti, hayra teşvik edici olmasındandır.

Eğer zikir meclisi rağbeti artırmıyorsa onda hayır yoktur. Rağbet değerlidir çünkü iş yapmaya teşvik eder. İş yapmaya teşviki azaltmışsa onda hayır olmaz. Başka bir maksatla aranan şey, o maksadı taşımıyorsa onda hayır yoktur.

Zikir meclislerine katılmanın, ağlamanın değeri ile ilgili dinledikleriyle aldanmış da olabilirler. Kadınlar gibi duygusallaşıp ağlayabilirler de. Uyarıcı bir cümle duyduğunda da el çırpıp: *'Ya selam! Aman Allah'ım!*

Neuzubillah! Subhanellah!' dediğini de duyabilirsin. O da zanneder ki üzerine düşeni yaptı.

Bu tiplerin örneği şudur:

Hasta, doktorların bulunduğu bir meclise girer, konuştuklarını dinler veya aç biri, yemeklerin konuşulduğu bir meclise girip yemek tariflerini öğrenir ve çıkar. Bu hasta ve açın ne menfaati olmuştur?

Amellerin faziletini dinleyip amel etmeyenin Allah katındaki durumu da böyledir.

Sendekileri değiştirip, Allah'a seni tamamen veya biraz olsun yönlendirmeyen, dünyadan uzaklaştırmayan her vaaz senin aleyhine bir belgedir. Sen onu kendi yararına zannederek aldanmaktasın.'

Her Şey Yerli Yerine Oturtulmalı İhya Bile!

İhya'nın ümmet nezdinde gördüğü kabul, tartışılmaz düzeydedir. Hiçbir âlimin kitabı o derece kabul görmemiştir. **İhya**'nın ne derece kabul gördüğünü, etki ettiğini göstermesi bakımından şu olay incelenmeye değer niteliktedir:

Mağrip Müslümanları arasında **İhya**, Kur'an gibi okunmaya başlanınca, kadılar **İhya** nüshalarını toplayıp Cuma namazlarından sonra yakmak zorunda kalmışlardır. **İhya** bir tiryakilik olarak Müslümanlar arasında ortaya çıkmıştır.

Gerçekten **İhya** bir hazinedir ama beşer kaleminden çıktığı için eksiksiz olduğu iddia edilemez. İnsan ne kadarsa, insanın kitabı da o kadardır elbette. Özellikle hadis konusunda ve tasavvuf meşrebiyle ilgili hikâyelerde **İhya**, dipnota muhtaç bir kitaptır.

Daha sonra gelen âlimler de bunu yapmışlardır. Gazali'ye en ağır tenkitleri yapanlardan biri olan İbni Teymiye dahi **İhya**'da pek çok yararlı bölümler bulunduğunu sarahaten dile getirmiş, bu yönünü takdir ettiğini söylemiştir.

İhya, ailece okunabilir bir kitap değildir. Bilhassa, bugünkü Batı kültüründen müteessir olmuş bilgi ortamında okunduğunda, yan tesiri çok olan bir ilaç durumunda olabilir. **İhya**, ilaç gibi kullanılabilir. Belli aralıklarla ve doktor denetiminde! Aksi takdirde zararı, yararını aşabilir.

İhya'nın yazıldığı ortam, tam anlamıyla gergin bir ortamdı. Siretinebideki itidal ve ahengin onda bulunmasını beklemek gerekmez. Bütün güzelliklerine ve yararına rağmen roman gibi değil, bir branş kitabı gibi okunmalıdır.

Gazali'nin Anlaşılabilmesi Açısından Onu En Çok Tenkit Edenlerden Biri Olarak İbni Teymiye ve Gazali

İbni Teymiye

1- İbni Teymiye, yaşadığı dönemin gidişatına karşı sessiz kalmamış, tepkisini ve kalemini çok iyi kullanmış bir âlimdir. Tepki sahibi olmak açısından Gazali ile benzerlikleri vardır. Ayrıldıkları nokta ise İbni Teymiye'nin ilgi alanıdır. Kitap yazmak ve cephede savaşma meyli, İbni Teymiye'ye hâkimdir. Üslubunda da bu kimliği açıkça izlenebilmektedir.

2- İbni Teymiye, keskin çıkışları ve tavizsiz tutumuyla, zor adam olarak bilinmiştir. Dar bir çevreye hitap etmiştir.

3- Akıl ve vahiy arasında bir oranlama ikisinde de yoktur. Vahiy esas, akıl hizmetçidir. İbni Teymiye bu ilkeyi Kur' an ve sünnetle belgelemiştir.

4- Kur'an ve hadis eksenli bir eğitimle yetişen İbni Teymiye, hayatı boyunca o eksenden ayrılmamış, bu yüzden de yer yer mezhepsizlik ithamı görmüştür çünkü onun anlayışında şahıslar değil Kur'an ve sünnet esas alınmıştır.

5- İbni Teymiye başladığı gibi bitirmiş, gelgitler yaşamamıştır çünkü onun yetişme tarzında mantık yoktur. İyi bir hadis ezberiyle başladığı ilim yolculuğunu ölünceye kadar aynı raylar üzerinden sürdürmüştür.

Gazali

1- Tepki gösteren, sessiz kalmayan bir kimliğin sahibidir. Ancak tepkisi, ilmî ortamlarda olmuştur. Bunalınca inzivayı tercih etmiştir. İbni Teymiye ise aynı şartlarda zindanla sonuçlanan tepkileri gösterdi.

2- Sonuçları bakımından Gazali, etki ve yaygınlık bakımından daha kapsamlı bir çığır açmıştır. Daha çok Müslüman, Gazali'yi anlamıştır.

3- Gazali de vahyin önünde aklın bir değer ifade etmediğini söylemiş, iddiasının ispatı için mantık ve felsefe kurallarını işletmiştir.

4- Gazali, klasik bir medrese ile eğitimine başlamış, felsefeyle kendini geliştirmiştir. Mücadelesini de felsefenin verdiği güçle sürdürmüştür. Bunun en belirgin etkisi, hadis ilmindeki zayıflığı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden vefatına yakın dönemde hadis ilmine yönelmiş, Buharî'yi başucu kitabı yapmıştır.

5- Yetişme tarzının sonucu olarak Gazali'de gelgitler olmuş, elli yılda farklı merhalelerden geçmiştir. En son geldiği noktada, hadis bilgisi

eksikliğini telafi etmek için Buharî ve Müslim üzerinde çalışmaya karar vermiş fakat ömrü istediğini yapmaya yetmemiştir.

* * *

Gazali, İslam âlimlerinin meşrep olarak bir bölümünü temsil ediyorsa, diğer bir meşrebi de İbni Teymiye temsil etmektedir. Gazali'nin temsil ettiği meşrep ağırlık olarak mezhep imamlarının fıkıh görüşlerinin iz olarak sürülmesi olarak adlandırılabilecek bir metottur. İbni Teymiye'nin temsil ettiği meşrep ise, mezhep imamlarına doğrudan bağlanmadan Kur'an ve sünnet bilgisinden yola çıkarak İslam'ı anlamaya çalışmanın örneği olarak da adlandırılabilecek bir meşreptir.

İbni Teymiye ve temsil ettiği meşrep, ilim ehli arasında **Selefîlik** olarak anılırken, halk lisanında **Mezhepsizlik** olarak anılmaktadır. Mezhepsiz deyiminin sözlükte ifade ettiği anlamla Müslüman halkın anladığı anlam aynı değildir. Müslüman halk, mezhepsiz deyiminden, başıboş, kural tanımazlık anlamını çıkarmaktadır ki bu bir anlamda Kur' an ve sünnet de tanımaz anlamına gelmektedir. El hak bu tarzda mezhepsiz olan biri için yabana atılabilir bir anlam da sayılmaz ancak İbni Teymiye için bu deyim, yerinde değildir.

İbni Teymiye, bir kere Ahmed bin Hanbel'in mezhebine müntesiptir. Mesela, Gazali'ye yaptığı itirazları, dört mezhebin konularıyla ilgili itirazlar da değildir. Gazali'nin Şafii olan fıkhına hiçbir şekilde cevap bile vermemiştir. Onunla olan tartışmaları, felsefenin açtığı meseleler üzerindendir. Bu noktada hakkın teslim edilmesi gerekir. Toptan itham etmek, körü körüne teslim olmakla aynıdır ve yanlıştır.

Gazali'ye İbni Teymiye'nin yaptığı tenkitler, İbni Teymiye selefi olduğu için bir savaş olarak kabul edilir ve İbni Teymiye kötü görülürse, Gazali'ye Şafii ulemasının yaptığı ve İbni Teymiye'yi aratmayacak ağır tenkitler nereye oturtulacaktır? Onlar da mı dışlanacak?

Bir başka mesele ise şudur:

Gazali-İbni Teymiye veya bir başka iki ilim adamının aralarında ilmî tartışmalar yapmasının hiçbir sakıncası olmadığı gibi, ilim ve din, bu tür tartışmalar sayesinde daha iyi anlaşılmakta ve gelişmektedir. Bizim asırlar sonra gelip, iki kutup âlimin ilmî tartışmalarını, pazar akşamları futbol maçlarını yorumlayan spikerlerin mantığıyla yorumlamamız, en azından bir seviyesizliktir. Allah'tan utanmak gerekir.

Tartışmak, tenkit etmek ilmin ham maddesidir. Ashap tartışmıştır. Birbirlerini tenkit etmişlerdir. Doğruyu desteklemiş, yanlış bildiklerini ayıplamışlardır. İlim erbabının aralarındaki münakaşalara, cahillerin, gazetecilerin, futbolcuların taraf olması, o ilim adamları için bir bahtsızlıktır.

Gazali'nin tenkit edilemez olması, masum olmasını gerektirir. Gazali'nin ömrü, Batınîlerin masumluk iddiasının bir insan için geçerli olmayacağını ispat etmekle geçti. Onun ömrünü verdiği bir kuralın, onun üzerinden çiğnenmesi doğru olmaz.

Ulemamızın aralarındaki ilmî münakaşaları, dinin daha iyi anlaşılması, hak bildiklerinin desteklenmesi için yaptıklarına inanıyoruz. Niyetlerinin halis olduğuna itimat ederiz. Eğer onların niyetlerinde ihlasa aykırı şeyler varsa, onun muhasebesi de kalplerin sahibine kalmıştır. Biz edebimizi bilir, kendi işimize bakarız.

Çok önemli bir hakikat daha bu konu arasında tescil edilmelidir:

Gazali-İbni Teymiye veya başka bir ilim ehli grubun tartışmalarına, birbirlerine verdikleri cevaplarına vâkıf olmak, onlardan birine taraf olmayı gerektirmez. Onların tartıştıkları konunun düzeyi, kimin ilmî kapasitesine uygunsa onun benimsemesi veya reddetmesi söz konusu olabilir. Arapça bir kitap okuyabilmek, ilim adamı olmak olarak anlaşılamayacağına göre, ilim adamlarının tartışmalarını takım tutar gibi izlemek de makul değildir.

Allah Gazali'ye rahmet etsin.

Çok çetin bir dönemde ümmetin akidesini ve ahlâkını düzeltmeyi kendine dert edindi. Gidişatı düzeltmek için ilk düzeltmeyi kendi üzerinden yapmayı ilke edindi. Samimi ve gayretli oldu. Allah Teâlâ da çalışmasına bereket verdi. Mum ışığında yazdığı kitaplar, nur saçtı. İnsanlara gözyaşı akıttı. Müslümanlar, kitleler hâlinde onun eserlerine ve davasına sahip çıktı.

Küfrü üzdü, şeytanı kahretti.

Bir ansiklopedi hacminde olan **İhyau Ulumuddin** adlı kitabı, fıkıh, akide, ahlâk, psikoloji, sosyoloji, siyaset gibi ana bilim dallarında temel kaynaklardan biri oldu.

Onun eserlerinin en belirgin özelliklerinden biri de asırlardan beri âlimlerin ve halkın aynı anda kitaplarını okuyup yararlanıyor olmasıdır.

İhlası asırlara yayıldı, halklara yayıldı. Yayıldıkça da bereketlendi. Onu hatalı bulanlar bile kitaplarından yararlandılar. Allah ona rahmet etsin. Müslümanların yüz akı oldu. İlim tarihinin en şerefli isimlerinden biri oldu. O, kendi üzerine düşeni yaptı, kıymetini bilenler de ondan yararlandılar.

İki grup, Gazali'den yararlanamamıştır. Bunların biri, onu kökten reddetmeyi tercih edip, bir kenarda kalanlardır. Diğeri de Gazali'yi masumluk mertebesine çıkarıp, kitaplarını âyet-hadis okur gibi okuyanlardır. Her iki grup da zarardadır.

Gazali, bu ümmetin ne ilkidir ne de sonuncusu.

Topraklarımız ne Gazaliler gördü, ne Gazaliler de görecektir biiznillah.

Gazali sadece üzerine düşeni yaptı. En gerektiği zamanda Allah onu gönderdi. Kaderin ona biçtiği rolü iyi oynadı. Yılmadı. Fakirlikten bezmedi. İnsana minnet etmedi. Tenkitlerden usanmadı. Nefsine aldanmadı. Nizamiye medreselerinin en üst noktasında bir şahsiyet olduğu bir zamanda, nefsini terbiye etmek için, köhne binalarda on bir yıl gizlendi. Halife ve üst devlet erkânı, lütfedip bir ders takriri yapsın diye ona yalvardılar, o kulak asmadı.

Yanlış yazdığını anlayınca, doğrusunu yapmaya sıkılmadı.

Kendinden önceki ümmetin büyük isimlerini çiğnemeye hiç yanaşmadı. İmam Şafii'nin mezhebinden biri olarak yaşadı ve öldü. Yeri geldiğinde de imamı İmam Şafii'yi de bırakıp, hak gördüğüne meyletti.

Bağdat'ta, Tûs'ta, Şam'da, Kudüs'te, Mekke'de, Medine'de nemli gözlerle dolaştı. Her adım attığında, önünde bir cehennem çukuru bulacağını düşünerek yaşadı. Çok ağladı. Allah korkusu bütün iliklerini dolaştı. Kur'an'a daldı. O daldıkça Kur'an ona açıldı.

Ümmetin yüz akı, ilim adamlarının kırbacı oldu.

Elli beş yıllık bir hayata sığdırdığı başarıları ve ortaya koyduğu çalışmaları örnek oldu. Ona baktıkça insanlar, yoruldum demeye utandılar. Kimse yazdığı kitaba, gösterdiği gayrete yeter diyemedi.

O da insandı. Fakir bir ailenin çocuğu, evlenmiş, beş kız babası olmuş, kimseden sadaka almayı kabul etmemiş, Bağdat'ta çok vakıf arazisi var diye orada yaşamak istememiş bir âlimdi.

İbni Teymiye, hangi yanlış kanaate sahip olursa olsun, ümmetin içinden çıkmış, ümmete mâl olmuş ve Allah için cihat eden, cihat maksadıyla Gazali'den Eş'arî'ye kadar onlarca ilim adamına itirazlar etmiş, hak bildiğini haykırmıştır. Onun, papazlardan din öğrenip gelen ve ilk konu olarak hadisleri tenkit etmeyi, kadınların açılmasını ilim diye lanse edenlerle bir tutulması insafsızlıktır.

Gazali'den İnce Ayarlar

Gazali, dine yenilik getirmedi. Fıkha ilave yapmadı. Kendisinden öncekilerin yolundan sapmadı. Aynı konuları, aynı kaynaklardan aldı. Onun farklılığı, önemli ve öncelikli ayrımı yapması, taşları yerine oturtmuş olmasıdır. Önünü gösterdiği şeyin arkasını da tanıtmayı ihmal etmedi.

Namazı tarif ederken, namazın sırlarını da tanıttı. Neden hac yapılacağını anlattı. Çocuk yetiştirmek sevaptır, derken nasıl çocuk yetiştirilebileceğine işaret etti. Onun farkı, ilmin ince ayarlarını da yapmış olmasında yatmaktadır.

En önemli kitabı olan **İhya**'nın Onuncu kitabı, Mühlikât bölümü, birinci babında bu ince ayarlardan birini yaparak Müslüman'ın göz göre göre nasıl yanılabileceğine örnekler verip, daha iyisinin nasıl yapılacağını anlatmaktadır.

Gazali'den İnce Ayarların Bir Bölümü:

1- İşler arasında bir sıralama yapmamak, bir anlamda şerre dalmaktır.

2- Müslüman, iki farzı aynı anda yapmak durumunda olduğunda, vakti sıkışık olan farzı yapar. Aksi takdirde aldanmış olur. Ancak birini yapabileceği bir durumda iki farzdan birini tercih etmeyi bilmelidir.

3- Farzlar daima nafilelere göre öncelikli olmalıdır. Farzı terk edip nafile ile meşgul olan aldanmıştır.

4- Farzıaynlar, farzıkifayelere göre önceliklidir. (Farzı aynı bitirmeden farzı kifaye ile meşgul olmak masiyettir.)

5- Farzıkifayelere gelince de kimsenin yapmadığı bir farzıkifayeyi, başkalarının da yaptığı bir farzıkifayeye tercih etmek gerekir.

6- Tatbik için öğrenilecek bir ilim, tatbik edilmedikçe değersizdir.

7- Özü ihmal edip kabukla uğraşan aldanmıştır.

8- Soya güvenip ameli terk etmek aldanmaktır.

9- İlim amelden öncedir.

10- Müslüman, en yakınla sılayırahim bağını güçlendirir. Eşit durumda olmaları hâlinde en muhtaç olanı, yine eşit olmaları durumunda da en muttaki olanı tercih eder.

11- Kalp ilimlerini ve ahlâkı, zahiri ilimlere tercih etmek gerekir.

12- Kendini düzeltmeye çalışmak, başkalarını düzeltmeye çalışmaktan daha önemlidir.

Bu Kuralların Tatbik Edilişine Verdiği Örneklerden:

Nafile namazlara yoğunluk verip farzlardan lezzet alamayacak kadar vaktini daraltan ve bedenini yoran, aldandığı bir iş yapmış olur.

Abdest suyuna gösterdiği titizliği, yediği yiyeceğin helal olup olmadığına göstermeyen aldanmış olur.

Göze batacak türdeki hayırlarda ön plana çıktığı hâlde, hatta büyük büyük camiler yaptırdıkları hâlde, kimsenin görüp anlamayacağı bir sadakayı vermesi gerektiğinde vermeyen aldanmıştır.

Zenginlerin ellerindeki servetten infak etmeye yanaşmadığı hâlde, bedenî ibadetlere yoğunluk vermeleri, sık sık hac yapmaları aldanmaktır.

Anne ve babasının hizmetini yapmakla haccetmek arasında, haccetmekten yana tercih koyan aldanmıştır. Anne ve babasının hakkını öncelikle eda edip ondan sonra haccetmeliydi.

Elbisesindeki necaseti temizlemedikleri için anne ve babasıyla ya da eşiyle kaba konuşan biri aldanmıştır çünkü anne-babanın incitilmesi, necasetin elbisede oluşturacağı sakıncadan daha ağırdır.

Anne ve babayı herkesten önce ve herkesten önemli görmesi gerektiği gibi, anneyi de durumu itibarı ile babadan önce ve önemli tutmalıdır. Aksi takdirde aldanmış olur.

Üst üste haccedip, bulunduğu yerdeki insanların durumuyla ilgilenmeyen aldanmıştır.

Fıkhın en ağır meselelerini ayrıntılarıyla bildiği hâlde, takvayı ve tevekkülü bilmeyen, tatbik etmeyen aldanmıştır.

Tarikat erbabının farz olan fıkıh bilgilerini öğrenmeden, tasavvufun incelikleriyle uğraşması bir aldanmadır.

Kendi eksikliklerini tamamlamadan başkalarını düzeltmeye çalışan aldanıyor. Önce kendini ve önce farzları düzelt. Yılanın üzerine saldırdığı bir insanın, etrafındaki sinekleri kovalamaya çalışması, bir aldanma değil midir?

Kabukla uğraşıp özü ihmal etmeye verdiği örnekte diyor ki: Kur’an ahkâmından bihaber yaşadığı hâlde, harflerin mahreçlerini en iyi şekilde yapmaya çalışan aldanmıştır.

Bir ilim dalında ehil birinin elbisesini temizlemekle uğraşması aldanmaktır çünkü o, elbisesini temizlemekle uğraşırken kaybettiği vakit onun için zararken; ilimle ilgisi olmayan birinin onun elbisesini temizlemekle uğraşması, o temizleyen için kazançtır.